

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Katedra sociálneho rozvoja a práce

REVUE
SOCIÁLNO-EKONOMICKÉHO
ROZVOJA

Vedecký recenzovaný on-line časopis

Ročník I
číslo 2/2015

ISSN 2453-6148

Vedecký Recenzovaný on-line časopis „Revue sociálno-ekonomického rozvoja“

Časopis vychádza dvakrát ročne.

Zameranie časopisu : teoretické a praktické otázky sociálno-ekonomického rozvoja, aktuálne trendy a perspektívy spoločensko-ekonomického vývoja v krajinách EÚ a vo svete.

Príspevky sa v časopise uverejňujú v slovenskom, českom, nemeckom a anglickom jazyku.

Príspevky sú recenzované dvomi nezávislými odborníkmi, ktorých určuje redakčná rada. Redakčná rada časopisu odporúča autorom, aby rozsah statí bol do 20 normalizovaných strán, príspevok do diskusie, prehľadov a konzultácií do 10 - 12 strán, názorov, recenzií a informácií do 4 - 5 strán. Kvalita príspevkov má prioritu pred dodržaním limitu ich rozsahu. V časopise je možné po častiach publikovať aj rozsiahlejšie state.

Základnou požiadavkou je originalita príspevku a komplexnosť jeho spracovania, t.j. úplné údaje o citovaných prameňoch a náležitá úprava. Súčasťou príspevku je abstrakt v rozsahu 8 - 10 riadkov, kľúčové slová (v jazyku slovenskom a anglickom), klasifikácia JEL (<https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>), základné údaje o autorovi vrátane titulov, adresa pracoviska vrátane telefonického kontaktu, prípadne faxu a e-mailová adresa autorov.

Príspevky zasielajte na adresu:
rser.ksrp@gmail.com

Články neprechádzajú jazykovou úpravou. Za obsahovú a jazykovú správnosť textu zodpovedá autor.

Vydavateľ:

Katedra sociálneho rozvoja a práce, NHF EU v Bratislave

Hlavný redaktor:

Peter Sika, EU v Bratislave

Výkonný redaktor:

Alžbeta Martišková, EU v Bratislave

Redakčná rada:

Becker Joachim, Wirtschaftsuniversität Wien

Boda György, Corvinus University of Budapest

Brinčíková Zuzana, EU v Bratislave

Krebs Vojtech, VŠE Praha

Lehocká Danica, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Mihály Géza, Trexima Bratislava, spol. s r.o.

Průša Ladislav, VÚPSV Praha

Rievajová Eva, EU v Bratislave

Richet Xavier, Université de la Sorbonne nouvelle, Paris

Šimek Milan, VŠB TU Ostrava

Redakčný tajomník :

Alžbeta Martišková, EU v Bratislave

Obsah

Opatrovateľská služba vo väzbe na starnutie populácie a zamestnanosť – výzvy a bariéry	
Home care service in relation to the population ageing and employment – challenges and barriers	
Mária Husáková.....	5
Zlepšovanie štruktúry exportu ako zdroj zamestnanosti pre V4 región	
Structural improving of exports as a source of employment for the V4 region	
Peter Leško	13
Interakce sektorů a alokační schémata ve zdravotnictví	
Sector interactions and allocation schemes in health care	
Jan Mertl.....	20
Increasing Wealth, Rising Inequality and Economic Growth	
Ľuboš Pavelka, Peter Krchnák	31
Trh práce a význam aktívnej politiky trhu práce pre znižovanie nezamestnanosti	
Labour market and the importance of active labour market policy in reducing unemployment	
Eva Rievajová, Roman Klimko.....	39
Sociálna kvalita v kontexte ľudského a sociálneho kapitálu v znalostnej spoločnosti	
Social Quality in the Context of Human and Social Capital in the Knowledge Society	
Milena Bugárová, Ivana Setnická.....	49
Index ľudského rozvoja ako alternatíva k GNI	
HDI as an alternative to GNI	
Peter Schmidt	58

Reforma dôchodkových systémov vo vybraných krajinách EÚ v kontexte vekových hraníc odchodu do starobného dôchodku

The reform of pension systems in selected countries of the EU in the context of retirement ages in the old-age pension

Peter Sika..... 66

Základné črty chudobných pracujúcich na Slovensku na základe údajov EU-SILC

Basic features of working poor in Slovakia on basis data of EU-SILC

Silvia Šipikalová 79

Tradičné a nové teoretické otázky analýzy konkurencie a súťaživosti

Traditional and new theoretical issues of analysis of competition and competitiveness

Mária Tokárová 90

Pracovní migrace na Slovensku v letech 2005-2014

Labour migration in Slovakia in years 2005-2014

Petr Zadražil..... 97

Opatrovateľská služba vo väzbe na starnutie populácie a zamestnanosť – výzvy a bariéry¹

Home care service in relation to the population ageing and employment – challenges and barriers

Mária Husáková

Ekonomická univerzita v Bratislave
FNH, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1/a
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: husakova@sk

Abstrakt

Social services as part of a modern social policy are a means to meet the needs of citizens needing assistance, help to overcome their unfavourable social situation and contribute to increasing the quality of life. Social services provide protection against social exclusion and support social inclusion through the creation of new jobs. Social services are a sector with enormous potential for employment, in the Slovak republic so far underutilized. In view of the current and projected changes in the structure of the population the importance of social services is increasing. The aim of the paper is to highlight selected issues related to long-term care, focusing on the home care service and on the current forms of support for employment in the field of home care service.

Klasifikácia JEL: J11, J23, J88

Kľúčové slová: sociálne služby, domáca opatrovateľská služba, populačný vývoj, zamestnanosť

1. Úvod

Starnutie populácie je fenomén, ktorý predstavuje mnoho výziev pre oblasť sociálnej politiky a vyžaduje zaoberať sa celým radom otázok s ním spojených. Nárast počtu obyvateľov v poproduktívnom veku znamená, že vplyv tejto skupiny na spoločenské procesy porastie a bude nevyhnutné zohľadňovať jej potreby a záujmy. „Ak je možné ospravedlniť neprezieravosť tvorcov politiky v oblasti vonkajších hospodárskych otrasov (kríza, nárast cien energií) alebo v oblasti enviromentálnych rizík (záplavy, zemetrasenia), je oveľa zložitejšie ospravedlniť nedostatočnú predvídavosť v oblasti demografických javov, ktorých vývoj je v hrubých črtách dosť jasný a predvídateľný na nasledujúcich 20 až 30 rokov.“ (EP, 2007).

Všetky relevantné štatistické ukazovatele potvrdzujú zrýchľujúci sa proces starnutia slovenskej populácie. Starnutie je nezvratné a najmä v rokoch 2020-2040 sa prejaví ako mimoriadne intenzívne. V prognóze populačného vývoja SR do roku 2060 (Bleha, B. et al, 2013) sa konštatuje, že „najväčšie zmeny v početnosti môžeme očakávať u najstaršieho obyvateľstva.

Do vekovej skupiny nad 64 rokov prejdú postupne všetky silné populačné ročníky narodené v druhej polovici 20. storočia. Nárast seniorov vo veku 65 a viac rokov sa v priebehu nasledujúcich 5 desaťročí zvýši o viac ako 1 milión osôb, čo predstavuje zhruba 2,5-násobný nárast v porovnaní s rokom 2011. To znamená, že v roku 260 bude mať každý tretí obyvateľ SR najmenej 65 rokov.“

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č. 1/0103/12: Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“ a projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. Storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/projekt je financovaný zo zdrojov EÚ.

Starnutie obyvateľstva ale aj zmeny v štruktúre rodín a ich životnom štýle bude mať za následok nárast dopytu po sociálnych službách dlhodobej starostlivosti. Dlhodobá starostlivosť definovaná OECD ako súbor služieb, ktoré potrebujú osoby odkázané na pomoc inej osoby pri bežných činnostiach počas dlhšej doby má za cieľ poskytnúť trvalú podporu pri prekonávaní funkčných obmedzení a podporu pri integrácii do spoločnosti. Dlhodobá starostlivosť predstavuje širokú škálu nástrojov zacielených na uspokojovanie individuálnych potrieb odkázaných osôb, počnúc rôznymi druhmi sociálnych služieb až po finančnú podporu poskytovanú štátom prostredníctvom peňažných príspevkov.

Súčasnú zameranie sociálnej politiky EÚ v oblasti sociálnych služieb kladie dôraz na služby poskytované v prirodzených spoločenstvách, organizačne a kultúrne čo najviac podobných bežnej rodine. K naplneniu tohto zámeru sa prihlásila Slovenská republika prijatím dokumentu Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v SR. Ťažisko poskytovania sociálnych služieb pre seniorov v zmysle uvedeného dokumentu by sa malo presunúť k terénnym službám podporujúcich prirodzený spôsob života a domáca starostlivosť by mala nahrádzať kapacity rezidenčnej starostlivosti. (Stratégia, 2011).

1.1 Demografické východiská formovania služieb dlhodobej starostlivosti

Napriek skutočnosti, že slovenská populácia v súčasnosti patrí v Európe k najmladším populáciám, demografické prognózy signalizujú, že v budúcich rokoch z hľadiska starnutia populácie zaujme SR jedno z popredných miest. (Adequate social protection, , EÚ, 2014, s 238).

Tabuľka 1

Percento vekovej skupiny 65+ na celkovej populácii SR

% populácie 65+ z celkovej populácie	2013	2030	2045	2060
65+	13,1	21,4	28,2	35,1
80+	3,0	4,8	8,7	12,9
85+	1,2	2,0	4,5	6,5
80+/65+	22,7	22,6	30,9	36,6
85+/65+	9,1	9,3	15,9	18,5

Zdroj: Commission services. DG EMPL calculation based on data from EUROPOP 2013.

Očakáva sa, že podiel vekovej skupiny 80+ v slovenskej populácii vzrastie z 3,0% v roku 2013 na 12,9% v roku 2060 a táto skupina bude, v dôsledku straty alebo obmedzenia funkčných schopností, predstavovať kategóriu hlavných spotrebiteľov dlhodobej starostlivosti. Údaje Eurostatu v tabuľke 2 poskytujú prehľad o veľkosti populácie jednotlivých krajín EÚ, ktorej denné aktivity sú vzhľadom na zdravotný stav limitované. Pri zohľadnení stupňa obmedzenia uvádzajú početnosť obyvateľstva odkázaného na sociálne služby dlhodobej starostlivosti.

Tabuľka 2

Obmedzenia v denných aktivitách, populácia vo veku 65-74+ a 75+, Európske krajiny, 2011

Krajina	Vek 65-74 rokov			Vek 75 rokov a viac		Spolu
	Čiastočne obmedzená	Silne obmedzená	Spolu	Čiastočne obmedzená	Silne obmedzená	
Švédsko	12,2	8,4	20,6	18,0	14,6	32,6
Dánsko	18,5	7,9	26,4	14,3	11,8	36,1
Luxembursko	21,4	9,8	31,2	27,2	20,0	47,2
Írsko	24,0	9,2	33,2	30,1	16,8	46,9
Spojené	20,3	15,8	36,1	23,5	22,7	46,2

Kráľovstvo						
Česko	29,2	8,9	38,1	42,1	20,7	62,8
Francúzsko	25,3	13,3	38,6	34,7	29,2	63,9
Belgicko	26,9	11,8	38,7	32,3	24,9	57,2
Holandsko	32,9	7,0	39,9	40,1	14,8	54,9
Španielsko	33,3	7,8	41,1	43,8	2,1	63,9
Grécko	24,6	16,8	41,4	36,5	32,7	69,2
Fínsko	31,9	12,9	44,8	42,9	23,7	66,6
Rakúsko	30,9	14,7	45,6	32,7	35,0	67,7
Poľsko	30,7	15,0	45,7	35,6	27,8	63,4
Taliansko	36,1	14,5	50,6	43,0	31,0	74,0
Nemecko	38,2	14,8	53,0	45,1	27,0	72,1
Maďarsko	39,1	14,9	54,0	43,7	30,1	71,8
Portugalsko	37,3	17,7	55,0	40,6	31,7	72,3
Slovinsko	31,6	26,6	58,2	36,8	35,4	72,2
Estónsko	43,2	15,6	58,8	44,0	33,3	77,3
Slovensko	48,4	25,0	73,4	44,2	44,7	88,9

Zdroj: Eurostat database 2013, based in the EU Statistics on Income and Living Conditions survey (EU SILC) s

Podľa uvedených údajov najnižšie percento ľudí nad 75 rokov, ktorí sú v denných aktivitách limitovaní vykazuje Švédsko (32,6%) a najvyššie percento, takmer 90%, vykazuje Slovensko, pričom v prípade Slovenska prvenstvo platí aj pre vekovú kategóriu 65-74 rokov (Adequate social protection, 2014 s. 17).

V súčasnosti je v SR starostlivosť o občanov odkázaných na pomoc inej osoby zabezpečovaná viacerými formami, prostredníctvom terénnych, ambulantných a rezidenčných sociálnych služieb, pričom významný segment predstavuje neformálna starostlivosť vykonávaná rodinnými príslušníkmi a podporovaná príspevkami zo strany štátu. Priemerný mesačný počet poberateľov príspevku na opatrovanie v roku 2014 bol 58 941 a priemerný počet opatrovaných predstavoval 60 697 osôb. (Správa, 2015, s. 97). Možno konštatovať, že v podmienkach Slovenska je stále hlavným poskytovateľom starostlivosti o odkázaných členov rodina. Z hľadiska budúcnosti, berúc do úvahy na meniace sa životné podmienky, vysokú zamestnanosť žien, geografickú rozptýlenosť členov rodiny možno očakávať, že sa budú zvyšovať požiadavky na zabezpečenie starostlivosti z vonkajšieho prostredia.

1.2 Domáca opatrovateľská služba a jej miesto v systéme sociálnych služieb

Problematiku nesebestačnosti staršej populácie riešia všetky krajiny EÚ. Najrýchlejšie rozvíjajúci sa segment sociálnych služieb vo všetkých vyspelých krajinách predstavuje domáca starostlivosť, pretože „kvalita bývania spolu s technologickým pokrokom vytvárajú priestor pre to, aby stále väčší rozsah starostlivosti, ktorú bolo predtým možno poskytovať iba v ústavných zariadeniach, bol zabezpečený v domácnostiach občanov.“(Obce, města, regiony, 1997, s. 26)

Domáca opatrovateľská služba je terénnou sociálnou službou poskytovanou osobám, ktoré sú z dôvodu svojho veku alebo nepriaznivého zdravotného stavu pri každodenných aktivitách odkázané na pomoc inej osoby. Pomoc je poskytovaná pri úkonoch sebaobsluhy, starostlivosti o domácnosť, pri základných sociálnych aktivitách a nárok na ňu majú osoby s priznaným najmenej druhým stupňom odkázanosti, čo zodpovedá 2 hodinám starostlivosti denne. Opatrovateľská služba saturuje úkony, ktoré si odkázané osoby nevedia sami zabezpečiť a je službou umožňujúcou v plnom rozsahu uplatniť individuálny prístup vo vzťahu k špecifickým potrebám prijímateľa. Berie do úvahy diferencované potreby seniorov vyžadujúcich rôzny rozsah pomoci a mieru podpory.

Opatrovateľská služba je žiadanou formou pomoci zo strany osamelo žijúcich seniorov ale aj seniorov žijúcich v rodinách, neraz aj viacgeneračných, ktoré vzhľadom na pracovné a iné aktivity členov rodiny nemôžu starostlivosť poskytovať v požadovanom rozsahu. V porovnaní s poskytovaním sociálnej služby v zariadeniach k jednoznačným prednostiam domácej opatrovateľskej služby patria možnosť zotrvania v známom prostredí a so službou spojený menej náročný adaptačný proces prijímateľa služby viazaný iba na prítomnosť opatrovateľa.

Domáca opatrovateľská služba patrí medzi priority v rámci kreovania moderného systému sociálnych služieb v SR. Jej význam spočíva v tom, že

- umožňuje odkázaným osobám zotrvať v prirodzenom prostredí napriek zníženiu sebestačnosti a odkázanosti na pomoc inej osoby,
- rozvíja podmienky pre dôstojný život odkázaných osôb,
- pozitívne ovplyvňuje zamestnanosť v obciach,
- je v plnom súlade so Stratégiou deinštitucionalizácie sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti, schválenej vládou SR v roku 2011. Ciele stratégie (Stratégia 2011) na roky 2012-2015 boli štrukturované nasledovne:
 1. dlhodobé ciele: zabezpečiť dostupnosť komunitných služieb a opatrení vykonávaných na úrovni komunity, t. j. utvoriť podmienky na život v prirodzenom sociálnom prostredí,
 2. krátkodobé ciele: „pilotne“ overiť postupy premeny inštitucionálnej starostlivosti vybraných zariadení a postupne zavádzať podporné služby komunitného charakteru,
 3. špecifické ciele: reprofilovať existujúce zariadenia pre seniorov a zariadenia opatrovateľskej starostlivosti na zariadenia s dočasným/krátkodobým, či týždenným pobytom a racionalizovať ich kapacitu pre potreby obyvateľov daného územia/komunity. Podmienkou tohto postupu je maximálne posilnenie sociálnych služieb terénneho a ambulantného charakteru, vrátane neformálneho opatrovateľstva.

Uvedený dokument strategického významu je zacielený na postupné nahradenie modelu inštitucionálnej starostlivosti alternatívnym modelom služieb a opatrení zodpovedajúcim čo najviac podmienkam bežného života. Z tohto hľadiska domáca opatrovateľská služba plne zodpovedá zámerom stratégie rozvoja sociálnych služieb v SR.

Domácu opatrovateľskú službu vykonávajú opatrovatelia s dosiahnutým úplným stredným odborným vzdelaním v študijnom odbore zameranom na opatrovanie alebo poskytovanie zdravotnej starostlivosti. Za splnenie kvalifikačných predpokladov pre výkon opatrovateľskej služby sa považuje aj absolvovanie akreditovaného kurzu v rozsahu najmenej 220 hodín. Vzhľadom na to, že opatrovateľská služba by mala byť dostupná v každej obci, či meste, predstavuje veľký potenciál zamestnanosti vo všetkých regiónoch Slovenska.

1.3 Dostupnosť, kvalita a bariéry domácej opatrovateľskej služby

V Slovenskej republike zabezpečujú domácu opatrovateľskú službu verejní a neverejní poskytovatelia. Realitou je, že samospráva nezvláda zabezpečiť domácu opatrovateľskú službu v požadovanom rozsahu, na Slovensku poskytuje túto službu iba približne tretina obcí. Z hľadiska hodnotenia vývoja počtu prijímateľov domácej opatrovateľskej služby poskytovanej obcami v rokoch 2006-2014 možno konštatovať, že od roku 2007 dochádzalo kontinuálne k znižovaniu počtu prijímateľov a až v roku 2014 bol po prvý raz zaznamenaný ich mierny nárast.

Tabuľka 3

Vývoj počtu prijímateľov domácej opatrovateľskej služby poskytovanej obcami v rokoch 2006-2014

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
SR spolu	18 499	22 760	19 067	17 050	15 704	14 724	12 390	11 765	12 152

Zdroj: V (MPSVaR SR) 11-01

V roku 2014 zabezpečovali obce a mestá prostredníctvom 4 935 zamestnancov domácu opatrovateľskú službu pre 12 152 osôb. Na poskytovanie opatrovateľskej služby bol v roku 2014 vynaložených zo strany obcí 28,2 mil. eur, čo oproti roku 2013 predstavovalo nárast o 2,3 mil. eur. Suma vynaložených finančných prostriedkov zodpovedala zvýšenému počtu opatrovaných a opatrovateľov. Prijímatelia opatrovateľskej služby sa na úhrade nákladov podieľali 18,11 %. Rozdiel medzi príjmami a výdavkami predstavoval 23 mil. eur, ktoré obce uhradili z vlastných rozpočtov. (Správa, 2015, s. 97).

Tabuľka 4

Opatrovateľská služba poskytovaná obcami

	2013	2014
Počet občanov, ktorým bola poskytnutá opatrovateľská služba	11 792	12 152
Počet zamestnancov opatrovateľskej služby	4 465	4 935
Bežné výdavky na poskytovanie opatrovateľskej služby v eurách	25 622 549	28 184 927
Výška príjmu z úhrad za opatrovateľskú službu v eurách	4 8421 567	5 105 442
Rozdiel medzi výdavkami na poskytovanie opatrovateľskej služby a príjmami za jej poskytovanie v eurách	-20 779 982	-23 079 485

Zdroj: V (MPSVR SR) 11-01

Okrem verejných poskytovateľov domácu opatrovateľskú službu poskytujú aj neverejní poskytovatelia (občianske združenie, nadácia, cirkev, nezisková organizácia a pod.) V roku 2014 a zabezpečovalo opatrovanie 4 074 osôb 111 neverejných poskytovateľov. V porovnaní s rokom 2013 došlo k nárastu počtu opatrovaných o 2 336 osôb.

Všeobecným problémom opatrovateľskej služby je jej dostupnosť. O hlavných problémoch potenciálnych užívateľov domácej opatrovateľskej služby hovoria výsledky empirického výskumu, uskutočneného Fórum pre pomoc starším a Slovenským národným strediskom pre ľudské práva na počte 528 respondentov. Predmetom výskumu bolo zmapovanie podmienok poskytovania opatrovateľskej služby, z hľadiska prístupu k službe, kvality a rozsahu poskytovanej služby. Z predmetnej štúdie uvádzame odpovede respondentov na otázky, súvisiace s procesom zabezpečenia opatrovateľskej služby a hodnotením jej kvality a dostupnosti. (Sociálne služby pre starších, 2010).

Tabuľka 5

Komplikácie s vybavením opatrovateľskej služby

Komplikácie s vybavovaním opatrovateľskej služby	%
Finančné dôvody obecného úradu	43,3
Nedostatok opatrovateľiek	31,4
Neochota pri vybavovaní	26,4
Služby nie je schopný/á uhradiť	33,9
Iné komplikácie	0

Zdroj: Sociálne služby pre starších občanov – kvalita a prístup. Analýza empirického výskumu. Bratislava, 2010

Tabuľka 6

Hodnotenie kvality a dostupnosti opatrovateľskej služby

Kvalita a dostupnosť opatrovateľskej služby	Počet	%
dobrá kvalita, bezproblémová dostupnosť, rýchle vybavenie žiadosti	13	2,5
priemerná kvalita, ale dobrá dostupnosť a rýchle vybavenie	37	7,0
dobrá kvalita, ale nízka dostupnosť, dlhé čakacie doby	91	17,2
zlá kvalita, dlhé čakacie doby	140	26,5
nevie, neodpovedal/-a	247	46,8
Spolu	528	100,0

Zdroj: Sociálne služby pre starších občanov – kvalita a prístup. Analýza empirického výskumu. Bratislava, 2010

Autori štúdie konštatujú prevažne negatívne hodnotenie opatrovateľskej služby. Väčšina, až 55 % respondentov sa priklonilo k najhoršiemu variantu hodnotenia – zlá kvalita a dlhé čakacie doby. Až tretina respondentov uviedla ako problém nedostatok opatrovateľiek.

V čom spočívajú hlavné príčiny uvedených problémov spojených s poskytovaním domácej opatrovateľskej služby? Vzhľadom na presunuté kompetencie v oblasti poskytovania sociálnych služieb na samosprávy sa opatrovateľská služba a iné sociálne služby pre klientov dlhodobej starostlivosti dominantne financujú prostredníctvom samospráv. Sú to práve nedostatočné finančné zdroje, ktoré možno označiť ako zásadný problém pri zabezpečovaní domácej opatrovateľskej služby v rozsahu zodpovedajúcom dopytu. Jedným z dôvodov je, že finančné prostriedky získané z podielových daní nie sú účelovo viazané a obce neraz využívajú financie na iné účely. Financovanie sociálnych služieb je diskutované dlhodobo a na rôznych úrovniach. Poskytovatelia sociálnych služieb, vychádzajúc zo súčasného stavu poznania a skúseností žiadajú prehodnotenie stávajúceho systému financovania s dôrazom na uplatnenie modelu trvalého viaczdrojového financovania sociálnych služieb.

1.4 Podpora tvorby pracovných miest v opatrovateľskej službe

Významnú podporu v ostatných rokoch v procese transformácie systému sociálnych služieb v SR predstavovala realizácia projektov a programov financovaných zo štrukturálnych fondov, spolufinancovaných zo štátneho rozpočtu, alebo zo štátneho rozpočtu a iných zdrojov. V rokoch 2008-2010 boli finančné prostriedky z Regionálneho operačného programu použité na rekonštrukciu existujúcich a výstavbu nových zariadení sociálnych služieb, v období rokov 2012-2015 už smerujú na podporu budovania a rekonštrukciu nových typov zariadení sociálnych služieb komunitného charakteru a deinštitucionalizáciu existujúcich zariadení.

V snahe podporiť zotrvanie ľudí odkázaných na pomoc čo najdlhšie v ich prirodzenom prostredí sa významnou mierou v rokoch 2014-2015 podieľal Národný projekt Podpora opatrovateľskej služby. Dôležitým cieľom projektu bolo podporiť sociálnu inklúziu prostredníctvom novovytvorených pracovných miest pre opatrovateľov. Projekt sa realizoval na celom území SR s výnimkou Bratislavského samosprávneho kraja a s alokáciou 28 mil. EUR z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu v rámci prioritnej osi 3 OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia umožnil rozšíriť poskytovanie opatrovateľskej služby ako významnej terénnej sociálnej služby väčšiemu počtu osôb. Projekt bol zameraný na podporu tvorby pracovných miest pre opatrovateľov s tým, že na každé novovytvorené pracovné miesto opatrovateľov bolo možné získať finančný príspevok vo výške 644 EUR mesačne. Z uvedenej sumy boli pokryté náklady na mzdu opatrovateľov a povinné odvody.

Realizáciou projektu sa zvýšil počet prijímateľov opatrovateľskej služby o 3 584 a na strane druhej sa vytvorili nové pracovné miesta v počte 3 301. Projektom sa pomohlo obciam, ktoré

doteraz z finančných dôvodov opatrovateľskú službu neposkytovali alebo ju poskytovali len v nevyhnutnej miere, resp. neverejným poskytovateľom sociálnych služieb, u ktorých obce zabezpečovali poskytovanie opatrovateľskej služby pre svojich občanov (Správa, 2015, s. 95).

Na podporu zamestnanosti v sektore sociálnych služieb sú k dispozícii ďalšie nástroje, ku ktorým patria aj aktívne opatrenia trhu práce.

2. Závery

Kontinuálny nárast dopytu po sociálnych službách vzhľadom na demografický vývoj slovenskej populácie je nespochybniteľný. Domáca opatrovateľská služba je zo strany odkázaných osôb preferovanou sociálnou službou, pričom je v SR službou nedostatkovou. Zásadným problémom pre rozšírenie jej poskytovania je poddimenzované financovanie, obce nie sú schopné finančne vykryť dostupnosť opatrovateľskej služby pre všetkých, ktorí sú na službu odkázaní. Realizáciou projektu Podpora opatrovateľskej služby sa na financovaní opatrovateľskej služby podieľal ďalší zdroj. Vysoký záujem zo strany obcí o zapojenie sa do projektu, nárast počtu prijímateľov opatrovateľskej služby a vznik novovytvorených pracovných miest v počte potvrdili správnosť nasmerovania finančných prostriedkov z ESF do oblasti služieb. Je preto treba pozitívne hodnotiť, že uvedeným projektom sa projekty zacielené na sociálne služby nekončia, pre nové programové obdobie 2014-2020 bol schválený zámer Národného projektu Podpora opatrovateľskej služby pre Operačný program „Ľudské zdroje“.

Realizáciou projektov sa na určité obdobie zvýši dostupnosť opatrovateľskej služby, udržateľnosť rozsahu opatrovateľskej služby z hľadiska financovania zostáva však naďalej problémom. Skutočnosťou zostáva, že každý, akokoľvek úspešný projekt je časovo limitovaný. Pre zabezpečenie dostatočnej a trvalej kapacity opatrovateľskej služby je preto žiaduce prehodnotiť stávajúci model financovania a aj s využitím zahraničných skúseností pristúpiť k nastaveniu financovania tak, aby toto nepredstavovalo trvalú bariéru pre napĺňanie práva občanov SR na zabezpečenie sociálnych služieb. Aj keď jednotlivé krajiny EÚ využívajú rôzne modely financovania, spoločným menovateľom je viaczdrojové financovanie, založené na participácii viacerých subjektov (občan, rodina, štát, obec, poskytovateľ, zdravotná poisťovňa, vlastné poistenie prijímateľa a pod). Pozornosť si zaslúži aj potreba primeraného spoločenského uznania a finančného ohodnotenia náročnej práce opatrovateľov zabezpečujúcich výkon starostlivosti o odkázaných v sektore sociálnych služieb.

Použitá literatúra

Adequate social protection for long-term care needs in an ageing society. Report jointly prepared by the Social Protection Committee and European Commission. European Union, 2014, s. 238.

Balestat, G. – Lafortune, G. 2007, *Trends in Severe Disability Among Elderly People: Assessing the Evidence in 12 OECD Countries and Future Implications.* OECD Health Working Papers No 26 OECD Publishing. Dostupné na internete: <http://dx.doi.org/10.1787/2+7072070078>.

Bleha, B., Šprocha, B., Vaňo, R. *Prognóza populačného vývoja v SR do roku 2060*, Bratislava marec 2013. INFOSTAT, Výskumné demografické centrum.

Legislatívny zámer zákona o dlhodobej starostlivosti a podpore integrácie osôb so zdravotným postihnutím, 2005, s. 25.

Obce, města, regiony a sociální služby, SOCIOKLUB, Praha, 1997, s. 26.

Sociálne služby pre starších občanov – kvalita a prístup. Analýza empirického výskumu. Bratislava, 2010. Fórum pre pomoc starším, Slovenské národné stredisko pre ľudské práva.

Správa o sociálnej situácii obyvateľstva SR za rok 2014, s. 97.

Stratégia deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti v Slovenskej republike, MPSVaR, november 2011, s. 18,19.

The 2012 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 27 EU Member States (2010-2060). European Economy 2/2012, European Commission, s. 203.

Upadajúce regióny: nový demografický a územný model, štúdia, EP, Generálne riaditeľstvo pre vnútorné politiky Únie. Európsky parlament, 2007.

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov.

Zlepšovanie štruktúry exportu ako zdroj zamestnanosti pre V4 región

Structural improving of exports as a source of employment for the V4 region

Peter Leško

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: lesko.euba@gmail.com

Abstrakt

The contribution focuses on the empirical analysis of the countries V4, the composition of their exports according to the technological classification. This export diversification provides comprehensive view of the industry structure and expected economic development. The aim of the work is to evaluate the past few years the development of this region and indicate the steps to improve employment in sectors with high technological intensity.

Klasifikácia JEL: F16

Kľúčové slová: V4 region, technological classification of export, labor productivity

1. Úvod

V priebehu posledného desaťročia zaznamenala svetová ekonomika silnú expanziu. Viaceré európske krajiny dosahovali rýchlejšie tempá ekonomického rastu ako priemerne tempo rastu Európskej únie. Za kľúčový faktor nadpriemernej ekonomickej výkonnosti bola považovaná integrácia s ekonomikou Európskej únie, ktorá viacerým krajinám otvorila nové obchodné a investičné príležitosti a podporila inštitucionálne a makroekonomické reformy. V podobnej pozícii bola a myslím si že stále je skupina krajín regiónu Vyšehradskej štvorky. Cieľom práce je preto zhodnotiť posledné roky vývoja tohto regiónu a naznačiť kroky k zlepšeniu zamestnanosti v odvetviach s vysokou technologickou náročnosťou. Prvá časť sa venuje súčasnému postaveniu týchto krajín v Európskej únii. Druhá časť sa zaoberá ukazovateľom technologickej náročnosti, vytvoreného Svetovou bankou a posledná časť je venovaná produktivite práce a zamestnanosti v odvetviach.

2. Súčasná pozícia krajín V4 v Európe

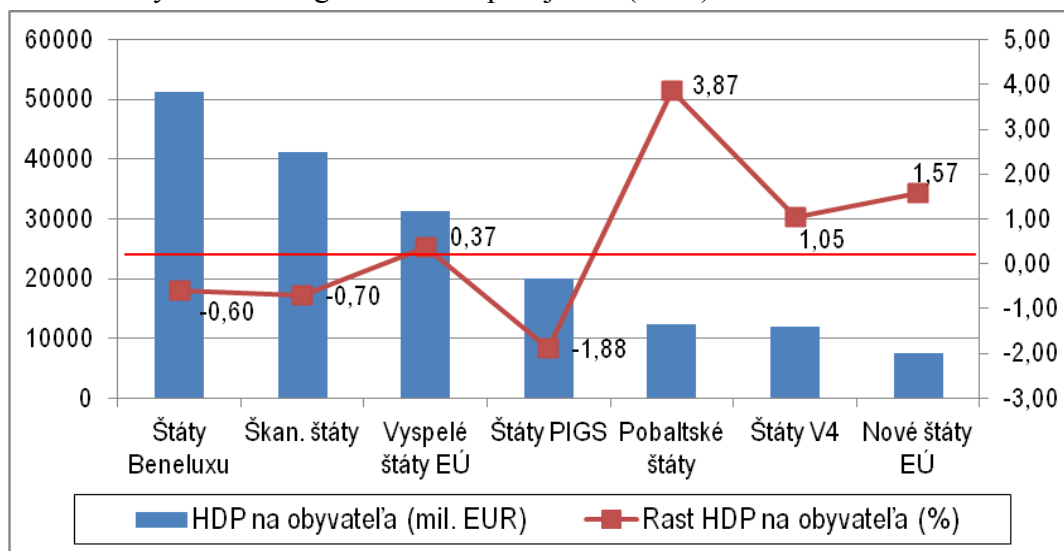
Vstup do Európskej únie priniesol štátom Vyšehradskej štvorky (V4) viaceré výhody. Vzrástla ich ekonomická sila, zvýšili sa ich exporty, zlepšila sa kvalita životnej úrovne obyvateľov a najmä Slovensku a Poľsku sa podarilo viac než zdvojnásobiť rast hrubého domáceho produktu (HDP). Napriek spomínaným výhodám patrí tento región medzi „najchudobnejšie“ regióny v Európskej únii pri porovnávaní HDP na obyvateľa podľa grafu 1. V tomto grafe, ktorý zachytáva HDP na obyvateľa a rast HDP na obyvateľa vo vybraných regiónov Európskej únie za rok 2013, bolo použité rozdelenie Európskej únie podľa NUTS 1, čiže na úrovni štátu pre potreby tohto článku.

Týchto sedem regiónov Európskej únie, vytvorených najmä na základe regionálneho a historického hľadiska, združuje 23 členských štátov. Štáty v rámci regiónu sa vyznačujú relatívne podobným HDP na obyvateľa a relatívne blízkou polohou. Ak sa ale detailnejšie pozrieme na tieto zoskupenia môžeme vidieť rozdiely vnútri regiónu. Príkladom sú štáty Beneluxu, kde Luxembursko dosahuje viac než dvojnásobne HDP na obyvateľa oproti Belgicku či Holandsku. Takéto regionálne zoskupenie je významné najmä pre malé krajiny a ich vyjednávaciu pozíciu pri

prijímaní rozhodnutí Európskej únie. Štáty ako Cyprus, Írsko, Malta, Slovinsko a Rakúsko boli vynechané z našej empirickej štúdie, čo môže u mnohých vyvolať kritiku takéhoto delenia regiónov. Jedným z mnohých argumentov pre nezaradenie týchto štátov je ich nejasné členstvo k nejakému regiónu.

Graf 1

HDP na obyvateľa v regiónoch Európskej únie (2013)

Zdroj: vlastné výpočty podľa údajov Eurostatu a OECD

Poznámka: Vyspelé štáty EÚ – Nemecko, Francúzsko a Spojené kráľovstvo; Nové štáty EÚ-Bulharsko, Rumunsko a Chorvátsko.

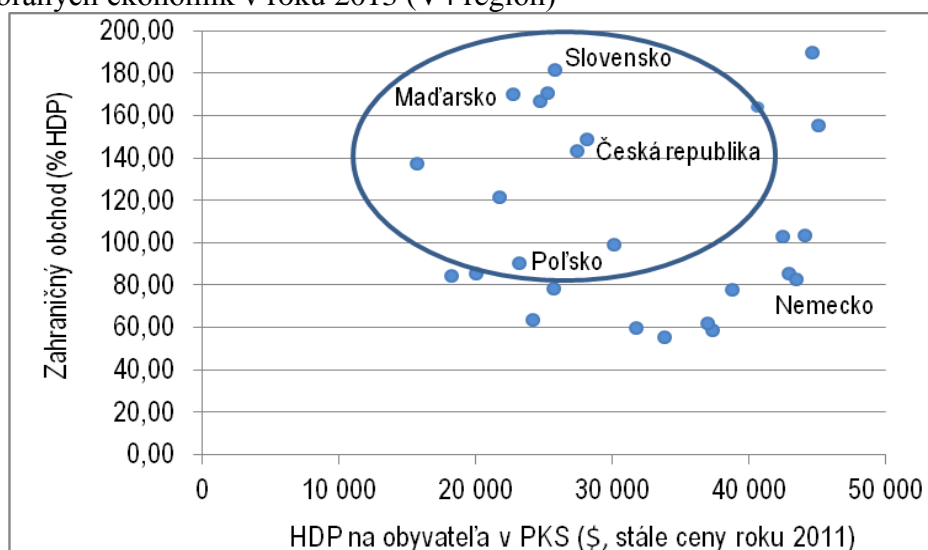
Z uvedeného grafu vyplýva niekoľko zaujímavých záverov. Prvý záver, ktorý môžeme odvodiť je rozdelenie Európy na vyspelé a menej vyspelé regióny. Medzi vyspelé štáty radíme Nemecko, Francúzsko, Spojené kráľovstvo, štáty Beneluxu a Škandinávské štáty. Najvyššie HDP na obyvateľa, a to v priemere 51 267 mil. EUR, dosahujú štáty Beneluxu. Tieto krajiny stali pri zrode Európskeho hospodárskeho spoločenstva, z ktorého neskôr vznikla samotná Európska únia. Naopak, ako sme predpokladali najnižšie HDP na obyvateľa v priemere 7 567 mil. EUR majú nové štáty v zložení Bulharsko, Rumunsko a Chorvátsko, ktoré sú členmi EÚ len niekoľko rokov. Rovnako sem patria aj ostatné postkomunistické štáty V4 a Pobaltské štáty.

Ďalším záverom vyplývajúcim z analýzy grafu 1 sú značné rozdiely v ekonomickom tempe rastu. Na jednej strane relatívne vysoké tempa rastu nových členských štátov Európskej únie, na strane druhej pozorujeme pomalé respektíve záporne tempa rastu pôvodných členov. Ekonomiky Pobaltských štátov v sledovanom roku 2013 dosahovali tempa rastu v priemere na úrovni 3,87 %, štáty V4 mali tempo rastu v priemere 1,05 % a výkonnosť nových členských štátov bola na úrovni 1,57 %. Všetky tieto štáty sa vyznačujú vysokým stupňom otvorenosti ekonomiky. Najviac krízou zasiahnuté južné štáty rástli záporným tempom v priemere na úrovni -1,88 %. V záporných hodnotách boli aj štáty Beneluxu (-0,6 %) a Škandinávské štáty (-0,7 %).

Vysoký stupeň otvorenosti nových ekonomík potvrdzuje aj graf 2, ktorý zobrazuje vzťah zahraničného obchodu v roku 2013 a hrubého domáceho produktu na obyvateľa vyjadreného v parite kúpnej sily. Otvorenosť ekonomiky sa meria ako podiel zahraničného obchodu a hrubého domáceho produktu. Najviac otvorenou ekonomikou v regióne V4 s vyše 180 % HDP je Slovensko nasleduje Maďarsko 169 % HDP, Česká republika 149 % HDP a Poľsko 90 % HDP.

Graf 2

Otvorenosť vybraných ekonomík v roku 2013 (V4 región)

Zdroj: <http://databank.worldbank.org>

Medzi ďalší indikátor Svetovej banky vytvorený na diverzifikáciu exportu krajín patri ukazovateľ: počet produktov a trhov. Tento ukazovateľ predstavuje zoznam všetkých partnerských trhov, s ktorými daná krajina obchoduje. Pre klasifikáciu exportujúcich produktov za určité obdobie (zvyčajne rok) sa používa medzinárodný harmonizovaný systém (HS). Slovensko dosahuje v tomto ukazovateli najmenší počet trhov, a tiež najmenší počet produktov určených na export. Na druhej strane najviac expandujúcou ekonomikou s 3365 produktmi v roku 2014 podľa klasifikácie HS je Poľsko. Česká republika a Maďarsko exportujú svoje produkty do 67 krajín po celom svete.

Tabuľka 1

Ukazovateľ SB: Počet produktov a trhov pre export (2014)

	Počet produktov	Počet trhov
Slovensko	2 542	63
Česká republika	3 160	67
Poľsko	3 365	65
Maďarsko	2 631	67

Zdroj: <http://wits.worldbank.org>

3. Technologická klasifikácia exportu

Pripomeňme si, že medzi významné determinanty ekonomického rastu otvorenej ekonomiky patria import a export. Z našej doterajšej analýzy krajín Vyšehradskej štvorky vyplýva, že ide o krajiny s nízkou úrovňou HDP na obyvateľa, ale zároveň ide o otvorené ekonomiky, ktoré svoje produkty exportujú do vyše 60 krajín po celom svete. Rozbor exportu nám pomôže zistiť na aké produkty, z pohľadu technologickej náročnosti, sa tieto krajiny zameriavajú. Využijeme pritom ďalší ukazovateľ Svetovej banky, ktorý rozdeľuje konečné výrobky exportu do piatich technologických kategórií. Medzi tieto kategórie patria: základné produkty (Primary Products), základné zdroje (Resource Based), produkty nízkej technológie (LowTech), produkty strednej technológie (MediumTech) a produkty vysokej technológie (HighTech). Delenie produktov podľa technologickej klasifikácie vytvoril v roku 2000 ekonóm Lall z Oxfordskej univerzity (Lall, 2000).

Matematická definícia tejto klasifikácie je

$$100 * \sum_{k \in \Omega_{tec}} \frac{x_{ijk}}{X_{ij}}, \quad \forall tec \in [HT, MT, LT, PP, RB] \quad (1)$$

kde x je hodnota exportu produktu k z krajiny i do krajiny j , a X je celková hodnota exportu. Ω_{tec} predstavuje množinu produktov v jednotlivých kategóriach: HighTech (HT), MediumTech (MT), LowTech (LT), Primary Products (PP), and Resource-based (RB) na základe najbežnejšie používanej klasifikácie s názvom Štandardná medzinárodná klasifikácia obchodu (SITC Rev.3) Organizácie Spojených národov (OSN), ktorá umožňuje porovnávanie štatistiky medzinárodného obchodu na celosvetovom základe.

Takáto diverzifikácia exportu nám poskytuje komplexný pohľad na odvetvovú štruktúru krajiny a jej predpokladaný ekonomický rozvoj. Práve rozvoj obchodu môže predstavovať príležitosť pre hospodársky rast. Tabuľka 2 zachytáva jednotlivé skupiny produktov za roky 1995 a 2014. Liberalizácia obchodu a súčasne integrácia so zvyškom Európy sa podpísali pod rast exportu celého regiónu. Zaujímavejšie ako celkový rast je sledovať rôznorodosť vývoja skupín produktov exportu v prospech technologicky náročnejších odvetví. Podiel základných produktov (4 p.b.), základných zdrojov (6 p.b.) a produktov s nízkou technológiou (14 p.b.) sa výrazne znížil na celkovom exporte za dvadsať rokov. Naopak zvyšuje sa podiel produktov strednej technológie (14 p.b.) a produktov vysokej technológie (11 p.b.) na celkovom exporte.

Tabuľka 2

Technologická klasifikácia exportu za V4 región

Produkty	1995 (mil. \$)	2014 (mil. \$)	1995	2014
Všetky produkty	57 202	537 704	100%	100%
Základné produkty (PP)	6 470	37 329	11%	7%
Základné zdroje (RB)	11 938	79 883	21%	15%
Nízka technológia (LT)	19 162	104 007	33%	19%
Stredná technológia (MT)	15 445	219 198	27%	41%
Vysoká technológia (HT)	4 186	97 285	7%	18%

Zdroj: <http://wits.worldbank.org>

Pre lepšiu orientáciu vo vývoji technologickej klasifikácie poslúži tabuľka 3. Produkty sú sledované počas päťročných intervaloch za každú krajinu.

Tabuľka 3

Vývoj technologickej klasifikácie exportu krajín (% celkového exportu)

		HT	MT	LT	PP	RB
Slovensko	1995 - 1999	0,06	0,31	0,34	0,07	0,22
	2000 - 2004	0,08	0,27	0,41	0,05	0,19
	2005 - 2009	0,18	0,22	0,40	0,05	0,16
	2010 - 2014	0,21	0,19	0,41	0,05	0,14
Česká republika	1995 - 1999	0,10	0,31	0,36	0,06	0,17
	2000 - 2004	0,17	0,25	0,39	0,04	0,14
	2005 - 2009	0,20	0,22	0,41	0,05	0,11
	2010 - 2014	0,22	0,21	0,41	0,05	0,11
Poľsko	1995 - 1999	0,07	0,35	0,27	0,12	0,18
	2000 - 2004	0,09	0,29	0,37	0,09	0,17
	2005 - 2009	0,11	0,24	0,39	0,09	0,17
	2010 - 2014	0,12	0,22	0,36	0,10	0,19
Maďarsko	1995 - 1999	0,17	0,21	0,32	0,10	0,19
	2000 - 2004	0,30	0,15	0,38	0,06	0,11
	2005 - 2009	0,33	0,11	0,39	0,06	0,11
	2010 - 2014	0,28	0,11	0,39	0,07	0,14

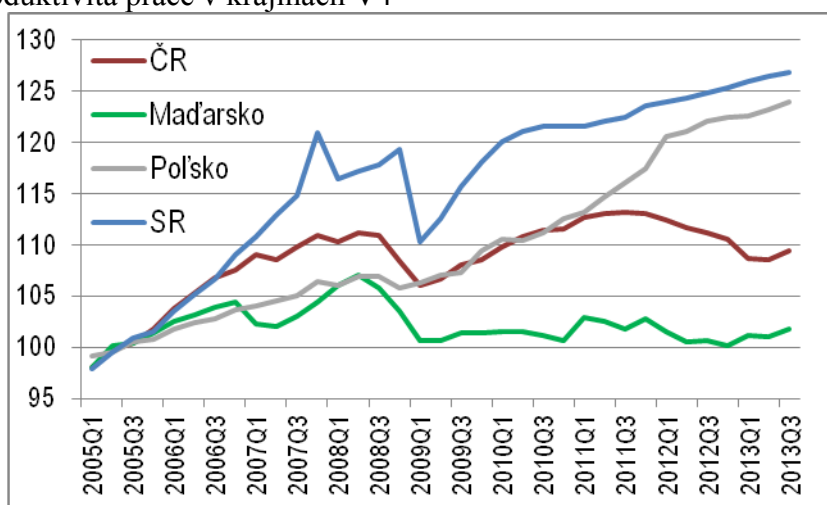
Zdroj: <http://wits.worldbank.org>

4. Produktivita práce a zamestnanosť v odvetviach

Zlepšovanie štruktúry exportu v prospech technologicky náročnejších odvetví súvisí so zavedením dokonalejších technológií, vyššou pracovnou zručnosťou a prehľbovaním kapitálu a teda so samotnou produktivitou práce. Produktivita práce, inými slovami účinnosť vynaloženej práce, má vplyv na množstvo pracovných síl potrebných na vyprodukovanie výrobkov. Čím je vyššia úroveň produktivity práce, tým sú lepšie dosahované ekonomické výsledky.

Graf 3

Produktivita práce v krajinách V4

Zdroj: Eurostat

Graf 3 zachytáva produktivitu práce v krajinách V4 od roku 2005 do roku 2013. Slovensko má spomedzi krajín Vyšehradskej štvorky (V4) síce najnižšiu zamestnanosť (tabuľka 4), ale najvyššiu produktivitu práce (graf 3). Slovensko je znevýhodnené vysokou nezamestnanosťou, ale pri vytvorení kvalitného podnikateľského prostredia pre znižovanie nezamestnanosti a zároveň rastu produktivity práce, môže krajina čerpať z oboch faktorov k rýchlejšiemu rastu. Rast produktivity práce počas celého sledovaného obdobia zaznamenalo aj Poľsko. Na opačnej strane sa nachádza Česká republika a Maďarsko, ktorých produktivita práce v posledných rokoch stagnovala.

Podľa štatistík OECD bola zostavená tabuľka 4, ktorá opisuje zamestnanosť v hlavných sektoroch ekonomiky: sektor poľnohospodárskej výroby, sektor priemyselnej výroby a sektor služieb (klasifikácia ISIC). Vo všetkých ekonomikách vidíme nárast zamestnanosti v sektore služieb a pokles zamestnanosti v primárnom sektore (s výnimkou Maďarska). Šesť rokov, ktoré máme k dispozícii je veľmi krátka doba na prijímanie záverov, ale aj napriek tomu môžeme zhodnotiť pozitívny smer k štruktúram vyspelých ekonomík.

Tabuľka 4

Zamestnanosť v jednotlivých odvetviach

Slovensko	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Zamestnanosť celkom (ISIC)	2 366	2 317	2 315	2 329	2 329	2 363
Zamestnanosť v poľnohospodárstve	85	75	71	75	77	83
Zamestnanosť v priemysle	897	860	868	874	835	838
Zamestnanosť v službách	1 383	1 382	1 376	1 379	1 417	1 443
Česká republika	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Zamestnanosť celkom (ISIC)	4 919	4 870	4 888	4 872	4 920	4 957
Zamestnanosť v poľnohospodárstve	154	151	146	149	150	137
Zamestnanosť v priemysle	1 903	1 856	1 883	1 864	1 852	1 892
Zamestnanosť v službách	2 863	2 863	2 859	2 858	2 919	2 928
Poľsko	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Zamestnanosť celkom (ISIC)	15 868	15 961	16 131	15 591	15 568	15 862
Zamestnanosť v poľnohospodárstve	2 107	2 050	2 045	1 960	1 867	1 820
Zamestnanosť v priemysle	4 934	4 812	4 933	4 740	4 752	4 836
Zamestnanosť v službách	8 827	9 099	9 153	8 891	8 949	9 206
Maďarsko	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Zamestnanosť celkom (ISIC)	3 720	3 706	3 741	3 810	3 874	4 083
Zamestnanosť v poľnohospodárstve	175	173	185	193	185	190
Zamestnanosť v priemysle	1 167	1 147	1 161	1 141	1 165	1 249
Zamestnanosť v službách	2 377	2 386	2 395	2 476	2 525	2 644

Zdroj: OECD

5. Závery

Empirická analýza na úrovni regionálnych zoskupení je významná, hlavne z pohľadu malej krajiny, ktorej takéto spoločenstvo pomáha pri vyjednávacíj pozícii o dôležitých rozhodnutiach Európskej únie. Analýza krajín Vyšehradskej štvorky potvrdila, že ide o otvorené ekonomiky s nízkou úrovňou HDP na obyvateľa, ktoré prosperujú s európskej integrácie. Tento rozvoj obchodu môže predstavovať príležitosť pre hospodársky rast.

Diverzifikácia exportu podľa technologickej klasifikácie nám poskytla komplexný pohľad na odvetvovú štruktúru a jej predpokladaný ekonomický rozvoj. Pozitívnym signálom konvergence tohto regiónu k vyspelým ekonomikám je zvyšujúci sa podiel produktov strednej a vysokej technologickej náročnosti na celkovom exporte, a tiež zvyšujúca sa produktivita práce. Práve zlepšovanie štruktúry exportu predstavuje hlavný zdroj budúceho ekonomického rastu a rastu zamestnanosti.

Použitá literatúra

Eurostat, <http://ec.europa.eu/eurostat>

Lall, S. 2000. The Technological Structure and Performance of Developing Country Manufactured Exports, 1985-1998. QEH Working Paper Serie. Oxford: Queen Elizabeth House. No. 44.

OECD Statistics, <http://www.oecd.org/statistics/>

OSN Statistics Division, <http://unstats.un.org/unsd/cr/registry/regcst.asp>

Svetová banka, <http://databank.worldbank.org/data/>

Svetová banka, Trade Outcomes Indicators <<http://wits.worldbank.org/>>

Interakce sektorů a alokační schémata ve zdravotnictví¹

Sector interactions and allocation schemes in health care

Jan Mertl

Vysoká škola finanční a správní, katedra financí
Estonská 500
101 00 Praha 10
Česká republika
email: jan.mertl@outlook.com

Abstrakt

The aim of this article is to do theoretical research of key aspects of the relationship of private and public sector in health care and discuss the allocation schemes used in this context.

Used methods include secondary analysis of key documents of health policy, theoretical socio-economic analysis of health policy and empirical analysis of selected problems in Czech health care system.

Findings contained in the article are described principles of behavior of private and public subjects, which are relevant to current questions raised during the reform of health care in the Czech Republic. From the analysis, also outcomes the relationship between public and private partners, especially in the case when the government would like to keep health care system guaranteed. In addition, the presence of defined model of health care financing and provision is justified. As an empirical example, the development in Czech hospital sector is assessed.

JEL klasifikace: I110, I180, H510

Klíčová slova: zdravotnictví, veřejný sektor, soukromý sektor, zdravotní politika

1. Úvod

Historická zkušenost transformovaných ekonomik ukazuje, že vlastnictví v rukou státu často přinášelo suboptimální výsledky, a to nejen z pohledu ekonomické efektivity, ale především reakcí na preference spotřebitelů a inovační dynamiky. To způsobilo, že jako důležitý znak úspěšné transformace je chápána privatizace, tj. převod většiny státního majetku do soukromého vlastnictví. Zatímco v mnohých oblastech to nesporně přineslo žádoucí výsledky a není pochyb o tom, zda by určité věci, jako například výpočetní technika nebo potraviny měly být poskytovány jako soukromý statek, v jiných oblastech, zdravotnictví nevyjímaje, tento převod jednak nebyl uspokojivě proveden, a jednak trvají pochybnosti, zda by vůbec prováděn být měl a v jakém rozsahu.

Základním cílem ekonomické transformace bylo převést ekonomiku do efektivnějšího prostředí, kde bude lépe plnit svoji funkci, poskytovat vyšší úroveň služeb a tedy kvalitu života svým uživatelům-občanům. Tento proces byl ve většině sektorů ekonomiky úspěšný, byť část tohoto úspěchu lze přičíst i obecnému vývoji a nikoli specifickým použitým transformačním metodám. V průběhu transformace jsme však byli svědky toho, že některá odvětví veřejného sektoru (např. zdravotnictví, školství) zaostávala jak finančně, tak i koncepčně ve srovnání s jinými odvětvími ekonomiky (např. informatika, finanční služby), která nacházela své principy a místo na slunci

¹ Příspěvek vznikl v rámci projektu „Aktuální trendy ve financování sociálních systémů a ve vývoji finančních trhů“, podpořeného z prostředků institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace VŠFS, v r. 2015.

velmi rychle. Časový souběh transformace s velmi rychlým vývojem světa obecně, procesy globalizace a se změnami mnohých dlouhodobě zažitých pravidel a principů přinesl navíc nutnost vyrovnávat se jak s problémy vyvolanými vlastní transformací, tak i s těmi aspekty, které musí řešit všechny vyspělé světové ekonomiky a které jsou tedy dány exogenně a způsobeny obecnými civilizačními trendy.

To samozřejmě nezůstalo bez odezvy a pokusů o řešení. Mnozí se domnívali, že i situaci ve zdravotnictví či školství bude možno vyřešit důslednou aplikací tržních principů (Payne, 2007). Jak mediální diskurz, tak i vědecké názory byly často neseny právě v duchu možnosti, vhodnosti a účelnosti implementace tržních principů do těch odvětví, které, alespoň v české ekonomice, zatím nefungují tak, jak bychom si představovali nebo které v mezinárodní komparaci nevyznívají příliš lichotivě.

K tomu, zda mezi veřejným a soukromým sektorem by měl být spíše vztah partnerství, nebo konkurence, respektive která forma organizace je pro zdravotnictví jako sektor ekonomiky nejvýhodnější, je třeba poznamenat především to, že obě tyto formy vztahu patří k běžným vazbám mezi jednotlivými lidmi i subjekty v ekonomice. Nelze tedy dopředu říci, která z nich je lepší, horší, která je žádoucí a která nevhodná. Existují však přesto určité zásady – principy, jimiž je vhodné se řídit a jež je vhodné respektovat. Proto je cílem tohoto článku zmíněné problémy diskutovat.

2. Teoretická východiska

V dostupné literatuře existují různé koncepce interakce veřejného a soukromého sektoru. Ekonomická teorie (Holman, 2005), zkušenosti z centrálně plánovaných ekonomik (Žáček, 1984), ale i materiály Evropské komise (European Commission, 2001) však ukazují omezenost aplikace organizačně-příkazových přístupů na obecné úrovni. Z těchto důvodů jsou v rámci současné veřejné ekonomie stále více rozvíjeny principy spolupráce, plurality, konkurence a řízené konkurence ve veřejném sektoru, které mohou v určitých případech lépe než direktivní alokace a centrální plánování zajistit efektivnost (Choné et al, 2001).

Je analyzována také distribuce zdrojů neziskovým subjektům (Dohnalová & Průša, 2011) soukromého i veřejného charakteru (Frič, 2001). Optimalizační úloha se tak posouvá zejména k efektivnímu využití definovaného objemu veřejných zdrojů, aniž by nutně plně zabezpečila či předjímala potřeby občanů. V podtextu těchto alokačních schémat je zachování veřejného financování určitých statků a služeb a současné zvýšení alokační efektivnosti v rámci veřejného sektoru s pomocí současných poznatků veřejné ekonomie (Peková, 2011). Ve zdravotnictví se tento princip odráží v univerzálně dostupném standardu (základním balíku) zdravotní péče. Otevírá se tím však také žádoucí prostor pro soukromé financování na základě preferenčních stupnic jednotlivců.

Zdravotní péče je nesporně vzácný statek s nenulovými náklady produkce. Ekonomická teorie klasifikuje obecně vzácné statky z ekonomického hlediska na veřejné a soukromé (Peková, 2011). To je prováděno podle kritérií nevylučitelnosti ze spotřeby, nedělitelnosti statku a nerivality ve spotřebě (náklady na rozšíření služby pro dalšího spotřebitele se blíží nule). Někteří ekonomové za důležitější než tato kritéria považují pro klasifikaci statků kritérium transakčních nákladů, jejichž nárůst vede spontánně ke vzniku byrokratických institucí, rozhodujících o statcích nikoli na principu nabídky a poptávky jednotlivců (Coase, 1960).

Metodologicky užitečné je provádět klasifikaci statků také z hlediska institucionálního, tak jak to učinil Bénard, který je člení z hlediska jejich financování na netržní, nečisté tržní a tržní.

Tabulka 1

Obecné rozdělení statků dle institucionálního kritéria

Institucionální kritéria		
Kategorie statků	Existence tržní negociace a tržní ceny	Diskriminační intervence státu
Čisté tržní statky	ano	ne
Nečisté tržní statky	ano	ano
Netržní statky	ne	ano

Zdroj: (Bénard, 1990)

Toto rozdělení umožňuje rozlišit charakter statku z hlediska skutečného chování zúčastněných subjektů během financování (alokace zdrojů), kdy v případě existence tržní ceny vzniklé interakcí nabídky a poptávky na konkurenčním trhu a financováním ze soukromých zdrojů je statek Bénardem chápán jako čistý tržní, v opačném případě jako netržní (Bénard, 1989).

3. Principy a vztahy mezi jednotlivými subjekty

Z ekonomické teorie (Bénard, 1990) i teorie sociální politiky (Krebs, 2015) vyplývají mnohá fakta, která zásadně determinují pozici soukromých a veřejných subjektů ve zdravotnictví. Základním ekonomickým cílem aktivity každého racionálně ekonomicky se chovajícího subjektu je maximalizace užitku (zisku). Tento cíl se v souladu s těmito poznatky různým způsobem promítá do jeho jednání. Klíčovým poznatkem ohledně tvorby zisku je fakt, že pokud je někde otevřeno pole pro jeho generování, pak pokud zisk negeneruje z určitých důvodů jeden soukromý subjekt otevírá tím pole jinému soukromému subjektu – svému konkurentovi, aby nevyužitý prostor obsadil pro sebe. Prostor pro generování zisku lze však regulovat – a to především právním rámcem, ale i etickými a morálními normami (ve smyslu tvrzení, že právo je minimum morálky). Souhrnně lze nazvat vymezení prostoru pro generování zisku pravidly hry. Je zřejmé, že při jejich špatném nastavení nebo nevyužitelnosti dochází logicky k tomu, že hra – v tomto případě reálná hra jednotlivých subjektů na trhu – se nedá hrát, protože krátkodobě sice určitý subjekt vyhrává, ale jednak ostatní subjekty nemusí chtít na hru bez jasných pravidel přistoupit, jednak v poněkud dlouhodobějším horizontu logicky dochází k vyčerpání zdrojů, protože vítězství jednoho subjektu bez adekvátní tvorby hodnot, kterými by si takové vítězství zasloužil, přináší postupně pokles zásoby toho, co ve hře rozdělováno. Navíc připomeňme, že pokud je něco morálně či eticky v dané společnosti vynutitelné a uznávané, a lidé to tedy dělají jaksi „sami od sebe“, pak to může přinést snížení explicitních nákladů na právní zabezpečení prostředí. To je uplatňováno například i v podmínkách vnitrofiremní kultury, kdy mnohé společnosti právě důslednou aplikací určitých norem dosahují vysoké efektivity. Stejně tak můžeme podobné paralely sledovat v historii, kdy i za podmínek velmi omezených zdrojů dokázali lidé vyřešit velmi obtížné situace dodržováním určitých morálních a etických principů. Hledáme-li paralelu ve zdravotnictví, můžeme připomenout, že čím vyšší je stupeň implementace trhu ve zdravotnictví, tím více se zvyšují v systému výdaje na právní zabezpečení a pojištění lékaře z titulu možného poškození pacienta a i četnost soudních sporů o velké finanční částky související s nezdařenou léčbou.

Pokud jde o veřejný subjekt, zde se uplatňuje především splnění cílů, které veřejnému subjektu buď přímo, nebo zprostředkovaně sdělil volič (občan), ve zjednodušené formě i na principu tzv. veřejné volby. Může se vytvářet i hierarchie, kdy vyšší subjekt za účelem vykonání požadovaných pravomocí deleguje výkon určité činnosti na subjekt nižší. Je tak vytvářena hierarchická vertikální struktura veřejné správy, v optimálním případě obsahující i vertikální zodpovědnost za plnění určitých úkolů. Veřejný i soukromý subjekt však nejsou imaginární jednotky, jsou složeny z jednotlivých lidí, ať už na decizních pozicích, nebo výkonných zaměstnanců. Cílem těchto subjektů

je přirozeně maximalizovat svůj užitek (finanční i nefinanční) z výkonu své profese. S uvedenými fakty je potřebné počítat při tvorbě návrhu každého systému a zejména při legislativní kodifikaci příslušných úprav.

Vyplývá z nich i to, že při nedostatečné struktuře vertikální zodpovědnosti a plnění úkolů, které jsou jednotlivým stupňům, včetně stupně nejnižšího, tedy výkonného zaměstnance, svěřeny, dochází zákonitě k maximalizaci individuálních užitků na těchto stupních, což může působit vysoce kontraproduktivně z pohledu plnění vrcholových cílů. Právě uvedená věta samozřejmě předpokládá, například v souladu s McGregorovou teorií X a Y (McGregor, 1960), různé techniky adekvátní motivace jednotlivých stupňů k činnosti, a to i v závislosti na individuálních charakteristikách jednotlivých lidí.

Je ovšem také pravda, že s veřejným vlastnictvím může být v současné době pro některé skupiny osob obtížná identifikace. Jak uvádí chicagská škola, může existovat větší motivace spravovat dobře vlastní (soukromý) majetek nežli majetek veřejný (Friedman, 1994). Pokud se navíc na určitém místě pravidelně mění „správce“ veřejného majetku, a zároveň nejsou definována striktní pravidla pro zacházení s ním, pak se zde opět otevírá pole pro neefektivní využití veřejných prostředků.

Pokud přejdeme na vztah soukromého a veřejného sektoru, platí tato základní vazba. Existují-li někde veřejné peníze a čerpá je soukromý subjekt, který z nich může vytvářet zisk, pak musí existovat velmi detailní pravidla pro jejich čerpání a efektivní využití ve vazbě na plnění veřejné zakázky. Vzhledem k tomu, že tvorba zisku automaticky předpokládá možnost jeho využití mimo příslušné odvětví či smluvní vztah, je zřejmé, že únik peněz touto cestou může být velmi rizikovým kanálem efektivního využití veřejných prostředků. Je samozřejmě pravdou, že soukromý kapitál může a často také vykazuje vyšší dynamiku a pružnost při realizaci porovnatelných aktivit, než veřejné zdroje. Jinými slovy, existují zde objektivní argumenty pro realizaci takové spolupráce, je však nutno vážít, zda kontrolní a regulační funkce státu při využití veřejných prostředků jsou v rámci takových aktivit vůbec realizovatelné. Je nutno vidět, že veřejné zdroje mohou být pro mnoho soukromých subjektů velmi snadno dobytelnými fondy (rent-seeking), které nemohou nikdy stačit na uspokojení všech potřeb, které budou soukromé subjekty vykazovat jako objektivně nutné.

Uvažujme dále – pokud je určitý majetek či služba veřejná, pak o jejím poskytování a alokaci rozhodují demokratické mechanismy reprezentující veřejný zájem. To v případě soukromě generovaného majetku či služby možné není, pokud ji chce stát získat, pak musí z veřejných zdrojů tuto službu nakoupit, chce-li ji následně distribuovat určitým občanům na principu univerzality.

Uvedené teoretické úvahy je nutno vzít v potaz, pokud budeme uvažovat o úloze soukromého a veřejného sektoru ve zdravotnictví. Nelze ideologicky argumentovat, zda je lepší veřejné či soukromé, ale pečlivě zvažovat efekty implementace jednotlivých řešení. Bez konkrétních nástrojů s cílem univerzality, solidarity a dalších typických efektů působení státu se leckdy obejít nelze; v řadě případů může být správně prováděná veřejná správa daných sektorů ekonomiky i výrazně efektivnější než její privatizace – příkladem může být sociální bydlení (Krebs, 2015) či veřejná governance (European Commission, 2001) v penzijním sektoru. V konečném důsledku je totiž stát tím subjektem, který nastavuje prostředí a onen zmíněný prostor pro existenci dalších subjektů v ekonomice. To nijak nenarušuje princip tvorby státu „zezdola“. Lze dokonce konstatovat, že společný zájem občanů legitimizuje jednání státu tam, kde by se určité subjekty v ekonomice chovaly způsobem, který by většina společnosti nepřijímala. I kdyby v daném historickém období entita státu neexistovala nebo byla krajně oslabena, pak při existenci subjektů konajících určité věci proti vůli většiny by tato většina vynutila určité společně přijímané principy, které by vedly s větší či menší efektivitou k eliminaci prostoru pro takové chování.

4. Konkretizace úvah o soukromém a veřejném sektoru do zdravotnictví

Zdravotnictví jako velmi specifický a komplikovaný obor lidské činnosti je předmětem veřejného zájmu již odedávna, původně primárně ze solidárních důvodů. Nicméně, intenzita tohoto zájmu se mění, a to zejména v závislosti na tom, jak se mění možnosti zdravotní péče a jak postupně díky vědeckému poznání zjišťujeme vliv konkrétních realizovaných postupů na zdraví obyvatelstva. Z pohledu typologie soukromého a veřejného sektoru lze vydělit zejména následující specifické oblasti, v nichž se různě projevují různé formy soukromého a veřejného vlastnictví:

- získávání zdrojů pro financování zdravotní péče (veřejné a soukromé systémy financování zdravotnictví)
- ambulantní léčebná péče
- lůžková léčebná péče
- sociálně-zdravotní (následná) lůžková péče
- výroba a distribuce léků a prostředků zdravotnické techniky
- dohled, dozor, kontrola kvality péče a léčiv
- vzdělávání ve zdravotnictví
- výzkum a vývoj

Detailní analýza uvedených oblastí jde nad rámec rozsahu tohoto článku. Jako ilustrativní příklad je však možno zmínit například problematiku výroby a distribuce léků. Tento sektor je, jak co se týče výroby, tak i distribuce, téměř plně v působnosti soukromých farmaceutických firem, jejichž produkty jsou nabízeny na trhu. Je však zřejmé, že nároky na veřejné zdroje, demonstrováné poptávkou po lécích, mohou být a také jsou, jak již bylo naznačeno, nekonečné. Proto stát vstupuje do tohoto trhu, a kromě garance kvality, dostupnosti, jakosti a dalších atributů léčiv rovněž určuje, které léky budou hrazeny z veřejného zdravotního pojištění a v jakém rozsahu. Jsme opakovaně svědky diskuse spojené se změnami ve struktuře a rozsahu hrazených léků a jejich distribuce – viz tzv. úhradová vyhláška (MZ ČR, 2014). Pro nedostatek prostoru lze jen konstatovat, že opět ukázala velmi jasně pozice všech zúčastněných subjektů, tedy Ministerstva zdravotnictví, pacientů, zdravotnických zařízení a distribučních firem, které jsou za dané situace natolik protichůdné, že dosažení dohody a spokojenosti všech zúčastněných je krajně obtížné. Připomeňme v této souvislosti větu uvedenou výše v teoretickém vstupu, že pokud jedna firma uvolní prostor a nebude se snažit o maximální výši zisku, pak na trh vstoupí jiná firma, která uvolněný prostor využije, pokud tomu nebudou bránit právní nebo ekonomické bariéry.

Dále uveďme, že výzkum léků je z velké části rovněž financován soukromým kapitálem. Je zřejmé, že to v mnohých případech generuje vysokou dynamiku vývoje příslušných léčiv. Na druhé straně to znamená, že příslušné léky jsou po určitou dobu chráněny patentovou ochranou. Je to logické, protože to do určité míry chrání investice, které firmy učinily v souvislosti s vývojem příslušného léku. Srovnáme-li si to však například s lékařským výzkumem, pak většina léčebných metod je v České republice zkoušena a klinicky testována ve fakultních nemocnicích, za veřejné prostředky, a lze je tedy využít všude tam, kde pro ně má příslušný lékařský tým příslušné předpoklady. Vracíme se tak k praktické aplikaci teoretických principů – tedy toho, že pokud je něco vyvinuto za soukromé prostředky, pak v případě, že o danou komoditu má stát zájem, musí ji u soukromého subjektu nakoupit. V případě veřejně financované produkce si ji stát „vyrábí sám“ a nese tedy náklady spojené s její produkcí. Tato fakta je nutno vzít v úvahu při uvažování, jakým způsobem bude určitá komodita produkována.

Z výše uvedených úvah vystupuje základní metodologický problém týkající se zdravotnických zařízení obecně. Zjednodušeně řečeno, způsob financování zdravotnických zařízení a jejich právní forma je integrálně spjata se zdravotnickým systémem, v němž existují. Dlouhodobě je velmi problematické provozovat v garantovaném systému zisková zdravotnická zařízení, protože při garanci poskytované péče a měkkém rozpočtovém omezení veřejných rozpočtů jsou ziskově

orientované subjekty schopné čerpat z veřejných rozpočtů těžko limitované částky. Právní forma obchodní společnosti navíc logicky směřuje k libovolné alokaci takto získaných prostředků, tedy i mimo zdravotnictví, a to bez ohledu na stávající či počáteční praxi „obchodních společností neziskového typu“ (které jsou v České republice často realizovány formou akciových společností s dominantním vlastnictvím kraje či města). Deklarovaný dobrý úmysl při neexistenci zákonných omezení nemůže být garancí žádoucího nakládání s veřejnými prostředky. Navíc, stanovisko akcionářů se může se změnou správní rady nebo struktury akcionářů změnit také. Měkké rozpočtové omezení veřejných rozpočtů je v České republice i při oddělení zdravotního pojištění ze státního rozpočtu ještě zvyrazněno transferem ze všeobecných daní za tzv. státní pojištěnce, kteří tvoří více než polovinu obyvatelstva (ÚZIS, 2014). V tomto prostředí mohou být nároky ziskově orientovaných zdravotnických zařízení vždy doprovázeny tlakem na změnu úhrady za tyto pojištěnce, ať už ve smyslu zvýšení částky, kterou za ně platí zdravotním pojišťovně stát, nebo změnou jejich pozice v systému, každopádně však ve smyslu zvýšení prostředků plynoucích do zdravotnictví. To není primárně negativní, protože levné zdravotnictví nemusí být vždy dobré zdravotnictví (OECD, 2015), ale na druhé straně to nestanoví ani strop nároků, ani negarantuje efektivní využití prostředků. Pokud tedy nebudou mít ziskově orientované subjekty na druhé straně partnera s rozpočtovým omezením (a to stát být nemusí, protože vždy budou existovat silné tlaky na zvýšení nebo restrukturalizaci prostředků, které do zdravotnictví přicházejí), je jejich existence v systému v souladu s řadou dostupných analýz (Newhouse, 1970, Healy & McKee, 1983, Fandel, 1988, Hanušová, 2004) neefektivní a musí být upravena nebo významně doplněna administrativními kritérii.

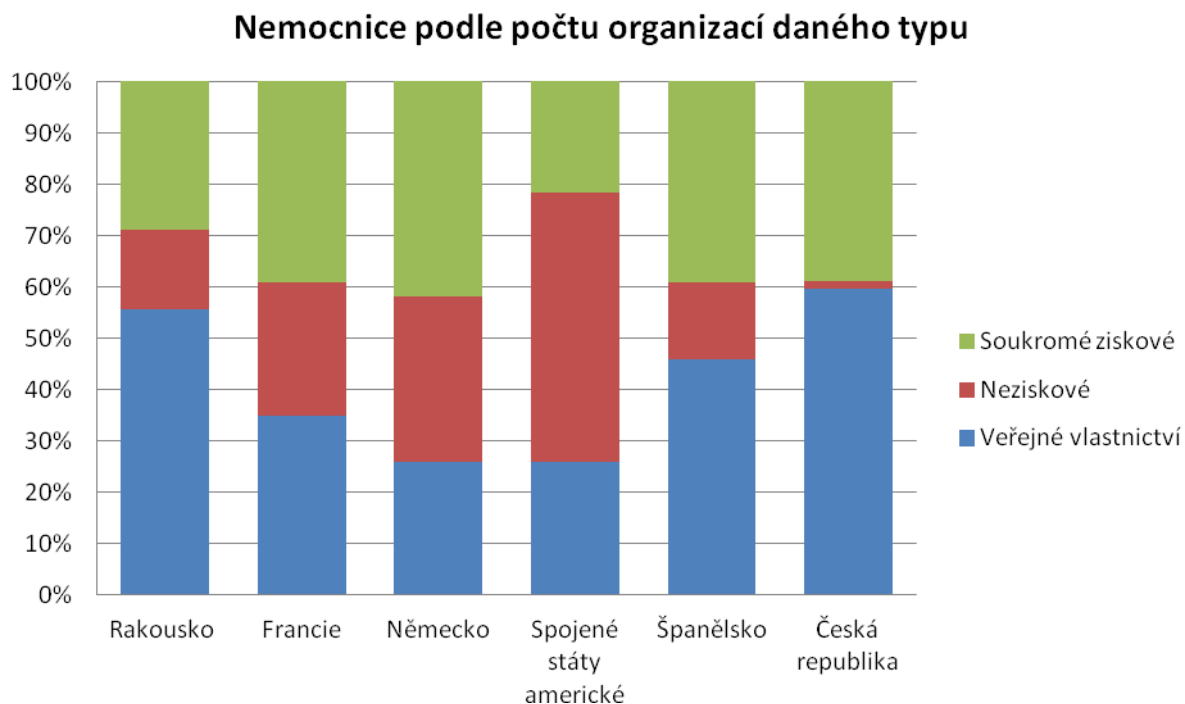
V této souvislosti uvedeme další empirický příklad doposud nevyřešeného problému uplatnění odlišných institucionálních forem ve zdravotnictví, jímž je otázka lůžkových zdravotnických zařízení – nemocnic. Ve většině zdravotnických systémů OECD se uplatňuje pluralitní struktura nemocnic s výrazným podílem neziskové organizační formy (Salamon & Anheier, 1997) a tyto koncepty jsou na úrovni OECD a Evropské unie obsaženy v klíčových dokumentech, jako jsou např. Zelená (EU, 2003) a Bílá kniha (EU, 2004) o službách obecného zájmu a Amsterodamská smlouva. V České republice existuje obecná sociálně-politická legislativa v tomto směru, ale její aplikace a konkretizace do sektoru zdravotnictví doposud i přes řadu dílčích snah nebyla úspěšná. To ilustruje jak problémy zdravotnictví, tak i značnou obtížnost vyvážení rolí jednotlivých subjektů v rámci sociálního dialogu.

Zatímco český ambulantní sektor je téměř ze 100 procent privatizován (ÚZIS, 2014) a právní formou jsou typicky osoby samostatně výdělečně činné, případně společnosti s ručením omezeným, v obou případech s běžnou obchodní strukturou a vykazováním hospodářského výsledku (zisku), jejichž struktura je vzhledem jejich velkému počtu optimalizována v zásadě na principu regulovaného konkurenčního prostředí ve vztahu k veřejným zdravotním pojišťovně, sektor nemocnic zůstal po dlouhou dobu ve veřejném vlastnictví, i když docházelo k dílčím transformačním snahám a ojedinělým pokusům o jiné právní formy. V dubnu 2006 byl přijat zákon o veřejných neziskových zdravotnických zařízeních (z. č. 245/2006 Sb.) a proběhla rozsáhlá diskuse o jeho implementaci. Tento zákon přinesl řadu modernizačních kroků ve smyslu aplikace principů corporate governance a nových technik managementu a finančního hospodaření nemocnic, jejichž absence byla hlavním nedostatkem předchozí právní úpravy vycházející z financování nemocnic převážně ze státního rozpočtu (z. č. 218/2000 a 219/2000 Sb.). Avšak politické změny a nedostatečné institucionální prostředí zastavilo úspěšnou implementaci tohoto zákona, čehož výsledkem bylo, že žádná nemocnice podle něj transformaci nedokončila.

Tato situace má významné důsledky viditelné ve statistikách na následujících obrázcích.

Obrázek 1

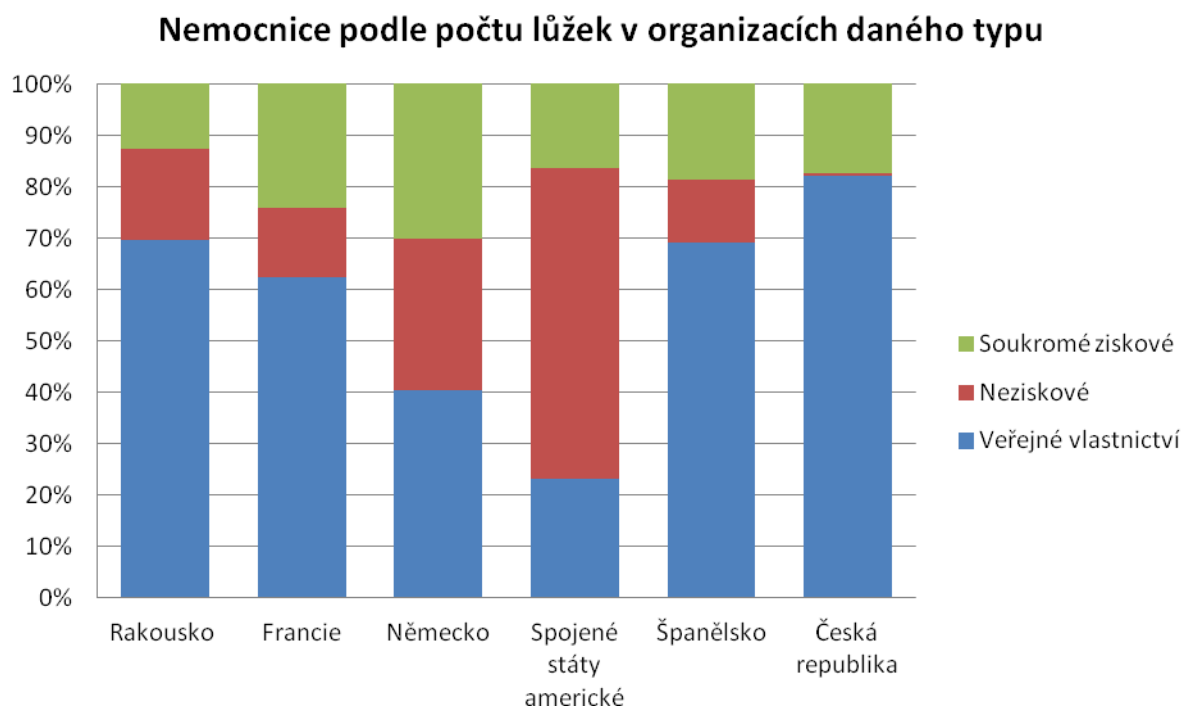
Typologie nemocnic podle počtu organizací, vybrané země OECD (2012)

Zdroj: (OECD, 2015)

Obrázek 2

Typologie nemocnic podle počtu lůžek, vybrané země OECD (2012)

Zdroj: (OECD, 2015)

Ze statistických dat vyplývá, že zatímco v zemích OECD existuje reálná pluralita v organizačních formách nemocnic, nejvýznamněji se projevující v systému zdravotnictví USA, kde má nejvyšší podíl nezisková struktura. Zajímavým příkladem „dobré praxe“ je Mayo Clinic, jedna z významných nemocnic v USA, která hospodaří na neziskovém principu. V České republice je prozatím zachováno veřejné vlastnictví rozhodujícího podílu nemocnic a doplňkově existují soukromé nemocnice, nicméně trvá tlak na modernizaci této struktury. Další země jsou mezi těmito dvěma extrémny; současně je zajímavé upozornit na fakt, že v západní Evropě skutečný počet neziskových nemocnic (jako institucionální formy, obrázek č. 1) je v některých případech vyšší než jak by se zdálo z obrázku č. 2, protože mívají nižší počet lůžek na jedno zařízení (jsou „menší“) než velké nemocnice ve veřejném vlastnictví.

Na konci roku 2014 vznikly v České republice nové iniciativy s cílem reforem lůžkové péče, které mají v současné době již podobu legislativního návrhu (Česko, 2015). V důvodové zprávě se vychází z toho, že v současné době chybí v českém právním řádu právní úprava formy právnické osoby, jejíž činnost by byla vedena principem neziskovosti a zároveň by mohla efektivně vyvíjet svou činnost jako poskytovatel zdravotních služeb a současně byl dostatečně chráněn její majetek. Návrh obsahuje následující klíčové prvky:

- souhlas ministerstva zdravotnictví se vznikem neziskové zdravotnické organizace, povinná přeměna stávajících státních nemocnic
- osvobození od daně z příjmů
- povinnost veřejných zdravotních pojišťoven uzavřít smlouvu s neziskovou zdravotnickou organizací
- koncept univerzitních nemocnic a jejich správa za účasti akademických orgánů

Na úrovni předkladatele (ministerstva zdravotnictví) jsou zdůrazňovány přednosti navrhované legislativy ve smyslu univerzálního charakteru zákona (organizace, která splní podmínky, se může stát neziskovou zdravotnickou organizací), samostatné hospodaření a manažerské řízení, transparentní fungování a lepší postavení takto vzniklých organizací ve smyslu jejich klasifikace jako služeb obecného hospodářského zájmu. Existuje tedy v rámci daných metodologických limitů značné úsilí i významné argumenty pro tvorbu nové organizačně-právní formy nemocnic, která by umožnila vyřešit řadu problémů popsanych v tomto článku v kontextu vývoje posledních 20 let.

I když bychom uvažovali úspěšný průběh legislativního procesu, praktická implementace je však stále nejasná: konflikt mezi pojetím nemocnice jako komerční firmy nebo organizace poskytující potřebné služby (a určitým vlivem státu, respektive veřejného zájmu na její fungování) je stále silný. Jedna část aktérů věří, že finanční odpovědnost a bilance zisků a ztrát je klíčovým faktorem ekonomické racionality a popisuje deformaci konkurenčního prostředí vzniklou různým režimem poskytovatelů zdravotní péče ve vazbě na zdravotní pojištění, druhá část zdůrazňuje, že absence ziskových motivů a obchodně-optimalizačních praktik povede k lepším výsledkům pro pacienty i zaměstnance.

5. Závěry

Český zdravotnický systém stojí, pokud se týká implementace veřejných či soukromých principů, stále na rozcestí a podléhá sporům jednotlivých zájmových skupin, které se ve snaze posílit svoji pozici často zabývají především artikulací vlastních zájmů na úkor celkové funkčnosti systému. Lze často zaznamenat volání po reformování zdravotnictví, které je zčásti reálnou reakcí na občas se objevující a kumulující deficity vznikající ve veřejném zdravotním pojištění a v některých zdravotnických zařízeních, zčásti skrytou snahou radikálně omezit rozsah a dostupnost univerzálně hrazené péče. Takové omezení souvisí s mírou garance práva na zdraví v praxi českého zdravotního systému. Je někdy velmi obtížné rozeznat, zda navrhované změny či úpravy jsou vedeny tím či oním směrem. Je však také třeba přiznat, že koncepční rozvoj veřejného systému,

který byl v devadesátých letech minulého století významně zpomalen, jen pomalu nabírá obrátky a co je podstatnější, nenachází adekvátní odezvu u většiny aktérů politického spektra. Zmiňované rozcestí totiž vede ke stále jasněji vystupující nutnosti zvolit určitý typ systému, který bude případně parametricky modifikován různými vládami, ale v zásadě zůstane stabilní a principiálně pevný, podobně jako je tomu například v případě univerzálního systému financovaného z všeobecných daní (National Health Service) ve Velké Británii nebo systému sociálního zdravotního pojištění ve Spolkové republice Německo, případně i silně regulované konkurence zdravotních pojišťoven ve stylu ObamaCare (USA). Současně platí, že systémy jednoho plátce/poskytovatele („single payer“, „single provider“) bývají hodnoceny jako transparentnější, nákladově levnější a administrativně jednodušší.

Z analýzy vyplývá, že interakce veřejného a soukromého sektoru ve zdravotnictví musí být primárně podpořena existencí zmíněného modelu zdravotní péče, ve kterém bude systémově vymezen prostor pro jednotlivé typy subjektů. Nelze připustit, aby byly veřejné prostředky dle potřeby přepouštěny do soukromé sféry, případně naopak, že by byl prostor, uvolněný soukromou sférou z důvodu nerentability, ad hoc relokován do sféry veřejného zájmu. V případě takového vývoje hrozí zvýšení rizika fragmentace zdravotní péče, regionální a sociální nedostupnosti zdravotní péče, chronických deficitů zdravotního rozpočtu atd.

Pokud se týká aspektů zmiňovaných v diskusích o tom, zda je lepší soukromý investor nebo veřejný subjekt, pak je nutno především vzít v úvahu v příspěvku zmíněné teoretické principy. Některé teoretické studie (Choné et al, 2001) naznačují, že řízená a správně regulovaná konkurence mezi subjekty zdravotnického systému může být efektivnější a více odpovídat na potřeby účastníků systému než státní monopol. Stát se však tím nezbavuje povinnosti kontrolovat efektivnost prostředků, které vybral od občanů za určitým účelem – tedy v tomto případě za účelem zabezpečení univerzálně potřebné a dostupné zdravotní péče. Jejich solidární výběr je přitom podstatným atributem zajišťujícím rovnoměrnou distribuci nákladů na potřebnou zdravotní péči do celé populace. Soukromé subjekty musí mít nastavena taková pravidla pro nakládání s veřejnými prostředky, aby byla maximálně omezena šance na neefektivní vynakládání takto získaných prostředků. V případě zdravotní péče k tomu přistupuje ještě fakt, že zdravotní péči, alespoň v její objektivně vynucené části, nepoptáváme dobrovolně – existuje zde objektivní potřeba péče vzhledem k zdravotnímu stavu. I z pohledu etického je tedy nutno vymezit prostor pro soukromé subjekty ve zdravotnictví tak, aby nemohlo dojít ke zneužití této objektivní potřeby.

Provedená analýza zahrnuje podstatné obecnější aspekty vztahů mezi soukromým a veřejným sektorem ve zdravotnictví, empirické příklady byly uvedeny pouze dílčím způsobem s cílem ukotvit analýzu do reálných sociálně-ekonomických jevů. V tomto směru je asi nejvíce ilustrativní příklad českých lůžkových zdravotnických zařízení, kde je nalezení optimální většinové organizačně-právní formy velmi komplikované a každý další, byť dobře míněný pokus o změnu naráží jak na odpor ideologický, tak i věcný, protože neexistuje předem daná a spočitatelná optimální varianta. Podobně jako v dalších zemích OECD tak zůstává konfigurace zdravotnického systému oříškem nejen pro ekonomy, ale také pro veřejnou a sociální politiku, neboť dílčími kalkulacemi či důkazy efektivnosti jednotlivých postupů se výsledný sociální model ve zdravotnictví vytvořit a implementovat nedá.

Použitá literatura

Bénard, J. (1989). Le calcul économique public. Conflit des paradigmes et résistance des organisations. *Revue d'économie politique*, 99 (1,2).

Bénard, J. (1990). *Veřejná ekonomika*. Praha: EÚ ČSAV.

Coase, R. (1960). The problem of social cost. *Journal of Law and Economics*, 3, pp. 1-44.

- Česko. (2000). *Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů (rozpočtová pravidla)*.
- Česko. (2000). *Zákon č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích*.
- Česko. (2006). *Zákon č. 245/2006 Sb., o veřejných neziskových ústavních zdravotnických zařízeních a o změně některých zákonů*.
- Česko. (2015). *Návrh zákona o neziskových zdravotnických organizacích*. Získáno 30. 10. 2015, z <https://apps.odok.cz/kpl-detail?pid=KORNA2LCV27C>
- Dohnalová, M., & Průša, L. (2011). *Sociální ekonomika*. Praha: VÚPSV.
- EU. (2003). *Green Paper on services of general interest*. Získáno 11. 10. 2015, z <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52003DC0270>
- EU. (2004). *White Paper on services of general interest*. Získáno 11. 10. 2015, z <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52004DC0374>
- European Commission. (2001). *European Governance: A white paper*. Brusel: Evropská komise.
- Fandel, G. (1998). *Management problems in health care*. Berlin: Springer Verlag.
- Frič, P. (2001). *Neziskový sektor v ČR: výsledky mezinárodního srovnávacího projektu Johns Hopkins University*. Praha: Eurolex Bohemia.
- Friedman, M. (1994). *Kapitalismus a svoboda*. Jinočany : H & H.
- Hanušová, P. (2004). *Nemocnice II. - problémy organizačně právního postavení nemocnic. Sborník IZPE č. 3/2004*. Kostelec nad Černými lesy: IZPE.
- Healy, J., & McKee, M. (2003). *Nemocnice v měnící se Evropě* (překlad Háva, P. a kol., vyd.). Kostelec nad Černými lesy: IZPE.
- Holman, R. (2005). *Dějiny ekonomického myšlení*. Praha: C.H. Beck.
- Choné, P., Grignon, M., & Mahieu, R. (2001). Quelles fonctions économiques pour des opérateurs de soins dans le système de santé français? *Revue française d'économie*, 16(1), pp. 169-214.
- Krebs, V., et al. (2015). *Sociální politika*. Praha: Wolters Kluwer.
- McGregor, D. (1960). *The Human Side of Enterprise*. New York: Mc Graw Hill.
- MZ ČR. (2014). *Vyhláška č. 324/2014 Sb., o stanovení hodnot bodu, výše úhrad hrazených služeb a regulačních omezení pro rok 2015*. Získáno 11. 11. 2015, z http://www.mzcr.cz/Legislativa/dokumenty/vyhlaska-c324/2014-sb-o-stanoveni-hodnot-boduvyse-uhrad-hrazenych-sluzeb-a_9871_11.html
- Newhouse, J. P. (1970). Toward a Theory of Nonprofit Institutions: An Economic Model of a Hospital. *The American Economic Review*, 60(1), pp. 64-74.
- OECD. (2015). *Health at a Glance 2015: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Payne, J. L. (2007). *My body, my choice*. Získáno 03. 07. 2011, z My body, my choice: <http://www.amconmag.com/article/2007/jul/16/00011/>
- Peková, J. (2011). *Veřejné finance: teorie a praxe v ČR*. Praha: Wolters Kluwer.
- Rosen, H., & Gayer, T. (2011). *Public finance 10th edition*. New York: Mc-Graw Hill.
- Salamon, L., & Anheier, H. (1997). *Defining the Nonprofit Sector: A Cross-national Analysis*. Manchester: Manchester University Press.

ÚZIS. (2014). *Zdravotnická ročenka České republiky 2013*. Praha: ÚZIS.

Žáček, A. (1984). *Metody studia zdraví a nemoci v populaci*. Praha: Avicenum.

Increasing Wealth, Rising Inequality and Economic Growth¹

Ľuboš Pavelka

Ekonomická univerzita v Bratislave
Obchodná fakulta, Katedra Medzinárodného obchodu
Dolnozemska cesta 1, 812 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: pavelka@euba.sk

Peter Krchnák

Paneurópska vysoká škola
Fakulta ekonómie a podnikania
Tematinska 10, 851 05 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: xkrchnak@is.paneurouni.com

Abstrakt

Recently there have been many voices, varying from politicians to economic scientists, pointing out that the scissors of inequality in terms of income and wealth keep widening. The discussion about what this means for individual countries and the world keeps getting ever closer attention from scientists, politicians and the common population. The protest “Occupy Wall Street” that took place in 2011 is a good example of attention this phenomenon keeps receiving. Aim of this paper is to present a review of what the economic theory tells us about the link between the income inequality and the economic growth. Further it will present a view on how the wealth and income has been increasing around the world and what the empirically proven effects of high inequality in terms of GINI coefficient have on an economy. In the end, a possible solution on how to curb income inequality’s increase is presented.

Klasifikácia JEL: E01

Kľúčové slová: wealth, inequality, income, GINI coefficient

1. Introduction

Wealth in the world despite the recent crisis and a very fragile economic recovery keeps rising at a considerably rapid rate. Since 2000, total wealth in the world has doubled what is a very large increase in just 15 years (Davies et al., 2015). However an increase in wealth entails an increase in the income inequality which may not be a beneficial factor for an economy. Throughout the decades many studies have been conducted that focus on the link between economic growth and income inequality. The aim of these studies is to determine how the economic growth influences the income inequality and vice versa. Results of these studies are various theories and some of them are conflicting. There are voices among the economists that claim, that the income inequality is an important factor in enabling an economy to grow and that without income inequality, an economy cannot grow at all. Others say that income inequality is not good for economic growth and that it actually undermines it, especially if it is too high. Aim of this paper is to provide an overview of the wealth growth in the world and the possible implications for the economic growth that is connected with the increase in the income inequality and wealth concentration. In the end it presents a possible

¹The presented scientific study was carried out within the Project VEGA 1/0550/14: New challenges in european energy security and their impact on EU competitiveness in Horizon by 2020

solution on how to prevent the income inequality to reach excessively high levels without harming the capabilities of an economy to grow.

2. Theories about the Connection between Economic Growth and Income Inequality

Simon Kuznets provided 2 broad reasons for why income inequalities occur and how they are fueled by economic growth. First individuals or households that receive high income and have accumulated wealth are responsible for the largest share of savings. In other words, people with wealth and high income save the most while those with no wealth and low income save only a little if at all. For example in 1955, the top 5% of the wealthiest individuals accounted for two thirds of total savings. These inequalities in income tend to rise over time because wealth which's savings can be invested generates more wealth and therefore rich get richer over time, provided they do not spend more than they save. And since savings have a potential to transform into investments that boost the economic growth, some economists maintain that income inequality is beneficial and basically necessary for growth. Another argument provided for the rising inequalities is the urbanization. Businesses move from rural areas to cities and the industrialization causes the agriculture to capture an ever diminishing share of income. However, according to Kuznets, these inequalities should not keep rising infinitely. He says that there are demographical forces as well as economic ones that eventually start to narrow the income gap. Especially the industrialization has allowed new businesses to occur and modern economies provide opportunity for more people to climb up an income ladder. For example this is true today for the Asian countries and especially China, as it will be discussed in the next chapter. Kuznets argues that since in developed economies it is easier for the working class to climb up in the income ladder and there are no incentives for increasing the salaries of the top earners the inequalities will stop rising and eventually they will start to get smaller (Kuznets, 1955). Kuznets basically states that before the industrialization and in its beginning the inequalities rise and later they will start to fall, so in other words developing countries experience rising inequalities but as their economies develop, the income inequality will stop rising eventually and it will fall once a country has achieved a developed modern economy. This has become known as the inverted U-shaped hypothesis. However as it has been shown by later research, the countries do not necessarily follow this pattern of development. One research has shown for example that less developed countries follow rather an inverted L-shape development of the income inequalities with their rising economic growth, and that there are even only few developed countries that have followed the inverted U-shape hypothesis. Actually there is a body of empirical research that shows that developed countries follow a U-shaped development, meaning that the inequalities have increased again once they have developed (Gallo, 2002). This empirical research will be discussed in the next chapter. What follows is a discussion about the effects of inequality on the economic growth.

As it was mentioned earlier in this paper, there are voices that tell that income inequalities and wealth concentration are good for the economic growth and then there are voices which tell the exact opposite. Arguments in favor of income inequality are following. First high inequality may boost growth when it gives incentives to work harder and take risks in order to capture high rates of return. This may encourage people to invest into education and thus become more productive. Second argument in favor of high inequalities is the already mentioned capital accumulation among the rich. Rich have lower propensity to consume and they can invest their capital more effectively than poorer people. Those who argue that inequalities have negative effects provide following arguments. First, if inequalities rise up too high, majority of the voters who belong to lower income class, will start to oppose business friendly policies and will demand higher taxes and redistribution which will hinder incentives to invest and this will eventually slow down the economic growth. Secondly, the imperfections in financial markets imply that ability to make investments depends on one's personal wealth or income. That means that poor individual will not invest into things like education, which would potentially make them more productive, and as such the productivity in an

economy suffers and does not rise as it could without high inequality. High inequality also reduces growth if the adoption of new technologies depends on a minimal critical amount of domestic demand (Cingano, 2014).

3. Wealth Growth and Effects of the Rising Inequality Associated with it

Table 1
Wealth Growth by Type and Region

Region	Type	2000	2005	2007	2009	2010	2012	2013	2014	2015	Total increase	Average p.a.
Africa	Financial	1,446	2,319	3,758	2,747	2,900	2,882	2,770	2,733	2,441	68.811%	4.587%
Africa	Non-finacial	1,671	2,271	3,231	2,828	3,005	2,927	2,868	2,855	2,605	55.895%	3.726%
Africa	Debt	202	356	534	504	536	568	520	531	511	152.970%	10.198%
Asia-Pacific	Financial	19,688	21,969	24,465	25,481	26,103	29,598	27,569	28,561	25,270	28.352%	1.890%
Asia-Pacific	Non-finacial	19,370	19,389	23,652	23,432	25,845	26,924	24,535	25,885	22,927	18.363%	1.224%
Asia-Pacific	Debt	5,963	6,379	7,223	7,457	7,605	8,659	7,978	8,417	7,691	28.979%	1.932%
China	Financial	2,620	4,543	8,512	8,388	9,479	10,573	11,325	11,125	12,752	386.718%	25.781%
China	Non-finacial	3,244	5,594	8,720	9,008	9,493	10,766	11,947	11,788	11,704	260.789%	17.386%
China	Debt	191	366	589	601	772	1,303	1,577	1,662	1,943	917.277%	61.152%
Europe	Financial	34,930	51,993	71,468	66,213	64,762	67,779	74,291	77,307	69,211	98.142%	6.543%
Europe	Non-finacial	36,087	67,080	95,699	88,925	86,667	89,063	93,634	95,237	81,510	125.871%	8.391%
Europe	Debt	9,730	17,542	25,213	24,628	23,333	24,573	25,576	25,670	22,216	128.325%	8.555%
India	Financial	260	435	733	714	918	731	639	685	651	150.385%	10.026%
India	Non-finacial	1,833	3,030	4,604	3,843	4,612	4,258	3,919	4,118	4,047	120.786%	8.052%
India	Debt	58	132	230	188	263	277	284	315	346	496.552%	33.103%
Latin America	Financial	4,691	5,724	8,558	8,609	9,715	9,929	9,202	9,637	7,682	63.760%	4.251%
Latin America	Non-finacial	7,661	9,492	13,922	15,301	16,480	17,009	15,959	17,010	14,093	83.958%	5.597%
Latin America	Debt	1,131	1,339	2,194	2,656	3,359	3,786	3,628	3,945	3,267	188.859%	12.591%
North America	Financial	154,372	191,006	220,608	190,438	202,202	229,110	267,768	268,690	271,267	75.723%	5.048%
North America	Non-finacial	79,049	126,644	126,069	103,033	104,197	111,158	118,744	120,983	129,303	63.573%	4.238%
North America	Debt	34,429	53,898	62,924	60,753	60,113	57,566	58,008	58,031	58,269	69.244%	4.616%

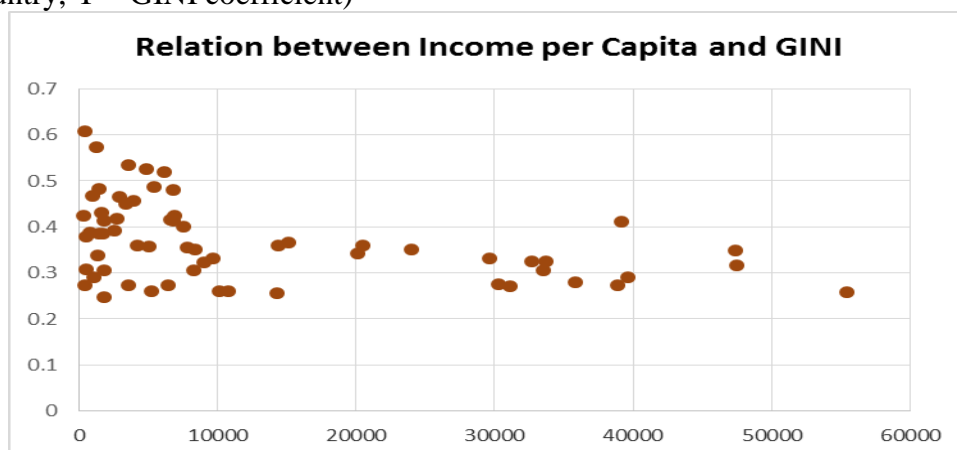
Source: authors' calculations based on Credit Suisse's data

As it was already stated in the previous chapter, the wealth of the world has doubled since 2000 in USD terms. However when one separates world into regions, one will find out that the pace at which wealth has been increasing differs. The developed world, meaning North America and the Europe registered 100% increase of wealth in 15 years, but some parts of the developing world experienced more rapid growth. China has managed to increase her wealth almost by 400% and India has achieved 200% growth. As one can see in the table on the previous page, different sorts of wealth have been growing at different paces in different regions but one pattern is very clear. When one calculates the ratio between the financial wealth and the rest of other types, one will see that the financial wealth's share keeps slowly but surely rising. Another obvious pattern to notice is that the debt has grown rapidly in the developing world notably in two giants, India and China. China recorded a massive over 900% increase and India saw its debt to rise almost 500% in the last 15 years. The number of millionaires, meaning adults with the net worth of 1 000 000 USD or more, has increased considerably as well. Where as in 2000 there were only 13 million of them, in 2015 the estimated number is 33.7 million. Most of the millionaires are still located in Europe and in the United States, but the developing world has seen its population of millionaires increased approximately 10 times in the last 15 years, with China of course being the home to the majority of them. But the wealth in the world is still very concentrated. USA is home to approximately 46% of the people whose net worth is one million or more (Davies et al, 2015).

The fact that the wealth has been growing so rapidly in the world may seem as very good news at the first glance. If we look at the chart below compiled from the World Bank's database, we can see that richer countries have smaller income inequalities as the poorer ones.

Chart 1

Relation between Income per Capita and GINI Coefficient (X axis – income per capita in USD in a country, Y – GINI coefficient)

Source: own work based on World Bank Data

However the nations with the lowest GINI Coefficient values are almost all European nations that have considerably high taxes, which is especially true for those where the income level is above 30000 USD per capita. In that section of the chart, the GINI values oscillate around 0.3 with only one very clear exception and that is the United States of America with the income level almost 40 000 USD per capita and the value of GINI Coefficient slightly above 0.4. This can be clearly attributed to its lower taxes on individuals and small social contributions that citizens have to pay and so clearly the redistribution of wealth from the richest to the poorer citizens is considerably smaller than in other more heavily taxed European nations. This can be clearly seen in the table below. It is also noteworthy to say that in the United States, the effective income tax for the lowest 20% is approximately 10.9% of their income whereas the top 1% pays only 5.4% in taxes (ITEP, 2015).

Table 2

GINI Coefficient, income per capita and the highest tax burden on individuals in high income countries

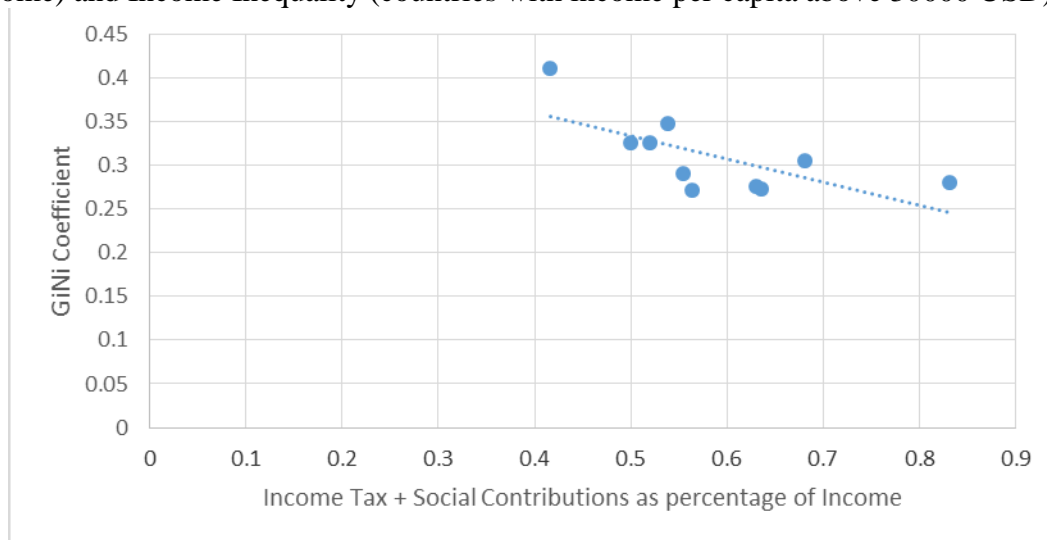
Country	GINI	Income per Capita in USD	Tax (income tax+scoial contributions)
Austria	0.3048	33526.08426	0.6807
Belgium	0.2759	30271.1159	0.6307
Denmark	0.2908	39635.2522	0.5538
Finland	0.2712	31120.56577	0.5631
United Kingdom	0.3257	33698.47535	0.5
Ireland	0.3252	32688.46352	0.52
Luxembourg	0.3479	47434.65225	0.5379
Netherlands	0.2799	35832.53387	0.8315
Sweden	0.2732	38916.91433	0.6306
United States	0.411	39114	0.4065

Source: own work based on World bank's data

Based on the data above one can say that the increasing wealth may lead to higher inequalities, unless this increase is checked by higher taxation. Following chart supports this claim. It shows that there is a clear negative relation between the tax burden on the individuals with the highest earnings and the income inequality.

Chart 2

Relation between Tax Burden (the highest possible income tax + social contributions as % of income) and Income Inequality (countries with income per capita above 30000 USD)

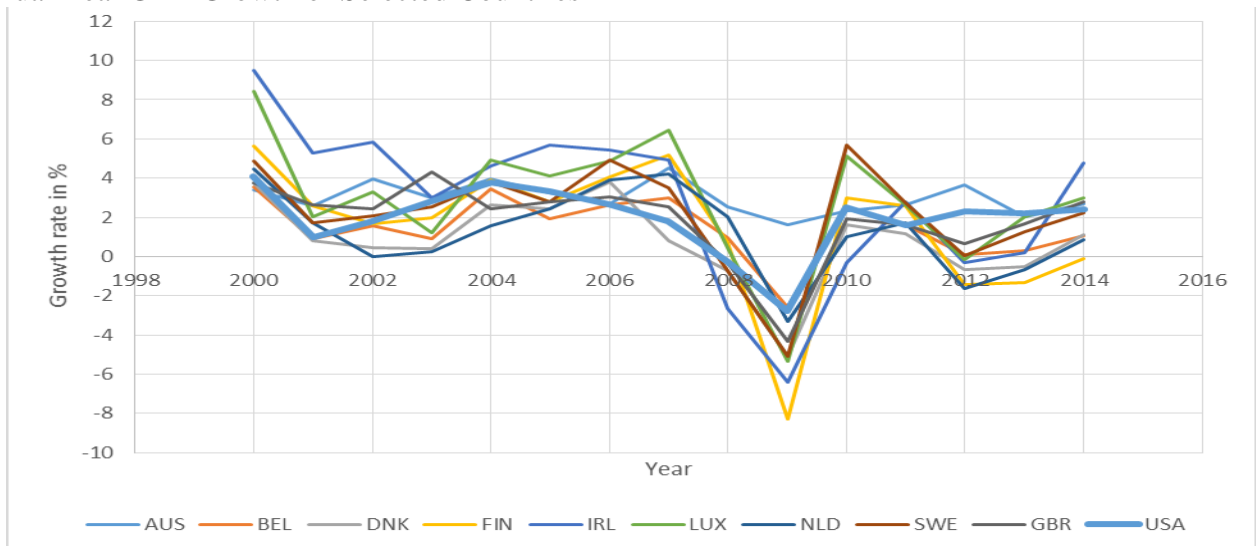

Source: own work based on World Bank's and KPMG's data

The dot on the very left side is the USA. So clearly with the lowest tax burden on the individuals it is also the most unequal country from those where income per capita is above 30 000 USD. However despite high taxes the income inequalities in the developed world keep rising. OECD has found out that the inequalities measured by GINI have kept rising at least since 1975 (this development is supports the U-shaped hypothesis mentioned in the previous chapter). The gap between the poor and the rich simply keeps widening and the only exception to this trend were the years closely after the financial crisis hit the world in 2007 (Davies et al, 2015). Another development that indicates that the gap between the poor and the rich keeps increasing is that currently the top 1% holds almost 50% of the total wealth in the world and the wealthiest 10% hold 90% of the wealth. It is also interesting to mention, that almost 26% of the world's wealth can be found in the USA (Davies et al, 2015). Before the crisis and especially after it, the share of wealth of the richest people was dropping, but soon after 2007 the trend has reversed and now the wealth is becoming heavily concentrated in the hands of few. There are several likely reasons for this trend. The first one is taxation. The top income tax for high earners has kept falling over the years what means increases in net income. Globalization and modern technologies have opened up the market for stars which has boosted the income of people in the sports and entertainment business. Further the role of top managers in the deregulated and globalized world has become more complex, so there is demand for good managers and since the stability of management positions has declined and the outside options for managers have improved, the managers have better bargaining positions. And last but not least the market capitalization of large multinationals has increased and with it the salaries of the executive management (OECD, 2012). For example in the 1970s a CEO of a company would earn approximately 20 times more than an average private sector worker. In the year 2000, this ratio was 411. Bust of the dot com bubble and the last financial crisis have made this ratio fall to 231 but it is not the rise again (The Economist, 2012). According to the OECD research, these rising inequalities are harmful for the economic growth. They have showed that the decrease in 1 GINI point would lead to a cumulative increase of 0.8% GDP over the following 5 years

(Cingano, 2014). Another negative phenomenon connected with the increase in wealth concentration and with it in the income inequality is the ever smaller share of the wealth of the middle class. For example in the USA, which is the most unequal country of the developed world, middle class controls only around 20% of country's wealth and almost all the rest belongs to millionaires (Davies et al., 2015). Another negative development for the middle class is that, even though it has grown in the developed world since 2000, considerable part of this growth can be attributed to the fact, that a lot of people who before the crisis belonged to the upper level, have seen their value of assets shrink and now they fall into the middle class category. On the other hand, the developing world sees its middle class increasing very rapidly because people there experience growing income. Currently the western Europe and USA are home to about 25% (in 2000 this share was 60%) of the middle class and the rest is from the developing world meaning Asia, Africa, etc. but especially from China where the number of adults belonging to the middle class is increasing rapidly and this country is responsible for 85 % of the middle class adults coming from Asia (Brandmeir 2015). This is good news for these countries, because that means that the income of the adults on the lower income levels keeps increasing and 1% increase in the income share of the lowest 20% is associated with approximately 0.38% increase in the economic growth, while 1% increase of income share for the top 20% of earners is associated with 0.08% point decrease in the economic growth over the period of 5 years. Further if the inequalities in wealth and income rise too much, the economic mobility is hindered which may affect the motivation to be more productive (Kochhar et al., 2015). These results show two things. First is that the “trickle down economy” where the richest echelon of the population shares its rising fortune with those less fortunate does not work. Secondly the rich are not able to spend their large wealth and effectively invest it and the spending power of the poorer people is weakened by large inequalities. This on the other hand is bad news for the advanced richer countries where it is the income of the wealthiest that keeps rising the fastest and hence the inequality keeps increasing.

Chart 3
Annual Real GDP Growth of Selected Countries

Source: Own work based, OECD data

Considering all the above discussed negative effects, one can agree that rising of the income inequality should be curbed. The answer seems to be high taxes on the richest individuals. Chart 2 showed that the countries with high per capita income are less unequal the higher the maximal tax is on the richest individuals. This argument is also supported by Thomas Piketty. He shows that the value of privately owned accumulated capital in France before the first world was 6-7 times higher than the yearly national income. This amount dropped rapidly and started to increase again

sometime during the nineteen fifties. Today the value of this capital is 5-6 times the yearly national income, yet the owners of this capital do not have as high incomes stemming from it as they used to have in the past. In 2010 only the top percentile of the wealthiest 1% of the capital owners experienced higher net incomes than the people with high wages, meaning top managers or as Piketty calls them “super managers”. He attributes this fact to, as it was mentioned before, higher taxes on the richest citizens and inheritance taxes. Some may argue that, high taxes on rich individual have negative effects on the economic growth, but when one looks on the chart 3, one can see that it is not the case. Since 2000 there is not any pattern showing that, countries with higher taxes on the citizens with the highest income would constantly experience lower economic growth than the USA for example (bold line) which taxes the wealthiest individuals with the lowest rates among the compared countries in this paper. However even if the economic growth would be lower due to those taxes, what good is higher economic growth which’s fruits would be shared only by the richest few? This would lead to higher inequalities which are clearly harmful for everyone else but the richest ones.

4. Conclusion

Large body of research clearly shows that there is a link between economic growth and income inequality. There are many conflicting theories about how exactly the income inequality influences the economic growth. One group of economists claims that income inequalities are a necessary condition for the economic growth because top earners save and invest. The other group of economists opposes this idea and shows that inequalities actually harm economic growth in a country. While it is true that some income inequalities may indeed be needed for the economy to grow, since rich people have better ability to make investments, too high inequalities are harmful for the economic growth as it has been proved by a large body of empirical studies. High income inequality clearly undermines the economic growth and harms the economic mobility of people. This should be a concern for the policy makers since the rapid growth of wealth since 2000 entails rising income inequality as well. An answer seems to be high taxing of the income of the richest citizens. There is a clear negative relation between GINI coefficient and the highest possible income tax and social contributions as the percentage of an individual’s income. Also it seems that high income taxes on the richest members of the society do not have a negative impact on the economic growth and in fact may have a positive effect since decrease in the income inequality means faster growth of GDP. And secondly fast GDP growth is no good for the common people if it benefits only the wealthiest few.

Bibliography

- Brandmeir, K et al. (2015). Global Wealth Report 2015. Munich: Allianz SE: Economic Research.
- Cingano, F (2014). Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, 163, 1-64, Paris: OECD Publishing.
- Davies, J et.al. (2015). Global Walth Databook 2015. Zurich: CREDIT SUISSE Research Institute.
- Davies, J et al. (2015). Global Walth Report 2015. Zurich: CREDIT SUISSE Research Institute.
- Gallo, C (2002). Economic Growth and Income Inequality: Theoretical Background and Empirical Evidence”, Working Papers, 119, 1-34. London: University College London: Development Planning Unit.
- ITEP. (2015). Who Pays? 5th Edition, http://www.itep.org/whopays/full_report.php [cited 06.11.2015].
- Kochhar, K et al. (2015). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective. IMF Staff Discussion Note, 15/13, Washington D.C.: International Monetary Fund.

KPMG. Tax Rates Online. <https://home.kpmg.com/xx/en/home/services/tax/tax-tools-and-resources/tax-rates-online.html>, [cited 30.10.2015]

Kuznets, S (1955). Economic Growth and Income Inequality. *The American Economic Review*, 45, pp.1-28.

OECD. (2012). Reducing income inequality while boosting economic growth: Can it be done?, <http://www.oecd.org/eco/growth/49421421.pdf>., [cited 01.11.2015].

Piketty T. (2015). *Kapitaal v 21. Storočí*. Banská Bystrica: Ikar.

The Economist. Are they worth it?. <http://www.economist.com/blogs/graphicdetail/2012/05/ratio-ceo-worker-compensation>, [cited 30.10.2015].

World Bank. GINI index (World Bank estimate), <http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>, [cited: 03.11.2015].

World Bank. GNI per capita, Atlas method (current US\$), <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD>, [cited: 02.11.2015]

Trh práce a význam aktívnej politiky trhu práce pre znižovanie nezamestnanosti¹

Labour market and the importance of active labour market policy in reducing unemployment

Eva Rievajová, Roman Klimko

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovenská republika

eva.rievajova@euba.sk, roman.klimko@euba.sk

Abstrakt

The paper is aimed at identifying the nature and status of the labour market in a market economy, the situation in the Slovak labour market – specific processes and factors influencing the labour market with an emphasis on unemployment and, following the previous indication of the importance and possibilities of active labour market policy in tackling unemployment. The labour market is not really a typical competitive market, but the market administratively strictly controlled. Therefore, in modern societies the governments to intervene in favour of mitigating labour market imbalances and focus on macroeconomic adjustment between labour supply and labour demand. Despite some improvement, the labour market is one of the main long-term problems of the Slovak economy. The employment situation is complicated not only because of a low number of jobs created but also their structure. The paper indicates adverse effects on the unemployment development and the current key challenges for employment growth and reduction of unemployment. Important role in this process plays a reform of employment services as well as the introduction of active labour market policy instruments targeted at the most vulnerable groups in the labour market.

Klasifikácia JEL: J08, J21, J64

Kľúčové slová: trh práce, nezamestnanosť, služby zamestnanosti, aktívna politika trhu práce

1. Úvod

Slovenská spoločnosť prešla v posledných dvoch desaťročiach viacerými významnými etapami a zmenami. Tieto sa vo významnej miere dotýkali i situácie na trhu práce. Trh práce a zamestnanosť na Slovensku sa vyznačuje starnutím obyvateľstva a pretrvávajúcou nezamestnanosťou, ktorá postihuje predovšetkým najviac ohrozené skupiny obyvateľstva, ku ktorým možno zaradiť dlhodobo nezamestnaných, mladých ľudí a absolventov škôl, osoby s nízkym stupňom vzdelania. Napriek určitému zlepšeniu patrí trh práce dlhodobo medzi hlavné problémy slovenskej ekonomiky. V súvislosti so skúmaním mechanizmov a opatrení na podporu zamestnávania a znižovania nezamestnanosti je potrebné najprv identifikovať základné faktory vplyvu. Výzvami

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia výskumného projektu VEGA č. 1/0103/12: „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“ a projektu OP VaV s názvom „Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí“ (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

pre politiku rastu zamestnanosti na Slovensku sú otázky tvorby nových pracovných miest, ako aj otázky legislatívneho rámca pre rast zamestnanosti v oficiálnej ekonomike. Európska únia kladie dôraz na znižovanie rozdielov medzi úrovňami rozvoja členských krajín a ich regiónov a súčasne na podporu konkurencieschopnosti. Nástrojom na podporu posilnenia hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti je politika súdržnosti EÚ.

Cieľom príspevku je identifikovať situáciu, špecifické procesy a faktory vplyvu v oblasti trhu práce s akcentom na nezamestnanosť a v nadväznosti na predchádzajúce naznačiť postavenie a možnosti aktívnej politiky trhu práce pri riešení nezamestnanosti.

2. Trh práce a sily formujúce trh práce

Trh práce je trhom najkomplexnejším, popri štruktúre ľudských zdrojov je dôsledkom vzájomného pôsobenia všetkých ostatných trhov. Žiaden z trhov nefunguje izolovane, trhy nie sú oddelené, ale vzájomne previazané, teda ovplyvňujú sa prostredníctvom spätnej väzby s rôznou intenzitou a dĺžkou odozvy. Okrem toho trh práce je v zásade to, o čo vo všetkých politikách ide, s cieľom vysokej zamestnanosti, to znamená zabezpečiť vysokú úroveň domácej produkcie i spotreby a jej spravodlivé rozdelenie medzi populáciu ako celok. Tieto spolupôsobiace faktory sa navonok prejavujú cez štruktúru HDP, ako v spotrebe domácností, tak i v tvorbe a štruktúre fixného kapitálu a objeme a štruktúre spotreby verejného sektora. Vývoj na trhu práce je pod vplyvom rovnakých trhových zákonitostí ako ostatné trhy. Má však mnoho špecifických znakov, ktoré sú prejavom výnimočnosti výrobného faktora „práca.“ Situácia na trhoch práce krajín EÚ vrátane Slovenska sa po nástupe finančnej a ekonomickej krízy výrazne zhoršila, pričom viac boli postihnuté niektoré, tzv. ohrozené skupiny obyvateľstva. Najvýraznejším prejavom hospodárskej krízy bol pokles agregátneho dopytu, pokles zamestnanosti a nárast nezamestnanosti (Rievajová a kol., 2015).

Význam trhu práce zvyrazňujú aj súvislosti sociálno – ekonomického rozvoja, najmä (Mareš, 1994):

1. skutočnosť, že z celkového ekonomického hľadiska je trh práce prevodovým mechanizmom medzi procesmi výroby (ponuky, tvorby statkov) a procesmi spotreby (dopytu, ktorý dáva použitiu výrobných faktorov zmysel a objektivizuje ho);

náklady <————— mzda —————> kúpna sila

↑

↓

Proces výroby
ponuka statkov

Trh
práce

Procesy spotreby
dopyt po statkoch

2. práca je vynakladanie výrobného faktora, ktorý sa nakupuje, a tým ovplyvňuje náklady výroby a mzdy vyplácané za prácu, ktoré sú zároveň základným segmentom na strane dopytu v ekonomike;

3. od vzájomných závislostí oboch strán (ponuky a dopytu) sa odvíjajú také významné okolnosti, ako je výška cenovej hladiny v ekonomike, kúpyschopnosť dôchodkov, základný rozsah kúpyschopnosti spoločnosti a podobne.

Trh práce je, podobne ako ostatné trhy výrobných faktorov, odvodeným trhom. Citlivosť reakcie trhu práce na zmenu na trhoch tovarov a služieb má však svoje osobitosti. Súvisia s tým, že rozhodovanie subjektov na trhu práce je rozhodovaním o ľuďoch, teda nielen o ich ekonomickom postavení, ale aj o ich životnej kariére, spôsobe života a formovaní osobnosti. Trh práce má nielen ekonomické, ale aj sociálne, kultúrne, morálne a etické dimenzie (Uramová, 2004).

Trh práce je trhom špecifickým. Jeho špecifiká v podstate vyplývajú z toho, že práca je funkciou pracovnej sily, a teda je úzko spojená s osobnosťou človeka. Trh práce je v trhovej ekonomike rozhodujúcou inštitúciou, od ktorej sa očakáva, že:

- zabezpečí ekonomiku potrebnými pracovnými silami v požadovanej štruktúre (odbornej, profesijnej, vekovej, vzdelanostnej a pod.), t. j. umožní pracovný proces, a tým i produkciu statkov a služieb;
- zabezpečí vybavenie pracovných síl zodpovedajúcimi prostriedkami, predovšetkým pracovnými príjmami (ale i inými spôsobmi, ako je napr. zaujímavá sociálna pozícia, prestíž, sebarealizácia a pod.), a to v miere, ktorá zodpovedá ich podielu na produkcii.

Tieto úlohy rieši trh práce súčasne. Rovnako ako na iných trhoch, i tu sa ponuka práce a dopyt po nej nachádzajú vo vzájomnej súťaži. Jedna z najdôležitejších charakteristík trhu práce sa spája s tým, že je trhom primárneho výrobného faktora. Hoci je to trh ako ktorýkoľvek iný, má svoje špecifiká, je výnimočný. Schopnosť pracovať je totiž výnimočne spojená s človekom. A ľudia sú jedineční, každý má svoje schopnosti, nadanie a talent, každý má iné životné a pracovné skúsenosti. Správanie a rozhodovanie každého človeka je determinované jeho zložitou multidimenzionálnou osobnosťou (Brožová, 2003). V porovnaní napríklad s trhom pôdy je trh práce mobilný a schopný prispôbiť sa zmenám na ostatných trhoch. Signály, ktoré prichádzajú napríklad z trhu pôdy alebo trhu kapitálu, dokážu relatívne rýchlo využiť jednotliví nositelia pracovnej sily alebo ďalšie subjekty, ktoré na trhu práce vystupujú. Uvedené okolnosti majú za následok, že mzdy sa stávajú nepružnými smerom dolu. Nepružnosť miezd je všeobecne spájaná s nedobrovoľnou nezamestnanosťou (rast miezd dopyt po práci znižuje a zvyšuje nezamestnanosť). Trh práce teda svojím fungovaním inklinuje k nerovnováhe a k nezamestnanosti. Je príliš rigidný, regulovaný, pracovníci sú nadmerne finančne honorovaní a výška miezd ich z trhu práce vylučuje. Trh práce v skutočnosti nie je typickým konkurenčným trhom, ale trhom administratívne značne regulovaným. Preto v moderných spoločnostiach vlády intervedujú v prospech zmierňovania nerovnováhy na trhu práce a zameriavajú sa na makroekonomickú reguláciu medzi súhrnnou ponukou a dopytom po pracovnej sile. Súbor týchto makroekonomických opatrení možno rozdeliť na nasledujúce (Rievajová a kol. 2012):

- opatrenia, ktoré nie sú na trh práce zamerané priamo, ale sprostredkované – sem patria najmä opatrenia monetárnej, fiškálnej, daňovej a príjmovej politiky;
- opatrenia zamerané na priame ovplyvňovanie ponuky a dopytu na trhu práce, na spružnenie prispôbovacích mechanizmov na trhu práce – sem patria opatrenia označované ako politika trhu práce.

Trh práce formujú predovšetkým nasledujúce sily: interné prostredie, kde ide o súbor podmienok a pravidiel generovaných národnou legislatívou spolu s ostatnými spoločenskými parametrami vrátane sociálnych zvyklostí a preferencií (národná mentalita, postavenie odborov, kvalifikovanosť a kvalita spoločenskej diskusie, vynútiteľnosť práva a pod). Externé prostredie vyplýva zo skutočností, že slovenská ekonomika je otvorená, pracovný trh ovplyvňuje i globálny dopyt po tovaroch a službách, teda svetový zahraničný obchod a regionálna konkurencia, či spotreba. Na konkurencieschopnosť krajiny, a tým i zamestnanosť a nezamestnanosť, teda pôsobí externé i interné prostredie. Parametre interného prostredia cez konkurencieschopnosť národnej ekonomiky na globálnom trhu vyústia do miery zamestnanosti a výšky vytvorenej pridanej hodnoty. To má dopad na úroveň príjmov ekonomicky aktívneho obyvateľstva, príjmy verejného rozpočtu, nezamestnanosť, výdavky sociálnej politiky. Vyššia hladina príjmov a vysoká zamestnanosť spolu s vyrovnaným hospodárením verejného sektora sú hlavné znaky stability, a to i stability na trhu práce. Nerovnováhu na trhu práce teda neurčuje len úroveň a štruktúra nezamestnanosti, ale i štruktúra a počet pracovných miest v národnej ekonomike.

3. Vybrané kľúčové problémy na slovenskom trhu práce a faktory vplyvu na nezamestnanosť

Nezamestnanosť možno definovať ako jav, keď na trhu práce existuje nesúlad medzi ponukou práce a dopytom po práci. Tento jav meriame pomocou makroekonomického ukazovateľa miera nezamestnanosti. Skúsenosti z minulých období vypovedajú o skutočnosti, že tento indikátor je potrebné chápať v širšom kontexte, pre vyhodnotenie výkonnosti trhu práce je nutné skúmať nielen samotnú výšku miery nezamestnanosti, ale i jej štruktúru čo sa týka dĺžky trvania, pohlavia, dosiahnutého vzdelania, regionálnych diferencií apod. (Košta, 2011).

Tabuľka 1

Miera nezamestnanosti v SR (v %)

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
16,4	13,5	11,2	9,6	12,1	14,5	13,7	14,0	14,2	13,2	12,1	11,3	10,5	9,7

Zdroj: Inštitút finančnej politiky, 2015

Poznámky: Od roku 2015 ide o prognózu.

Napriek určitému zlepšeniu patrí trh práce dlhodobo medzi hlavné problémy slovenskej ekonomiky. Miera celkovej nezamestnanosti zaznamenáva od 2. polroka 2013 pokles. V porovnaní s inými krajinami EÚ má Slovensko relatívne nízku zamestnanosť a vysokú mieru dlhodobej nezamestnanosti. Tá patrí medzi najvyššie v EÚ, pričom dlhodobo nezamestnaní tvoria až 70 % z celkového počtu nezamestnaných, a tak si SR udržuje prvenstvo spomedzi krajín EÚ. Pohľad na relatívnu mieru nezamestnanosti jednotlivých skupín na trhu práce ukazuje, že najväčšie výzvy na trhu práce predstavuje zamestnávanie dlhodobo nezamestnaných, ľudí s nízkym vzdelaním, rómskej populácie a žien (Národný program reforiem Slovenskej republiky 2015). Situácia s nezamestnanosťou je komplikovaná nielen iba nízkym počtom vytvorených pracovných miest, ale aj ich štruktúrou. Slovenská ekonomika je náročná dovozne, energeticky, surovinovo, je však menej náročná na ľudský kapitál. V dôsledku globalizačných procesov dochádza k zosilneniu smerovania k využívaniu práce vo mzde, k postaveniu Slovenska ako „montážnej dielne“ vyspelejších ekonomík.

V období rokov 2005 – 2008 sa miera nezamestnanosti v SR výrazne priblížila hodnote priemeru EÚ. V priebehu recesie sa však opäť vzdialila od priemernej miery nezamestnanosti v EÚ. Nízka výkonnosť a produktivita ekonomických subjektov na Slovensku vplývali na prehĺbovanie problémov na trhu práce, osobitne na nedostatočný dopyt po práci. Zaostávanie dopytu po práci za ponukou práce má za následok pretrvávanie chronickej nerovnováhy na trhu práce. Bariérami relatívne rýchleho riešenia vysokej miery nezamestnanosti je všeobecne nielen nízka výkonnosť ekonomiky, ale aj problémy súvisiace s kvalitou a motiváciou pracovných síl, neprispôsobivosť značnej časti populácie, ako aj systémové deformácie na trhu práce. I keď na Slovensku nezamestnanosť rástla nižším tempom ako v priemere za EÚ, Slovensko patrilo počas krízy medzi krajiny s najvyššou nezamestnanosťou v EÚ. Jednotkové náklady práce na Slovensku nepatrne vzrástli. Vyššia dynamika produktivity práce sa premietla do zmeny relatívnej produktivity práce, ktorá sa vrátila na úroveň z roka 2010 (81 % EÚ).

Výrazným problémom na slovenskom trhu práce je dlhodobá nerovnováha medzi ponukou práce a dopytom po práci. Prakticky od roku 1990 sa udržiava vysoká miera nezamestnanosti, ktorá je umocňovaná vysokou mierou dlhodobej nezamestnanosti. Ukazovateľ „miera dlhodobej nezamestnanosti“ vyjadrená ako percento dlhodobo nezamestnaných z ekonomicky aktívneho obyvateľstva, vykazuje po roku 2009 stále rastúcu hodnotu a len ťažko možno očakávať dosiahnutie cieľovej úrovne v roku 2020 (tabuľka 2). Dlhodobá nezamestnanosť je tak jednou z charakteristických črt slovenského trhu práce, ktorú sa nedarí napriek viacerým opatreniam znižovať. Jednou z kľúčových črt dlhodobej nezamestnanosti je jej vzťah k nízkemu vzdelaniu a

zručnostiam. Všetky vzdelanostné skupiny sú ovplyvnené krízou vo vzťahu k dlhodobej nezamestnanosti, ale skupiny s najnižším vzdelaním dosahujú stále najvyššie miery.

Tabuľka 2

Výsledkové indikátory pre zamestnanosť a sociálnu inklúziu

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Cieľ 2020
Miera dlhodobej nezamestnanosti (% aktívneho obyv. nad 15r.) rokov	10,3	8,3	6,7	6,5	9,3	9,3	9,4	10,0	9,3	3,0
Miera zamestnanosti (% vo vekovej skup. 20 – 64 r.).	66,0	67,2	68,8	66,4	64,6	65,0	65,1	65,0	65,9	72,0
Populácia ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením (% populácie)	26,7	21,3	20,6	19,6	20,6	20,6	20,5	19,8	-	17,2

Zdroj: Národný program reforiem Slovenskej republiky 2015

Úroveň príjmu zamestnancov (meraná kompenzáciami na zamestnanca) a jej vývoj je jedným zo zdrojov financovania skutočnej individuálnej spotreby a významným faktorom, ktorý priamo ovplyvňuje zamestnanosť z pohľadu dopytu po práci aj ponuky pracovnej sily. Podľa prepočtov Národnej banky Slovenska (Karmažin, 2014) úroveň nominálnych kompenzácií na zamestnanca na Slovensku sa od roku 2003 do roku 2009 v pomere k úrovni priemeru EÚ takmer zdvojnásobila. V roku 2009 nominálne kompenzácie na zamestnanca dosiahli 41 % priemeru EÚ, od roku 2009, aj napriek ich medziročnému rastu, sa konvergencia nominálnych kompenzácií takmer zastavila. Kompenzácie na zamestnanca v parite kúpnej sily v SR v roku 2013 dosiahli 65 % priemeru EÚ, čo bol nárast oproti roku 2003 o 15 p. b. Podľa NBS kompenzácie na zamestnanca v parite kúpnej sily na Slovensku od roku 2009 nekonvergujú, čo má nepriaznivý vplyv na životnú úroveň. Kompenzácie na odpracovanú hodinu v parite kúpnej sily sú pritom skonvergované menej, keď SR dosahuje 60 % priemeru EÚ. Pracujúci v SR teda pracujú v priemere viac hodín ako pracujúci vo vyspelých krajinách. Ďalšiu konvergenciu kompenzácií by mala pozitívne ovplyvňovať naakumulovaná produktivita práce, ktorá vytvára priestor pre rýchlejšiu rast miezd (Národná stratégia zamestnanosti Slovenskej republiky do roku 2020, 2014).

Na slovenskom trhu práce sa oveľa ťažšie umiestňujú znevýhodnené kategórie obyvateľstva, ku ktorým patria aj mladí ľudia a absolventi škôl. Rastie počet mladých ľudí, ktorí sa vzdelávajú, avšak po ukončení vzdelávania nenachádzajú prácu, resp. im trvá oveľa dlhšie, kým si nájdu dlhodobejšiu prácu. Podiel nezamestnaných mladých ľudí vo veku 15 – 24 rokov v SR dlhodobo dosahuje tretinu z ekonomicky aktívnych tejto vekovej kategórie (s výnimkou rokov 2007 – 2008, kedy ich podiel klesol na pätinu) (Rievajová a kolektív, 2015). Na úrovni EÚ sa z dôvodu výstižnejšieho zachytenia situácie mladých ľudí na trhu práce, v rámci štatistického zisťovania Eurostatu, používa tzv. indikátor NEET (neither in employment nor in education), ktorý je považovaný za jeden z najdôležitejších. Indikátor vyjadruje percento mladých ľudí nezaradených medzi pracujúce osoby ani medzi osoby v príprave na povolanie v určitej vekovej skupine k obyvateľstvu v danej vekovej skupine. Pri hodnotení nezamestnanosti z pohľadu tohto indikátora, dosahuje Slovensko lepšie výsledky, ako pri klasickej miere nezamestnanosti. Príčinou zhoršujúcej sa situácie týchto osôb na trhu práce je i samotný prechod zo školy na trh práce, kde si absolventi hľadajú svoje prvé zamestnanie a v rámci neho prvé uplatnenie. Krátkodobá tranzícia trvajúca pár mesiacov nepredstavuje hrozbu, nakoľko ide o tzv. frikčnú nezamestnanosť, ktorá je prirodzeným javom. V súčasnosti sa však prechod zo školy na trh práce stáva čoraz komplikovanejším javom, t.j. ide o dlhodobú tranzíciu (Rievajová a kol., 2015).

Nerovnováha medzi požiadavkami zamestnávateľov a kvalifikáciou disponibilnej pracovnej sily na trhu práce sa prejavuje ako štrukturálna nezamestnanosť, pri ktorej sa môže v určitých odvetviach jednať o veľký nedostatok pracovnej sily určitej kvalifikácie, napr. v IKT sektore, na druhej strane príliš veľký prebytok dostupnej pracovnej sily v určitých odvetviach. Medzera v zručnostiach (skill mismatch) predstavuje „existenciu nesúladu medzi dopytom a ponukou kvalifikovanej pracovnej sily z dôvodu nedostatku (undereducation), ale aj prekročenia potrieb kvalifikácie (overeducation), znalostí, zručností pre vybrané povolanie“ (Tiruneh & Štefánik, 2012).

V roku 2014 bol zaznamenaný priaznivý vývoj nezamestnanosti, podporený viacerými opatreniami politiky zamestnanosti. Na podporu zvýšenia participácie na trhu práce sa napríklad zaviedla odvodová odpočítateľná položka pre nízkopríjmových zamestnancov, ako aj súbeh pomoci v hmotnej núdzi a mzdy. Prebiehala implementácia opatrení na podporu zamestnanosti mladých. Rozšírila sa odvodová úľava pre študentov pracujúcich na dohodu (Národný program reforiem Slovenskej republiky 2015). Na vývojové tendencie nezamestnanosti pôsobili v roku 2014 pozitívne, ale aj negatívne činitele. V pozitívnom smere pôsobili vo väčšom rozsahu cielene orientované aktívne opatrenia na trhu práce SR. Medzi negatívne vplyvy patrili (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015):

- nedostatok voľných pracovných miest a nesúlad medzi štruktúrou voľných pracovných miest a štruktúrou nezamestnaných (zhoršuje sa kvalita pracovnej sily – vysoký podiel dlhodobo nezamestnaných, absolventov, uchádzačov nad 50 rokov);
- značný previs ponuky práce nad dopytom po práci, hlavne v najslabších regiónoch;
- útlmy resp. poklesy sezónnych prác v závislosti od poveternostných podmienok;
- klesajúci počet uchádzačov so sklonom k priestorovej mobilite;
- spomalená mobilita za prácou do zahraničia (pokles pracovných ponúk z EÚ);
- ukončenie pracovných pomerov na dobu určitú a pracovných pomerov v agentúrach dočasného zamestnávania;
- nízka úroveň motivácie rizikových skupín zamestnať sa, nízka úroveň stimulácie zamestnávateľov zamestnávať tieto skupiny nezamestnaných občanov, úzke roztvorenie tzv. nožníc medzi mzdovými ponukami v komparácií so sociálnymi dávkami.

Aj v súčasnosti zostávajú pre trh práce aktuálne kľúčové výzvy, ktorých cieľom je mobilizovať zamestnanosť na účely rastu (NBS, 2013):

- zníženie dlhodobej nezamestnanosti a boj proti neprijateľne vysokej nezamestnanosti mladých prostredníctvom včasnej aktivácie,
- v kontexte čoraz väčšieho zhoršovania sa zosúladenia práce a zručností posilniť služby zamestnanosti a aktívne politiky trhu práce,
- merať a vyhodnocovať efektivitu dotácií na aktívnu politiku trhu práce,
- riešenie nesúladu medzi zručnosťami v čase vysokej nezamestnanosti a ťaživá situácia mladých ľudí a žien, ktorí prichádzajú na trh práce alebo sa usilujú o trvalé uplatnenie, ilustrujú kľúčovú úlohu vzdelávania a odbornej prípravy a celkovú úroveň zručností pracovnej sily,
- ďalšie úsilie o zmodernizovanie právnych predpisov v oblasti zamestnanosti,
- zvýšenie flexibility na trhu práce,
- zosúladenie vývoja v oblasti miezd a produktivity,
- znižovanie daňového zaťaženia osobitných skupín,
- pokračovať v reforme 1. piliera dôchodkového systému,
- propagácia dlhšieho pracovného života, napríklad zvýšením veku skutočného odchodu do dôchodku a vykonávania stratégií aktívneho starnutia,

- podpora prostredia, ktoré je priaznivé pre podnikanie a zamestnanosť,
- zabezpečenie toho, aby boli dávky v nezamestnanosti podmienené primeranými kritériami oprávnenosti,
- zabezpečovanie efektívnosti a účinnosti výdavkov na sociálnu ochranu,
- vykonávanie stratégie aktívneho začleňovania zamerané na najviac zraniteľné skupiny.

4. Význam aktívnej politiky trhu práce pre riešenie nezamestnanosti

Za aktívnu politiku trhu práce (AFTP) sa vo všeobecnosti považuje tá časť politiky trhu práce, kde nejde o nárokovateľné, pasívne poberanie podpory v nezamestnanosti, ale nástroje a opatrenia, u ktorých treba vyvinúť určitú aktivitu na ich získanie tak zo strany nezamestnaných, ako aj zamestnávateľov a ďalších inštitúcií pôsobiacich na trhu práce. Hlavný legislatívny rámec AFTP v podmienkach SR je zákon č.5/2004 o službách zamestnanosti v znení neskorších predpisov. Služby zamestnanosti predstavujú systém inštitúcií a nástrojov podpory a pomoci účastníkom trhu práce pri hľadaní zamestnania, zmene zamestnania, pri obsadzovaní voľných pracovných miest a uplatňovaní aktívnych opatrení na trhu práce.

Úlohou AFTP je predovšetkým uľahčiť a urýchliť prechod nezamestnaných občanov do práce a prostredníctvom špecifických programov udržiavať schopnosť ľudí pracovať a nájsť si vhodné miesto na trhu práce. V rámci AFTP sa realizujú a podporujú opatrenia, programy, projekty a aktivity, ktoré uľahčujú integráciu a reintegráciu uchádzačov, najmä skupín osôb znevýhodnených na trhu práce, prostredníctvom nástrojov AFTP, teda aktívnych opatrení na trhu práce (AOTP). Tieto majú napomáhať aj rozvoju podnikania podporou vytvárania nových pracovných miest a udržiavania existujúcich a zamestnancov zamestnaných na týchto podporovaných miestach. Jednotlivé aktívne opatrenia trhu práce možno členiť podľa ich zacielenia na nástroje zvyšujúce zamestnateľnosť, nástroje zvyšujúce zamestnanosť a nástroje podporujúce udržanie existujúcich pracovných miest (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015).

V prípade zvyšovania zamestnateľnosti sú AOTP orientované na ponukovú stránku trhu práce, t. j. na rozvoj potenciálu pracovnej sily a zvyšovanie jej zamestnateľnosti a pracovnej mobility. Opatrenia na zvyšovanie zamestnanosti sú orientované na stimulovanie dopytu po pracovnej sile najmä formou poskytovania príspevkov zamestnávateľom a uchádzačom na vytváranie nových pracovných miest, na podporu udržania zamestnancov v zamestnaní, udržanie existujúcich pracovných miest a predchádzanie zrušenia pracovných miest alebo hromadného prepúšťania zamestnancov slúžia opatrenia na udržanie existujúcich pracovných miest. Nezastupiteľnú funkciu v rámci AFTP majú služby zamestnanosti koncentrované do dvoch foriem štátnej pomoci. Prvou formou je sprostredkovanie zamestnania a poskytovanie poradenstva vrátane informácií o voľných pracovných miestach a voľnej pracovnej sile. Druhou formou sú poskytované finančné výpomoci, ktoré možno rozdeliť do niekoľkých kategórií :

- Finančná výpomoc na rast, alebo rozšírenie kvalifikácie (absolventov, uchádzačov o zamestnanie i zamestnancov).
- Kompenzačná finančná výpomoc. V týchto prípadoch ide o kompenzáciu časti dodatočných nákladov na vznik pracovného miesta (príspevok na dochádzku za prácou, príspevok na zamestnávanie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie, príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť, príspevky pre vznik a udržanie pracovného miesta pre zdravotne postihnuté osoby).
- Verejno-prospešné práce. Finančná podpora priamej tvorby pracovných miest vo verejnom alebo neštátnom sektore (verejno-prospešné práce, príspevok na aktivačnú činnosť).

Väčšina z nástrojov AOTP je realizovaná prostredníctvom národných projektov, ako prostriedku na získanie a transfer zdrojov z EÚ, konkrétne z Európskeho sociálneho fondu (ESF) v rámci Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia. V zmysle prijatých pravidiel

ESF boli tieto nástroje AOTP spolufinancované aj z prostriedkov ŠR SR spravidla v pomere 85 % : 15 % (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015).

Cieľom ESF je podporovať vznik nových možností zamestnania, prispievať ku geografickej a profesijnej mobilite pracovníkov EÚ, ako aj podporovať odborné vzdelanie a rekvalifikáciu pracovníkov, a tým uľahčovať zamestnancom adaptáciu na zmeny vo výrobných systémoch. Cieľom operačného programu je rast zamestnanosti, sociálnej inklúzie (začleňovania) a budovanie kapacít. Vzhľadom na nízku flexibilitu a efektívnosť zamestnancov v rôznych oblastiach verejnej správy, ako aj potrebu skvalitniť tvorbu politík, sú v operačnom programe podporované aktivity smerujúce ku skvalitneniu ľudského kapitálu a aktivity orientované na kvalitnú tvorbu politík.

Finančná podpora pre opatrenia, ktoré prispievajú k dosiahnutiu cieľov ESF, je nasmerovaná do piatich kľúčových oblastí (European Commission, 2014):

1. rozvoj a presadzovanie aktívnej politiky trhu práce,
2. podpora rovnakých príležitostí pre všetkých v prístupe na trh práce, s osobitným dôrazom na tých, ktorým hrozí vylúčenie zo spoločnosti,
3. presadzovanie a zlepšovanie odbornej prípravy, vzdelávania a poradenstva ako súčasť politiky celoživotného vzdelávania,
4. podpora kvalifikovanej, vzdelanej a prispôsobivej pracovnej sily, inovácie a flexibilnej organizácie práce, rozvoj podnikavosti a podmienok umožňujúcich vytváranie pracovných miest a podpora znalostí a rozvoj ľudského potenciálu vo výskume, vede a technike,
5. osobitné opatrenia na zlepšenie prístupu žien na trh práce a ich účasti na ňom, vrátane rozvoja ich pracovnej kariéry, prístupu k novým pracovným príležitostiam a zakladania podnikov a na zníženie vertikálnej a horizontálnej segregácie na základe pohlavia na trhu práce.

Z pohľadu výdavkov na aktívnu politiku trhu práce možno konštatovať, že v období rastúcej nezamestnanosti v dôsledku globálnej krízy v rokoch 2008 – 2012 mal podiel výdavkov na APTP na HDP klesajúcu tendenciu, ako i čerpanie finančných prostriedkov na AOTP vyjadrené v absolútnych číslach sa skôr znižovalo. Výdavky štátu na AOTP vo vzťahu k HDP sú jedny z najnižších v porovnaní s členskými krajinami OECD, v ktorých priemerný podiel výdavkov na aktívne politiky trhu práce na HDP bol napr. v roku 2010 až 0,7% (Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2015).

Tabuľka 3

Výdavky na aktívne opatrenia trhu práce

Rok	2009	2010	2011	2012	2013	2014*
Priemerná miera evidovanej nezamestnanosti (v %)	11,44	12,48	13,16	13,59	14,11	12,79
Priemerná miera nezamestnanosti (v %)	12,84	14,17	14,59	15,76	14,78	14,29
Výdavky na AOTP (skutočné čerpanie v €)	134 694 037	186 460 222	162 313 830	141 966 321	127 325 813	129 284 014
HDP v bežných cenách (v mil. EUR)	62 794	65 897	68 974	71 463	72 134	75 214

Podiel výdavkov na AOTP na HDP v % (priemer krajín OECD v roku 2010 bol 0,7%)	0,215	0,283	0,235	0,199	0,177	0,172
--	-------	-------	-------	-------	-------	-------

- Predbežné dáta o HDP k 7.4.2015 - zdroj: ŠÚ SR;

Kľúčový faktor, ktorý ovplyvňuje efektivitu nástrojov APTP, je absencia komplexného, efektívneho a systémového prístupu na národnej úrovni a alokovanie dostatočného množstva zdrojov na hľadanie a vylepšovanie navrhovaných riešení, ktoré z takéhoto prístupu vyplynú. Objem potrebných zdrojov na financovanie týchto opatrení by mal byť podmienený možnosťami konkrétnej ekonomiky a žiaducim výsledkom. Pod komplexným a systémovým prístupom rozumieme definovanie hlavných cieľov, určenie možností, stanovenie zodpovednosti na rezortnej i nadrezortnej úrovni za ich plnenie spojené s monitoringom a kontrolou. Pod efektívnym systémom rozumieme taký systém, keď objem vynaložených prostriedkov a ich konečný efekt (ekonomický prínos zamestnanej osoby) je kladný. Zároveň tento efekt by mal byť vyšší ako efekt systému bez takto vynaložených prostriedkov.

5. Závěry

Jednou z najväčších výziev z pohľadu zaostávania oproti zahraničiu predstavuje v podmienkach SR trh práce. Medzi príčinami pretrvávajúcej vysokej nezamestnanosti a nedostatočného rastu zamestnanosti v ekonomike Slovenska kľúčovú úlohu zohráva absencia prístupu, ktorý by komplexne riešil problémy zamestnanosti a nezamestnanosti vo vzájomnej nadväznosti pri zohľadnení pôsobenia faktorov, ktoré riešenie týchto problémov vyvolávajú a ovplyvňujú. Základným nástrojom na dosiahnutie cieľa rastu zamestnanosti a znižovania nezamestnanosti je vhodne koncipovaná komplexná hospodárska politika. Prvoradým cieľom hospodárskej politiky je dlhodobu dosahovať ekonomický rast a konkurencieschopnosť a cieľom politiky zamestnanosti a sociálnej politiky je dosiahnutie vysokej miery zamestnanosti a primeranej kvality života ako predpokladu vytvorenia súdržnej a politicky stabilnej spoločnosti.

V roku 2014 sa ďalej zlepšovala situácia na trhu práce a klesala nezamestnanosť. Dôležitú úlohu v tomto procese zohráva i reforma služieb zamestnanosti ako aj zavádzanie nových nástrojov aktívnej politiky trhu práce zameraných na najviac ohrozené skupiny na trhu práce. V januári 2014 boli realizované aktivity súvisiace s vytvorením systému vyhodnocovania efektívnosti a účinnosti APTP. V strednodobom horizonte sa podľa Národného programu reforiem SR plánujú ďalšie zmeny na zvýšenie kvality služieb zamestnanosti posilnením cielených individualizovaných služieb uchádzačom o zamestnanie. Najneskôr do roku 2020 by mal byť vytvorený plne funkčný trojpilierový systém, ktorý bude zastrešovať informačno-poradenské služby, odborné služby a administratívu úradov práce.

Použitá literatúra

Bednárík, R. a kolektív (2014): *Štúdiá o opatreniach a mechanizmoch na podporu zamestnanosti*. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny, http://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB8QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ivpr.gov.sk%2FIVPR%2Fimages%2FIVPR%2FNSZ%2Fnsz_vedecka_studia_final.pdf&ei=pwfVVKnWBYrLaJjbgNgP&usg=AFQjCNEFl6PZTXI2xqSR6-l0q8Ezg8d9kA, [citované 8.11.2015].

Brožová, D. (2003). *Spoločenské súvislosti trhu práce*. Praha: Sociologické nakladateľství, 160 s.

- European Commission (2014). *Alert Mechanism Report 2015*. Brussels, COM (2014) 904 final. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2015/amr2015_en.pdf, [citované 3.11.2015].
- Inštitút finančnej politiky (2015), http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=10219&documentId=13287, [citované 12.11.2015].
- Karmažin, B. (2014): Ako sme na tom s kompenzáciami v porovnaní s okolitými krajinami? *Biatec*, ročník 22, 8/2014, s. 14 – 16.
- Košta, J. a kolektív. (2011). *Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej menovej únie*. EÚ SAV, 2011, 282 s.
- Mareš, P. (1994). *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: Slon.
- Národná stratégia zamestnanosti Slovenskej republiky do roku 2020*. <http://www.employment.gov.sk/sk/praca-zamestnanost/podpora-zamestnanosti/narodna-strategia-zamestnanosti/>, [citované 12.11.2015].
- Národný program reforiem Slovenskej republiky 2015*, <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5197>, [citované 15.11.2015].
- NBS. (2013). *Analýza konvergencie slovenskej ekonomiky 2013*, http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/protected/PP_01_2013_Lalinsky_Analyza_konvergenzie_slovenskej_ekonomiky_2013, [citované 10.11.2015].
- Rievajová, E. a kolektív. 2012. *Trh práce a politika zamestnanosti*. Bratislava: Ekonóm 2012, 267 s.
- Rievajová, E. a kolektív. (2015). *Trh práce - premeny a výzvy* [elektronický zdroj] 1. vydanie, Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.
- Tiruneh, M., Štefánik, M. a kolektív. (2014). *Trh práce na Slovensku: Analýzy a prognózy*. Bratislava: EÚ SAV, 2014, 222 s.
- Tomšík, V. (2010). *Reakce měnové politiky ČNB na hospodářskou krizi*, http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/verejnost/pro_media/konference_projevy/vystoupeni_projevy/download/tomsik_20100612_dod.pdf, [citované 16.11.2015].
- Uramová, M. (2004). *Trh práce a jeho nedokonalosti*. Banská Bystrica: EF UMB, 2004, 127 s.
- Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR (2015). *Vyhodnotenie uplatňovania aktívnych opatrení na trhu práce za rok 2014*. Bratislava: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny SR.

Sociálna kvalita v kontexte ľudského a sociálneho kapitálu v znalostnej spoločnosti

Social Quality in the Context of Human and Social Capital in the Knowledge Society

Milena Bugárová, Ivana Setnická

Ekonomická univerzita

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovensko

e-mail: ivana.setnicka@euba.sk, milena.bugarova@gmail.com

Abstrakt

Development and implementation of new technologies puts increasing emphasis on raising the quality of not only human but also social capital. The level of human and social capital, does not only affect of the quality of life of the individual, but also affects the quality of life throughout society. The quality of social and human capital enables individuals, communities and businesses to cope with the demands of rapid change. Implementation of social quality in the context of human and social capital requires the existence of a knowledge society. In the knowledge society, are new technologies key drivers of economic and social changes.,, Social quality in the context of human and social capital " brings a new dimension of understanding and linking knowledge based on knowledge of social quality, human and social capital in a knowledge society.

Klasifikácia JEL: A14, B49, Z13

Key words: social quality, human capital, social capital, knowledge society

1. Súčasný stav riešenej problematiky doma a v zahraničí

Koncom 20. storočia sa začínajú formovať nové myšlienky týkajúce sa sociálneho kapitálu, sociálnej exklúzie, globalizácie, sociálnych systémov ale aj koncepcie sociálnej kvality. Termín ako aj koncepcia sociálnej kvality vznikli v Európe a predstavujú úplne nový prístup k sociálnej realite, ktorý je zameraný na každodenné podmienky života ľudí.

Ľudský a sociálny kapitál je považovaný za nevyhnutný pre rozvoj nových technológií a zohráva kľúčovú úlohu pri posilňovaní technologických zmien a ich šírení. Investície do ľudského a sociálneho kapitálu sú kľúčové pre rast zamestnanosti a sú účinným nástrojom v boji proti sociálnemu vylúčeniu a diskriminácii.

1.1 Sociálna kvalita

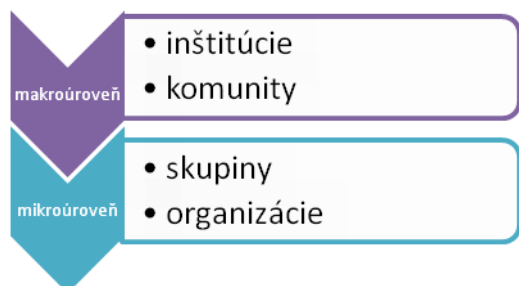
Koncepciu sociálnej kvality možno vyjadriť aj na základe politických, sociologických, právnych, ekonomických ale aj environmentálnych vzťahov. Koncept sociálnej kvality prešiel mnohými zmenami a je neustále inovovaný a dopĺňaný rôznymi poznatkami zo strán vedcov, politikov, sociológov a i. Sociálna kvalita je považovaná za humanistický nástroj, prostredníctvom ktorého je možné dosiahnuť vyššiu kvalitu života (pričom sa neviaže v prvom rade na príjem a bohatstvo). (Antalová, 2010)

Sociálna kvalita je jej autormi definovaná ako „rozsah, v ktorom sú ľudia schopní spolupracovať na sociálnom, ekonomickom a kultúrnom živote svojich komunít a rozvíjať svoj blahobyt a individuálny potenciál.“ (Antalová, 2010, s. 12)

Definícia sociálnej kvality podľa Laurenta J.G. van der Maesena, A. Walkera, V. Becka poskytuje významný základ pre novú víziu a pre hlavné tendencie spoločenského života a v rámci nej možno hovoriť o:

- 1. objektívnych podmienkach** každodenného života, vrátane sociálno-ekonomických podmienok ľudí, žijúcich v sociálnej súdržnosti za účelom realizácie svojich občianskych práv v rozsahu ich spoločenského postavenia, ktoré im umožní zodpovedne vykonávať úlohy v spoločnosti a v procese spoločenských zmien.
- 2. subjektívnych podmienkach** života ako úrovni osobnej bezpečnosti a spoločenského uznania, sociálnej zodpovednosti a personálnych kapacít pre boj proti spoločenskému odcudzeniu, vykorisťovaniu, diskriminácii a úpadku spoločnosti.
- 3. normatívnych životných podmienkach** ako sociálnej spravodlivosti a rovnosti; solidarite na úrovni spoločenstva, národnej a medzinárodnej úrovni podporou rovnakých hodnôt všetkých ľudí a posilnením ich ľudskej dôstojnosti.

Sociálnu kvalitu je možné implementovať len prostredníctvom formovania ľudského a sociálneho kapitálu, pretože zasahujú do jej objektívnych, subjektívnych a normatívnych podmienok. Sociálna kvalita je v rámci objektívnych podmienok zahrňujúcich sociálno-ekonomickú istotu, sociálnu inklúziu, sociálnu kohéziu, sociálnu kompetentnosť realizovaná na makro a mikro úrovni prostredníctvom nasledovných subjektov:

Akceptovateľná úroveň sociálnej kvality vychádza zo splnenia objektívnych podmienok: (<http://www.socialquality.org/wp-content/uploads/2014/10/02maesenWalkerEJSQ1.pdf>, 15.11.2015)

- Ľudia by mali mať prístup k *sociálno-ekonomickej istote (bezpečnosti)*, vrátane prístupu k zamestnanosti a sociálnemu zabezpečeniu, aby ich chránili pred chudobou a inými formami materiálneho nedostatku. Sociálno-ekonomická istota v EÚ by mala zaručiť kvalitné zamestnanie, sociálnu ochranu, životnú úroveň a prístup k zdrojom: príjem, vzdelanie, zdravotnú starostlivosť, sociálne služby, životné prostredie, verejné zdravie, osobnú bezpečnosť, atď.

- Ľudia musia mať skúsenosť so *sociálnou inklúziou* a majú utrpieť len minimálnu úroveň sociálneho vylúčenia. Sociálne vylúčenie je popieranie alebo nerealizovanie sociálnych práv.

- Ľudia by mali byť schopní žiť v komunitách a spoločnostiach vyznačujúcich sa *sociálnou súdržnosťou*. Sociálna kohézia (súdržnosť) predstavuje väzby a vzťahy, ktoré držia pohromade komunity a spoločnosti. Je dôležitá, tak pre sociálny rozvoj ako i individuálnu sebarealizáciu. Súčasná diskusia o súdržnosti sa často zameriava na úzke poňatie sociálneho kapitálu, ale kohézia znamená solidaritu, zdieľané normy a hodnoty.

- Ľudia musia byť do istej miery autonómni a *sociálne kompetentní*, aby boli schopní plne sa podieľať na rýchlo prebiehajúcich sociálno-ekonomických zmenách. Sociálna kompetentnosť znamená umožniť občanom ovládať svoj vlastný život a využívať príležitosti a zamerať sa na potenciálne kapacity jedinca (vedomosti, zručnosti, skúsenosti atď.).

1.1.1 Ľudský kapitál

Ľudský kapitál sa stal objektom skúmania ešte za čias A. Smitha v roku 1776, M. Friedmana, ktorý rozdelil kapitál na ľudský a nie ľudský (no human capital), ale najmä v prácach A.C. Pigoua v roku 1928 a K. Marxa roku 1978, ktorí začali vo svojich teóriách hovoriť o tom, že medzi výrobné faktory patria aj znalosti a zručnosti vlastnené určitou osobou.

G. S. Beckerovi a J. Mincerovi sa pripisuje konkrétne vymedzenie pojmu „ľudský kapitál“. Definícia G.S. Beckera, hovorí: „*Ľudským kapitálom sú schopnosti, vedomosti a odpovedajúca motivácia tieto schopnosti a vedomosti uplatniť.*“ (Mazouch, Fischer, 2011, s. 116)

Gery. S. Becker uvádza, že pre väčšinu ľudí kapitál znamená bankový účet, akcie, cenné papiere, hmotné statky, atď. To sú formy kapitálu v zmysle aktív, ktoré prinášajú príjmy a ďalšie užitočné výstupy počas dlhej doby. Ale tieto hmatateľné formy kapitálu nie sú jediným typom kapitálu. Školstvo, počítačové školenia, výdavky na zdravotnú starostlivosť a prednášky o morálke sú tiež kapitálom. Je to preto, že zvyšujú zisky. Z uvedených dôvodov ekonómia považujú výdavky na vzdelávanie, odbornú prípravu, zdravotnú starostlivosť za investície do ľudského kapitálu. (<http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>, 1.11.2015)

Ľudský kapitál však nepredstavuje statok do ktorého stačí investovať peniaze čas a energiu iba raz za život. Formovanie ľudského kapitálu sa deje neustále na základe získavania nových vedomostí, zručností a skúseností či už v školskom prostredí alebo prostredníctvom tréningových programov, školení, jazykových kurzov a pod. Vyžaduje nemalé investície, ktoré sa nielen jednotlivcovi ale aj celej spoločnosti dlhodobo vrátia neskôr. Človek ako ľudská bytosť totižto nežije izolovane a preto akýkoľvek jeho úspech či už v podobe vynálezu, zvýšenia produktivity vo firme vďaka jeho získaným vedomostiam a zručnostiam v konečnom dôsledku neprinesie ošoh len jemu samému ale aj celej spoločnosti. Vlády si preto uvedomujú potrebu zvyšovania úrovne ľudského kapitálu. K rozvoju ľudského kapitálu sa snažia prostredníctvom špecifických inštitúcií, ktorými sú najmä: školy všetkých stupňov, vzdelávacie krúžky, školiace pracoviská, tréningové zariadenia, akadémiie vied a ďalšie. Rodinu možno pokladať za veľmi dôležitú inštitúciu podieľajúcu sa na vytváraní ľudského kapitálu, pretože jednotlivec tu získava základné zručnosti, vedomosti a hodnoty. Za hnací motor, ktorý prispieva k zvyšovaniu úrovne ľudského kapitálu možno považovať výchovu a vzdelávanie.

Investície do ľudského kapitálu nie sú pre mnohé vlády atraktívne, pretože vyžadujú veľké finančné prostriedky z dôvodu ich dlhohodobej návratnosti. Investície sa spravidla nespájajú s konkrétnou osobou, pretože sa investuje do inštitúcií, ktoré produkujú ľudský kapitál. Tieto inštitúcie vytvárajú ľudský kapitál a ľudí, a až následné zapojenie ľudí s vysokým ľudským kapitálom do ekonomickej aktivity prináša prospech v podobe výnosov merateľných klasickými ekonomickými kategóriami. Vlády preto radšej investujú finančné prostriedky do odvetví, ktoré prinášajú rýchlejší zisk a naopak sporia v oblastiach vzdelávania a výskumu. Takýto spôsob investovania je však veľmi neefektívny. Ak nebudeme v súčasnosti investovať prostriedky do ľudského kapitálu, môže sa stať, že v budúcnosti sa nenájdu ľudia, ktorí budú vedieť efektívne vyriešiť akýkoľvek problém, pretože nebudú disponovať dostatočnými vedomosťami a zručnosťami. Aj keď patria investície do ľudského kapitálu k finančne veľmi náročným, je potrebné sa zamyslieť, či budeme radšej investovať alebo zaostávať? (http://www.saske.sk/stredisko/index_soubory/page0009.htm, 26.11.2015)

V posledných rokoch sa veľká pozornosť venuje skúmaniu ďalšieho druhu kapitálu, ktorý úzko súvisí s človekom – sociálny kapitál. A. Portes vysvetľuje sociálny, ekonomický a ľudský kapitál

nasledovne: „*zatiaľ čo ekonomický kapitál je na bankových účtoch ľudí a ľudský kapitál je v ich hlavách, sociálny kapitál prebýva v štruktúre ich vzťahov*” (http://digicult.net/moss_texts/SOCIALCAPITAL_ItsOriginsandApplicationsinModernSociology.pdf, 26.11.2015)

1.1.2 Sociálny kapitál

V rámci ekonomickej teórie sociálneho kapitálu patria medzi najvýznamnejších autorov zaoberajúcich sa problematikou sociálneho kapitálu, P. Bourdieu, J. Coleman a R. Putnam.

Vplyvný francúzsky sociológ Pierre Bourdieu sa zmeriaval vo svojej práci na kultúrny kapitál a na spôsoby, ktorými ľudia používajú kultúrne znalosti. Jeho najslávnejšia kniha z roku 1984 „Rozlíšenie“ skúma spôsoby, ktorými sa stredná trieda snaží stotožniť s tými, ktorí sú vyššie v spoločenskom rebríčku, a odlíšiť sa od najnižšej spoločenskej triedy. Bourdieu sociálny kapitál prezentuje v rámci troch základných typov a to: ekonomický kapitál, kultúrny kapitál a sociálny kapitál. Podľa Bourdieua je sociálny kapitál súčtom zdrojov, ktoré plynú jednotlivcovi alebo skupine na základe siete vytvorenej z inštitucionálnych vzťahov. Uvedená definícia je podobná aj s ďalšími, ktoré uvedieme nižšie, treba však spomenúť, že Bourdieu prístup má silne diskriminačný charakter na základe rozdelenia ľudí do spoločenských tried.

James Coleman americký sociológ v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia taktiež popisuje sociálny kapitál. Aj keď ich prístupy boli trochu odlišné, spolupracoval na chvíľu s Bourdieu. Publikoval dielo s názvom "Sociálna teória v meniacej sa spoločnosti".

Coleman tiež spája sociálny kapitál s ekonomickým kapitálom ale iným spôsobom. Snažil sa spojiť poznatky sociológie a ekonomickej teórie. Prístup Colemana vedie k širšiemu pohľadu na sociálny kapitál, na rozdiel od Bourdieua, chápe význam a hodnotu sociálneho kapitálu pre všetky druhy komunit, vrátane bezmocných a marginalizovaných skupín. Coleman sociálny kapitál načrtol v dvoch intelektuálnych prúdoch. Prvý je sociologický prístup, ktorý vidí jedinca v sociálnom a kultúrnom prostredí. Druhým je ekonomický prístup, ktorým je individuálny záujem zameraný na splnenie svojich cieľov. Podľa Colemana dôvera, sociálne siete a sociálne organizácie sú dôležité vo fungovaní nielen spoločnosti, ale aj ekonomiky.

Coleman navrhuje model, v ktorom sociálny kapitál je jedným z potenciálnych zdrojov, ktoré jednotlivec môže použiť spolu s ďalšími zdrojmi, ako sú jeho vlastné schopnosti a odborné znalosti (ľudský kapitál), alebo peniaze (ekonomický kapitál). Sociálny kapitál nemusí byť nutne vlastnený jednotlivcami, ale predstavuje prostriedok, ktorý majú k dispozícii. Tak napríklad, ak žijete v ulici, kde sa môžete spoľahnúť na svojich susedov, potom máte prístup k forme sociálneho kapitálu, ktorý ostatní ľudia menej dôverujúci nemajú. Navyše, to nie je zdroj, ktorý by som mohol darovať alebo predať priateľovi na druhej strane mesta. Ak by chcel získať prístup k tomuto sociálnemu kapitálu, musel by sa presťahovať a nadviazať nejaké vzťahy so susedmi - to všetko by nejakú dobu trvalo, pretože sociálny kapitál je zdroj založený na dôvere a spoločných hodnotách a vyvíja sa na základe komunikácie a kontaktov ľudí v komunitách.

Coleman tiež zdôrazňuje úlohu sociálneho kapitálu ako zdroja užitočných každodenných informácií, a noriem, ktoré môžu uľahčiť určité druhy aktivít. (Coleman, 1988, s. 104-5). Zvlášť vyčleňuje vplyv sociálneho kapitálu, ktorý je obzvlášť dôležitý na tvorbu ľudského kapitálu budúcej generácie (tamtiež, 109). Tento ľudský kapitál ako je pocit bezpečia, dôvera, vyjadrovanie svojich vlastných názorov, a emocionálna inteligencia, umožňuje mladým ľuďom, aby sa stali lepšími študentmi a preto môžu byť úspešnejší v škole i v spoločnosti. Tento ľudský kapitál vyplýva zo sociálneho kapitálu, pretože tento druh vývoja závisí od vzťahov v rámci rodiny (alebo inej podpornej siete).

Ľudský kapitál rodičov pokiaľ nie je doplnený aj sociálnym kapitálom zakotveným v rodinných vzťahoch, je irelevantné pre vzdelávanie a rast dieťaťa, či má rodič nízku alebo vysokú úroveň

ľudského kapitálu. Inými slovami, bohatstvo vedomosti vzdelaných novinárov alebo právnikov nebudú mať významnejší vplyv na úroveň ľudského kapitálu ich potomkov, ak s nimi nekomunikujú a neodovzdávajú im ďalej svoje vedomosti. Podľa Colemana je sociálny kapitál dôležitým zdrojom informácií pre jednotlivcov a môže mať výrazný vplyv na ich kvalitu života. Hovorí, že sociálny kapitál vzniká ako "vedľajší produkt" ostatných činností.

Bourdieu a Coleman sú dobre známi v akademických kruhoch, ale Robert Putnam je populárnou tvárou "sociálneho kapitálu". Podľa Putnama ústrednou myšlienkou sociálneho kapitálu je to, že siete a súvisiace normy majú hodnotu. Majú hodnotu pre ľudí, ktorí sú v týchto sieťach a títo ľudia majú aspoň v niektorých prípadoch preukázateľné externality. Putnam ďalej zdôvodňuje, že niektoré formy sociálneho kapitálu sú veľmi formálne, napr. rôzne organizácie, odborové organizácie formálne organizované. Iné formy sociálneho kapitálu, ako je skupina ľudí, ktorí sa stretávajú každý večer v klube, sú veľmi neformálne. A vďaka tomu sa tvoria siete, ktoré sa môžu ľahko vzájomne vyvíjať. Ďalšie formy sociálneho kapitálu sú husto prepletené, ako skupina robotníkov, ktorí pracujú spoločne každý deň v továrni, alebo stretávanie sa na nedeľnej omši. Existujú však veľmi slabé priam neviditeľné formy sociálneho kapitálu teda slabé siete napr. zoznámenie sa s neznámou osobou v supermarkete. (<http://infed.org/mobi/robert-putnam-social-capital-and-civic-community/>, 15.11.2015)

Podľa Punama hlavným predpokladom sociálneho kapitálu je, že sociálne siete majú hodnotu. Sociálny kapitál sa odkazuje na kolektívne hodnoty všetkých "sociálnych sietí", ktoré ľudia poznajú a sklonov, ktoré vyplývajú z týchto sietí. Pojem sociálny kapitál nezahŕňa iba pocity, ale širokú škálu celkom konkrétnych výhod, ktoré vyplývajú z dôvery, vzájomnosti, informácií a spolupráce spojenej so sociálnymi sieťami. Sociálny kapitál vytvára hodnotu pre ľudí, ktorí sú v sieťach vzájomne previazaní.

Sociálny a ľudský kapitál hrá významnú úlohu v hospodárskom rozvoji. Sociálny a ľudský kapitál umožňuje jednotlivcom, komunitám a firmám vyrovnat' sa s nárokmi rýchlych zmien. Odhadnúť kvalitu sociálneho a ľudského kapitálu je takmer nemožné použitím tradičných metód. Na vymedzenie ľudského a sociálneho kapitálu možno aplikovať ukazovatele sociálnej kvality rozpracované V. Beckom, Laurentom J.G. van der Mesenom a A. Walkerom. Sociálna kvalita predstavuje mieru účasti občanov na sociálnom a hospodárskom živote spoločnosti, v ktorej sa ich blahobyť a osobný potenciál zvyšuje.

Mnohí autori považujú ľudský a sociálny kapitál za komplementy. Ľ. Kubišová uvádza, že: *sociálny kapitál, ktorý má jednotlivec k dispozícii do istej miery ovplyvňuje dosiahnutú úroveň jeho ľudského kapitálu a na druhej strane efektívne využívanie ľudského kapitálu v spoločnosti (komunita, podniku) závisí od sociálneho kapitálu, ktorým disponuje daná spoločnosť (komunita, podnik).* (http://www.ef.umb.sk/konferencie/sev_2014/pdf/Kubi%C5%A1ov%C3%A1.pdf, 26.11.2015)

1.1.3 Vzťah medzi ľudským a sociálnym kapitálom

Aby sme lepšie pochopili problematiku ľudského a sociálneho kapitálu je potrebné vysvetliť si ich hlavné odlišnosti. Tabuľka č. 1 znázorňuje základné body, v ktorých sa sociálny kapitál líši od ľudského kapitálu.

Tabuľka 1

Odlišnosti ľudského a sociálneho kapitálu

	Ľudský kapitál	Sociálny kapitál
Stredobod záujmu	Individuálna osoba	Vzájomný vzťah
Meranie/input	Doba trvania školskej dochádzky (vzdelávania)	Postoj/Hodnoty/ Členstvo/Účasť/ Úroveň dôvery
Výsledok	Priamy: príjmy, produktivita Nepriamy: zdravie, občianske aktivity	Sociálna kohézia Hospodársky rozvoj Viac sociálneho kapitálu
Model	Lineárny	Interaktívny, kruhový

Zdroj: <http://www.oecd.org/innovation/research/1825424.pdf>.

Kľúčový rozdiel medzi ľudským a sociálnym kapitálom možno pozorovať v rozdielom objekte skúmania. Kým ľudský kapitál sa zameriava na individuálnu osobu, sociálny kapitál upriamuje pozornosť na vzťahy medzi týmito individuálnymi osobami a na siete, ktoré medzi sebou vytvárajú. V ekonomickom kontexte sociálny kapitál vychádza z toho, že jednotlivci a ich ľudský kapitál nie sú oddelené subjekty a nie sú ani izolovaní od zvyšku spoločnosti.

Veľkosť ľudského kapitálu závisí predovšetkým od doby trvania školskej dochádzky (vzdelávania). Je vedecky preukázané, že čím sa človek viac vzdeláva (trávi viac času v škole, na tréningových programoch, jazykových kurzoch a pod.), tým vyšší je jeho ľudský kapitál. Na zvyšovaní ľudského kapitálu sa nepodieľa len formálne vzdelávanie, ktoré sa uskutočňuje predovšetkým na základných, stredných a vysokých školách. Veľmi dôležitú úlohu v procese zvyšovania úrovne ľudského kapitálu predstavuje práve celoživotné vzdelávanie. Celoživotné vzdelávanie vychádza z toho, že človek by sa mal neustále počas svojho života vzdelávať, čím prispieva k nadobudaniu nových a k zlepšovaniu už získaných vedomostí, zručností a návykov. Meranie sociálneho kapitálu je oveľa zložitejší proces. Meria sa zoširoka a často krát veľmi zjednodušene prostredníctvom postojov, hodnôt, účasťou na občianskom živote alebo účasťou v iných záujmových skupinách. Členstvo v záujmových skupinách, poskytuje prístup k dôležitým informáciám a myšlienkam, zvyčajne neštruktúrovaným spôsobom, ktorý prispieva k rastu sociálnej kvality.

Výsledok ľudského kapitálu sa môže merať dvoma spôsobmi: priamo, prostredníctvom príjmov a produktivity individuálnej osoby alebo nepriamo na základe zdravia, občianskej aktivity jednotlivca. Sociálny kapitál môže byť priamo prepojený s ekonomickou výkonnosťou na rôznych úrovniach: na národnej a regionálnej. Sociálny kapitál prispieva taktiež k zvyšovaniu sociálnej kvality medzi komunitami a organizáciami ale aj v rámci nich samotných. Výsledok sociálneho kapitálu je zdieľaný generáciami, ktoré nasledujú po generácií, ktorá sa podieľala na tvorbe a vývoji sociálneho kapitálu. Zachovanie sociálnej kohézie nepriamo prispieva k zlepšeniu ekonomickej výkonnosti. Výsledok sociálneho kapitálu je pozorovateľný aj v posilňovaní sietí a informačných tokov medzi ľuďmi v spoločnosti. Tieto informácie môžu napomáhať k rozvoju človeka ale aj celej spoločnosti, ak sa vyznačujú aktuálnosťou, vecnosťou a jedinečnosťou.

Ľudský kapitál naznačuje priamy lineárny vzťah medzi množstvom času, peniazmi, energiou a ekonomickou návratnosťou. Tento vzťah umožňuje analytikom rozvinúť existujúce nástroje na

odhad výnosov z investovania a politikom odôvodniť výdavky na tvorbu ľudského kapitálu. Model sociálneho kapitálu sa výrazne líši od modelu ľudského kapitálu. Znázorňuje kruhový model, pre ktorý nie je jednoznačne možné určiť, aké výnosy sociálny kapitál prináša a aké druhy návratnosti možno od neho očakávať. (<http://www.oecd.org/innovation/research/1825424.pdf>, 16.11.2015)

1.2 Vplyv ľudského a sociálneho kapitálu na implementačný proces sociálnej kvality v znalostnej spoločnosti

Výskumy potvrdili, že ľudský kapitál poháňa ekonomický rast. Bolo tiež preukázané, že sociálny kapitál významne prispieva k znalostnej spoločnosti. Ľudský a sociálny kapitál je spojený so širokou škálou tzv. neekonomických výhod. Sociálny a ľudský kapitál sa vzájomne posilňujú. Ľudský kapitál hrá stále dôležitejšiu úlohu v ekonomickom úspechu na národnej i individuálnej úrovni. Informačné a komunikačné technológie, globalizácia hospodárskej činnosti a trend smerom k väčšej osobnej zodpovednosti a samostatnosti zvýšili dopyt po vyššej kvalifikácii. Významná úloha znalostí je stimuláciou hospodárskeho rastu. Avšak aj neekonomické výhody znalostnej spoločnosti možno považovať za rovnako dôležité ako zisk na trhu, napr. zvýšená osobná spokojnosť a väčšie sociálne začlenenie. Sociálny a ľudský kapitál umožňuje jednotlivcom, komunitám a firmám vyrovať sa s nárokmi prudkých zmien.

V znalostnej spoločnosti sú nové technológie hlavnými hnacími silami ekonomických a sociálnych zmien. Súčasná socioekonomická situácia je založená na masívne zvýšenej schopnosti ľudí získavať a spracovávať informácie. Tvorba a využitie vedomostí sa zásadne zmenili. Perspektíva sociálneho a ľudského kapitálu nám umožňuje zamerať sa na jednotlivca a sociálne vzťahy. Jednou z kľúčových otázok je aj to, či sú zmeny, ktoré priniesla spoločnosť založená na vedomostiach udržateľné? Žijeme stále viac a viac v sieťovej spoločnosti. Je spoločnosť inklúzívna alebo exklúzívna?

Informačné a komunikačné technológie umožňujú ľuďom zapojiť sa do spoločnosti, ale môže tiež dôjsť k vylúčeniu niektorých z nich. Vplyv informačných a komunikačných technológií na občiansku spoločnosť je značný. Univerzálny prístup služieb nezaručuje rovnakú účasť všetkých, najmä keď nie je spojený s digitálnou gramotnosťou. Udržateľnosť v rámci znalostnej spoločnosti je politickým cieľom na prvom mieste. Formovanie sociálneho a ľudského kapitálu prináša do popredia ekonomické, environmentálne, sociálne, kognitívne a psychologické problémy. Sociálna udržateľnosť vyžaduje kvalitu života a sociálnu súdržnosť. Znalostná spoločnosť je závislá na zdieľaní a prenose poznatkov.

Na úrovni EÚ existujú významné rozdiely medzi jednotlivými štátmi, avšak všetky členské štáty by mali mať prospech zo zvyšovania ľudského a sociálneho kapitálu a vzájomne sa učiť. Členské štáty budú musieť zvážiť ako používať národné programy a fondy k maximalizácii budovania sociálneho a ľudského kapitálu. Budú musieť zvážiť, do akej miery štrukturálne finančné prostriedky by mali sústrediť na investície, ktoré sú základom znalostnej spoločnosti. Cesty a mosty sú samozrejme dôležité. Avšak dlhodobé zdravie a ekonomika založená na vedomostiach, závisí od kvalifikovanej pracovnej sily schopnej prispôbiť sa novým technológiám a metódam práce.

2. Závery

Koncept sociálnej kvality prináša nový prístup na nazeranie na sociálnu realitu v každodenných podmienkach života ľudí. Sociálnu kvalitu je možné implementovať prostredníctvom formovania ľudského a sociálneho kapitálu, pretože zasahujú do jej jednotlivých podmienok (objektívnych, subjektívnych a normatívnych). Ľudský kapitál predstavuje súhrn vrozených a získaných vedomostí, zručností, schopností a kvalifikácie, ktorými ľudia disponujú. Je pritom vo vzájomnej interakcii so sociálnym kapitálom a spoločne predstavujú hnaciu silu znalostnej spoločnosti.

Znalostná spoločnosť musí zahŕňať všetkých občanov a zároveň poskytovať najpriaznivejšie prostredie pre inovácie a produkciu znalostí. Blaho spoločnosti a jej občanov sú dve strany tej istej

mince. Zdieľanie spoločných noriem a hodnôt, možno považovať za rozhodujúci rámec pre otvorenú znalostnú spoločnosť. Poznanie je pozitívnou hnacou silou rastu, ale môže to byť tiež nový mechanizmus pre vznik nerovnosti a sociálneho vylúčenia.

Použitá literatúra

Citácia z knihy

Antalová, M. (2010). Sociálna kvalita a kvalita pracovného života. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM.

Beck, W. – Maesen, L. J. G. – Walker, A. (2001). Social Quality: a Vision for Europe. Hague/Boston/London: Kluwer Law International, 2001. ISBN 90 411 1523 4.

Beck, V. – Maesen, L. – Walker, A. (1997). The Social Quality of Europe. Boston: Kluwer Law International.

Bourdieu, P. (1984). Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste. London: Routledge & Kegan Paul.

Mazouch, P. – Fischer, J. (2011). Lidský kapitál, měření, souvislosti, prognózy. Praha: C.H.Beck.

Citácia z odborného časopisu

Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, Vol. 94, Supplement: Organizations and Institutions: Sociological and Economic Approaches to the Analysis of Social Structure, pp. S95-S120.

Maesen, L. – Walker, A. (2005). Indicators of Social Quality. Outcomes of the European Scientific Network. In: European Journal of Social Quality. Volume 5, Issue 1/2.

Citácia z internetového zdroja

Becker, G.S. (2008). Human Capital, <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html>, [citované 01.11.2015].

Dobeš, M. (2001). Ľudský kapitál a výkonnosť ekonomiky. http://www.saske.sk/stredisko/index_soubory/page0009.htm, [citované 26.11.2015].

INTERNATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL QUALITY. (2015). Social Quality Indicators, <http://www.socialquality.org/projects/social-quality-indicators/>, [citované 12.11.2015].

Kubišová, Ľ. (2014). Uplatnenie sociálneho kapitálu v sociálnej ekonomike, http://www.ef.umb.sk/konferencie/sev_2014/pdf/Kubi%C5%A1ov%C3%A11.pdf, [citované 26.11.2015].

Portes, A. (1998) . SOCIAL CAPITAL: Its Origins and Applications in Modern Sociology, http://digicult.net/moss_texts/SOCIALCAPITAL_ItsOriginsandApplicationsinModernSociology.pdf, [citované 26.11.2015].

Putman, R. (2015). The Social capital, <http://infed.org/mobi/robert-putnam-social-capital-and-civic-community/>, [citované 15.11.2015].

Schuller, T. (2015). The Complementary Roles of Human and Social Capital, <http://www.oecd.org/innovation/research/1825424.pdf>, [citované 29.11.2015].

Walker, A. – Maesen, L.J.G. (2003). Social Quality and Quality of Life, <http://www.socialquality.org/wp-content/uploads/2014/10/02maesenWalkerEJSQ1.pdf>, [citované 15.11.2015].

Woolfe, L.M. (2015). Social and Human Capital in Knowledge Society:Policy implication, D
<https://osha.europa.eu/data/links/403>, [citované 12.11.2015].

Index ľudského rozvoja ako alternatíva k GNI

HDI as an alternative to GNI

Peter Schmidt

Ekonomická univerzita v Bratislave
Fakulta hospodárskej informatiky, Katedra aplikovanej informatiky
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
peter.schmidt@euba.sk

Abstrakt

In the paper, we discuss about the relationship between HDI, GDP and GNI. The HDI index is often mentioned in the human capital area, as well as are economic indicators such as GDP. HDI is often mentioned as an alternative indicator to GDP. Because HDI is linked to the inhabitants of respective country, there could be similar dependency between HDI and GNI. On a global scale we didn't find difference in dependencies between HDI-GDP and HDI-GNI, however in countries with the highest HDI there was statistically significant correlation between HDI and GNI, while the correlation between HDI and GDP proved to be weak and statistically insignificant. Based on the findings we expressed the conclusion, that it is more accurate to indicate HDI as an alternative index to GNI rather than GDP.

Klasifikácia JEL: E01, I15, I25

Kľúčové slová: Index ľudského rozvoja, HDI, Hrubý domáci produkt, GDP, Hrubý národný dôchodok, GNI

1. Úvod

Rozvojový program OSN (United Nations Development Programme - UNDP), sleduje rad indexov zameraných na stupeň ľudského blahobytu. Tieto tradičné štatistické indexy sa snažia o komplexnejšiu a presnejšiu kvantifikáciu životnej úrovne ľudí na celom svete. Tieto takzvané ľudské ukazovatele nazývané ako kompozitné indexy sa vyznačujú spoločným znakom, a to tým, že sa tvoria priemerovaním niekoľkých základných ukazovateľov. V článku sa zameriavame na jeden z najstarších ukazovateľov a to index ľudského rozvoja (Human Development Index, ďalej len HDI), ktorý je často považovaný za alternatívu k hrubému domácemu produktu (GDP¹), napr. Hans Rosling vo svojom článku z novembra 2012 pod názvom „HDI surprisingly similar to GDP/capita“ hovorí, že HDP na obyvateľa sa zdá byť rovnako dobrý meradlom pokroku národov, ako sú HDI. Cieľom článku nie je popisovať, alebo iným spôsobom charakterizovať jednotlivé ukazovatele, ale pokúsiť sa potvrdiť resp. vyvrátiť odôvodnenosť používania HDI, ako alternatívy ku GDP. K úvahe o tom či je naozaj silná väzba medzi HDI a GDP sme sa dostali po zamyslení sa nad štruktúrou priemyslu v SR, kde ťahúňmi sú veľké nadnárodné spoločnosti, ktoré značnú časť svojich ziskov vyvážajú mimo SR. Ďalším logickým krokom je otestovanie závislosti medzi HDI a

¹ V súčasnosti sa stále viac hovorí o iniciatíve Beyond GDP ktorá upriamuje pozornosť na vývoj ukazovateľov, ktoré sú tak jasné ako GDP, ale viac sa zameriava na ich environmentálny a sociálny rozmer.

GNI², nakoľko hrubý národný dôchodok danej krajiny by mohol byť v užšej väzbe s HDI danej krajiny.

2. Human Development Index

HDI sa zaznamenáva od roku 1990), pojem ľudského blahobytu je však podstatne širšie chápaný pojem. Konkrétna hodnota indexu ľudského rozvoja, sa pohybuje medzi 0 a 1, pričom je vytvorený priemerovaním troch indikátorov.

Dlhý a zdravý život meraný očakávanou priemernou dĺžkou pri narodení.

Vedomosti merané gramotnosťou dospelého obyvateľstva (dve tretiny váhy hodnoty údaju) a počtom prihlásených na školy prvého, druhého a tretieho stupňa (tretina váhy hodnoty údaju).

Slušný životný štandard meraný hrubým domácim produktom na hlavu v parite kúpnej sily v medzinárodných dolároch.³

Priaznivé, alebo nepriaznivé čiastkové ukazovatele sa navzájom nedajú úplne vykompenzovať, nakoľko sú nastavené určité limity na minimálne a maximálne hodnoty ukazovateľov. Tomu zodpovedá napríklad akákoľvek vypočítaná veľkosť HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily v presahujúcej 40 tisíc USD má za výsledok index hodnoty 1. Podobne je to aj pri nastavenom minime napríklad pri očakávanej dĺžke života pri narodení nižšej ako 25 rokov je hodnota indexu 0.

Krajiny sveta sú rozdelené do štyroch skupín podľa dosiahnutého indexu. Prvá skupina, veľmi vysoká úroveň ľudského rozvoja (Very high human development) obsahuje krajiny s HDI v rozmedzí 0,8 až 1. Dostalo sa sem 46 najvyspelejších krajín sveta, vrátane Slovenska na 37. Mieste. Členovia Vyšehradskej štvorky sa tiež nachádzajú v tejto exkluzívnej skupine a to Česká republika na 28. Mieste, Poľsko na 35. Mieste a Maďarsko na 43. Mieste.

V druhej skupine s vysokou úrovňou ľudského rozvoja (High human development) je 53 krajín, ktorých HDI je v rozsahu 0,7 až 0,799. V tejto skupine sa nachádzajú aj 2 členské štáty EÚ a to Rumunsko na 54. a Bulharsko na 58. mieste.

Tretiu skupinu tvoria krajiny s HDI v rozpätí 0,55 až 0,699 a je označovaná ako skupina so strednou úrovňou ľudského rozvoja (Medium human development) a tvorí ju 41 krajín. Podľa Saquela Islama, sa u krajín s nižšou úrovňou HDI prejavuje vyššia citlivosť HDI na zmeny úrovne GDP na obyvateľa.

Štvrtá skupina je tvorená 42 krajinami v ktorých sa HDI pohybuje od 0,337 v Nigerská republika až po 0,540 v Nepále. Ide o skupinu s nízkou úrovňou ľudského rozvoja (Low human development).

Zvláštnu skupinu tvorí 8 štátov, ktoré pre nedostatok údajov nemohli byť začlenené ani do jednej zo štyroch skupín. Zaujímavosťou je že v tejto skupine je Monako, San Marino ale aj KĽDR.

Z členských štátov EÚ sú v prvej desiatke na 4. pozícii Holandsko s HDI na úrovni 0,915, Nemecko na 6. mieste s HDI 0,911 a Dánsko na 10. mieste s HDI 0,900. Z členských štátov EÚ, ktoré vstúpili od roku 2004 má najlepšie umiestnenie Slovinsko na 25. mieste s HDI 0,874. Zaujímavým faktom je aj to, že až 8 z „novoasociovaných“ členských štátov EÚ je na vyššej pozícii ako najhoršie umiestnené Portugalsko z pôvodnej pätnástky EÚ na 41. mieste.

² GNI angl. gross national income je Hrubý národný dôchodok alebo staršie hrubý národný produkt (HNP) sú celkové prvotné dôchodky získané rezidentskými jednotkami sledovaného územia (spravidla štátu) za sledované obdobie (spravidla za rok)

³ Ivan Laluha – Silvia Ošková – Vojtech Stanek, Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciácia obyvateľstva, Sociológia 37, 2005, č. 2, str. 137

Tabuľka 1

Hodnoty HDI súčasných členských štátov EÚ vo vybraných rokoch

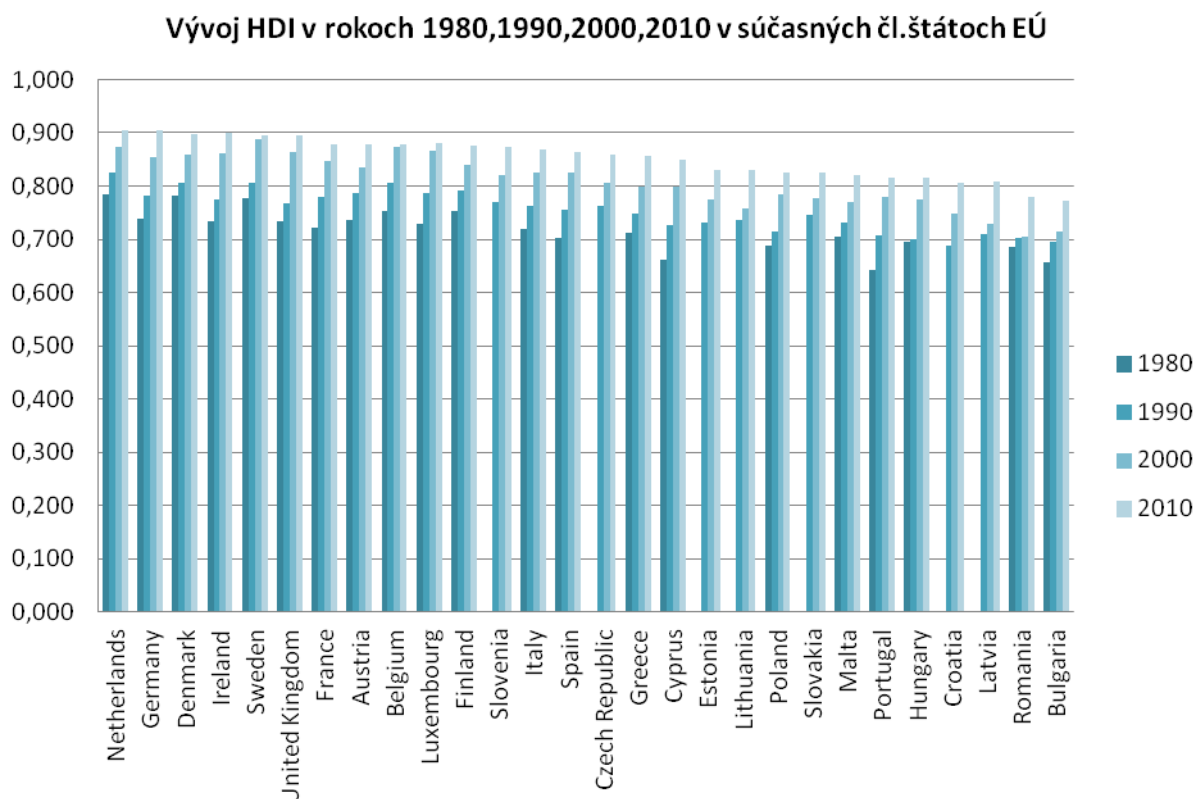
HDI rank v 2013	Krajina	1980	1990	2000	2005	2008	2010	2011	2012	2013
4	Holandsko	0,783	0,826	0,874	0,888	0,901	0,904	0,914	0,915	0,915
6	Nemecko	0,739	0,782	0,854	0,887	0,902	0,904	0,908	0,911	0,911
10	Dánsko	0,781	0,806	0,859	0,891	0,896	0,898	0,899	0,900	0,900
11	Írsko	0,734	0,775	0,862	0,890	0,902	0,899	0,900	0,901	0,899
12	Švédsko	0,776	0,807	0,889	0,887	0,891	0,895	0,896	0,897	0,898
14	Spojené kráľovstvo	0,735	0,768	0,863	0,888	0,890	0,895	0,891	0,890	0,892
20	Francúzsko	0,722	0,779	0,848	0,867	0,875	0,879	0,882	0,884	0,884
21	Rakúsko	0,736	0,786	0,835	0,851	0,868	0,877	0,879	0,880	0,881
21	Belgicko	0,753	0,805	0,873	0,865	0,873	0,877	0,880	0,880	0,881
21	Luxembursko	0,729	0,786	0,866	0,876	0,882	0,881	0,881	0,880	0,881
24	Fínsko	0,752	0,792	0,841	0,869	0,878	0,877	0,879	0,879	0,879
25	Slovinsko	..	0,769	0,821	0,855	0,871	0,873	0,874	0,874	0,874
26	Taliansko	0,718	0,763	0,825	0,858	0,868	0,869	0,872	0,872	0,872
27	Španielsko	0,702	0,755	0,826	0,844	0,857	0,864	0,868	0,869	0,869
28	Česká rep.	..	0,762	0,806	0,845	0,856	0,858	0,861	0,861	0,861
29	Grécko	0,713	0,749	0,798	0,853	0,858	0,856	0,854	0,854	0,853
32	Cyprus	0,661	0,726	0,800	0,828	0,844	0,848	0,850	0,848	0,845
33	Estónsko	..	0,730	0,776	0,821	0,832	0,830	0,836	0,839	0,840
35	Litva	..	0,737	0,757	0,806	0,827	0,829	0,828	0,831	0,834
35	Poľsko	0,687	0,714	0,784	0,803	0,817	0,826	0,830	0,833	0,834
37	Slovensko	..	0,747	0,776	0,803	0,824	0,826	0,827	0,829	0,830
39	Malta	0,704	0,730	0,770	0,801	0,809	0,821	0,823	0,827	0,829
41	Portugalsko	0,643	0,708	0,780	0,790	0,805	0,816	0,819	0,822	0,822
43	Maďarsko	0,696	0,701	0,774	0,805	0,814	0,817	0,817	0,817	0,818
47	Chorvátsko	..	0,689	0,748	0,781	0,801	0,806	0,812	0,812	0,812
48	Lotyšsko	..	0,710	0,729	0,786	0,813	0,809	0,804	0,808	0,810
54	Rumunsko	0,685	0,703	0,706	0,750	0,781	0,779	0,782	0,782	0,785
58	Bulharsko	0,658	0,696	0,714	0,749	0,766	0,773	0,774	0,776	0,777

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov z Human Development Reports

V tabuľke 1 sú údaje hodnôt HDI členských štátov EÚ zoradené podľa celkového poradia všetkých hodnotených krajín. Holandsko je v rámci štátov EÚ na 1. mieste, ale v celosvetovom meradle na celkovom 4. mieste. Prvé 3 miesta patria Nórsku, Austrálii a Švajčiarsku. Snáď najprekvapujúcejším je umiestnenie Kuby na 44. mieste v celosvetovom meradle, nakoľko z hľadiska GDP na obyvateľa je na začiatku druhej stovky krajín, pričom všetky krajiny EÚ sú v prvej stovke.

Graf 1

Vývoj HDI v rokoch 1980,1990,2000,2010 v súčasných čl. štátoch EÚ

Zdroj: vlastné spracovanie

Na grafe 1 sme zobrazili hodnoty HDI v rokoch 1980, 1990, 2000, 2010 pre súčasné členské štáty EÚ. Z grafu je zrejmé, že nárast HDI nastal u všetkých štátov, avšak dynamika bola rozdielna.

Na grafe 2 je vidno ako sa zmenili hodnoty HDI ranku⁴ od roku 1990 až po 2013 pre súčasné členské štáty EÚ. V grafe sú zobrazené celkové poradie členských štátov EÚ v rámci všetkých skúmaných krajín. Vidno zaujímavú turbulenciu hodnôt HDI ranku v skúmaných rokoch.

3. HDI vs. GDP

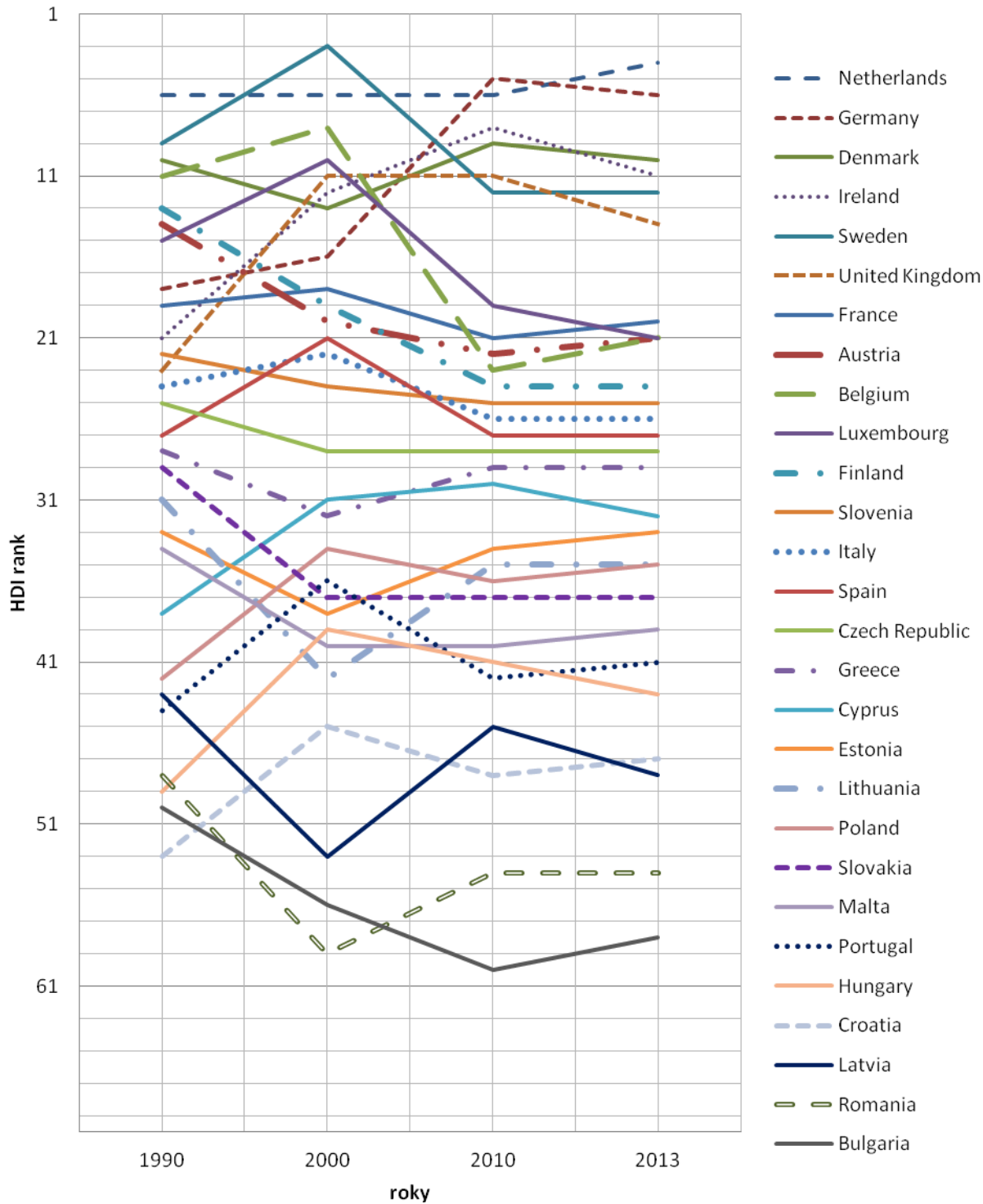
Ako sme už vyššie uviedli HDI je často chápaný ako alternatívny ukazovateľ k GDP, aj keď je chápaný „širšie“. Ak by HDI malo byť alternatívou k GDP, tak by priebeh vývoja HDI v jednotlivých rokoch mal byť podobný priebehu vývoja GDP. Na grafe 3 je zobrazená závislosť HDI a GDP v krajinách EÚ v rokoch 2010-2012. Na ľavej osi sú hodnoty GDP na osobu a konkrétne údaje sú zobrazené pomocou stĺpcového grafu. Na pravej osi sú hodnoty HDI a konkrétne hodnoty pre jednotlivé štáty sú zobrazené čiarovým grafom. Pre jednotlivé roky sú použité rôzne farby, avšak pri krajinách kde nenastal veľký posun v hodnote HDI sa jednotlivé

⁴ HDI rank je celkové umiestnenie zo všetkých sledovaných krajín sveta od najlepšieho HDI rank = 1(Nórsko), až po najhoršie HDI rank = 187 (Niger).

čiaru prekryvajú. Cieľom grafu je zobraziť, do akej miery kopírujú hodnoty HDI (čiaru) hodnoty GDP na obyvateľa (stĺpce).

Graf 2

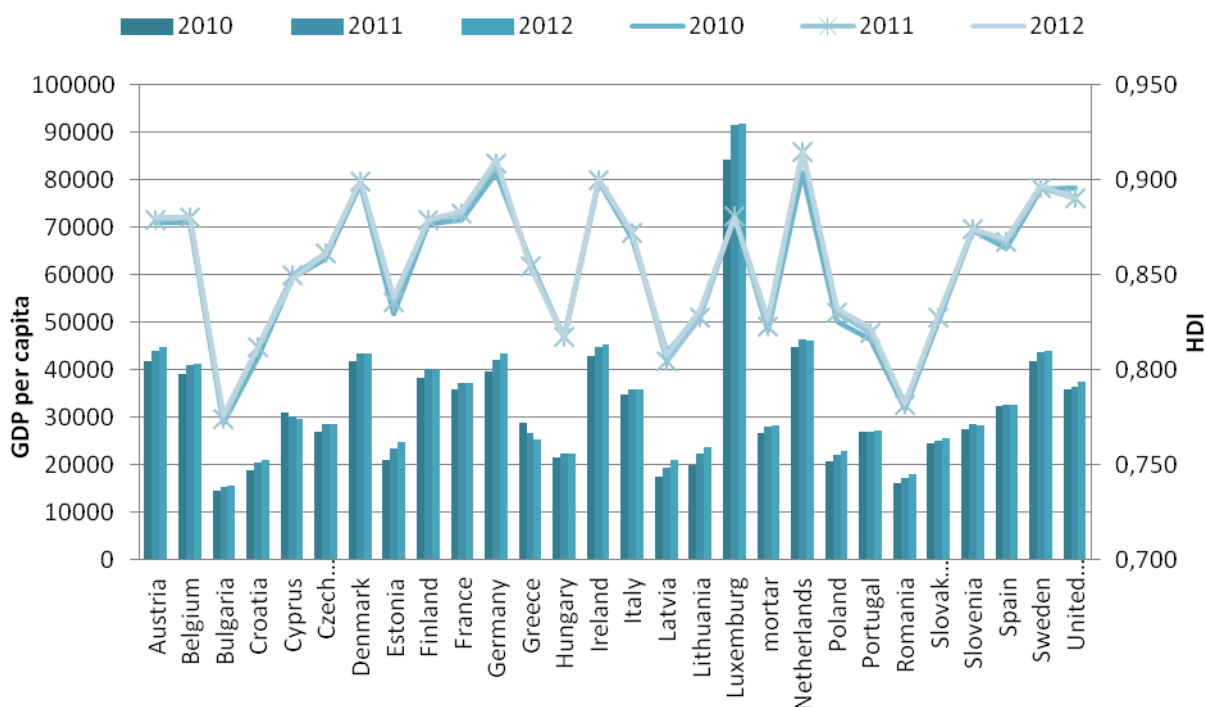
Poradie krajín podľa HDI v rokoch 1990, 2000, 2010, 2013

Zdroj: WB, vlastné spracovanie

Graf 3

Závislosť HDI a GDP v krajinách EÚ v rokoch 2010-2012

Zdroj: WB, vlastné spracovanie

4. HDI vs. GNI

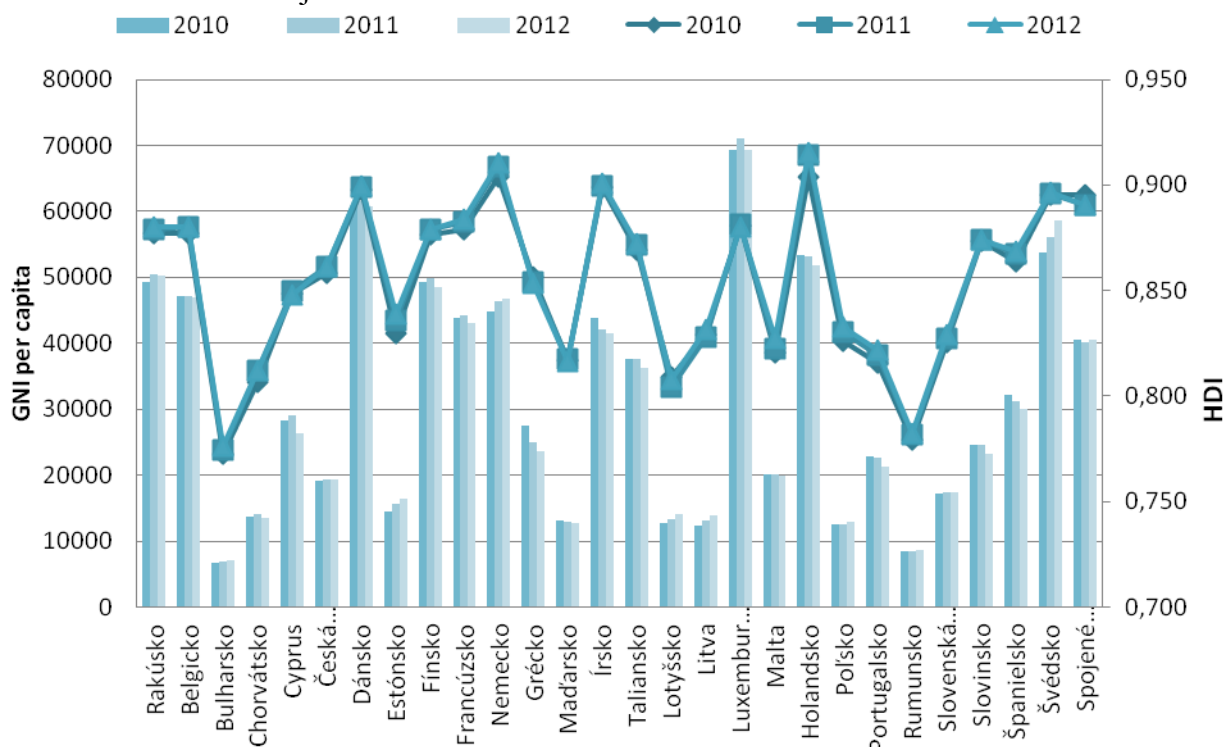
Na grafe 4 je zobrazená závislosť HDI a GNI na obyvateľa v krajinách EÚ v rokoch 2010-2012. Na ľavej osi sú hodnoty GNI na obyvateľa, zobrazené stĺpcovým grafom a na pravej osi sú hodnoty HDI zobrazené na čiarovom grafe. Vychádzajúc z faktu, že hrubý domáci produkt zahrňuje aj produkciu zahraničných subjektov pôsobiacich v danej krajine a HDI sa vzťahuje len na občanov danej krajiny, prichádzame k predpokladu, HDI by mal lepšie korelovať s hrubým národným dôchodkom (GNI) ako s GDP. Na základe vizuálneho posúdenia nie je možné určiť, na ktorom grafe je silnejšia korelácia, či medzi GDI a HDI alebo GNI a HDI.

Na pomoc sme si zavolali Pearsonov korelačný koeficient. Korelovaním údajov GDP a HDI sme dostali hodnotu Pearsonovho koeficienta 0,69, čo podľa Cohenovej škály naznačuje miernu až silnú závislosť. Na zistenie štatistickej významnosti sme použili štatistický kalkulátor. Hodnotu hladiny významnosti α sme stanovili na hladine 0,05. Pomocou štatistického kalkulátora⁵ sme si vypočítali parameter p pre dvojstranný test, ktorého hodnota je $p = 0,000036$. Pomocou signifikančného testu sme zistili, že p hodnota je menšia ako α , takže rozdiel je štatisticky signifikantný. Rovnaký postup sme použili aj pri korelácii GNI a HDI, kde Pearsonov koeficient mal hodnotu 0,863 čo napovedá o silnej závislosti, čo sa nám signifikačným testom aj potvrdilo. Hodnotu α sme opäť stanovili na hladine 0,05 a vypočítaný parameter $p = 0,0$ nám hovorí o štatisticky signifikantnej závislosti. Zisťovali sme aj závislosti pri inom zložení vzorky. Konkrétne sme členské štáty EÚ rozdelili na „staré“ čiže členské štáty pred rokom 2004 a „novoasociované“, čiže členské štáty ktoré vstúpili do EÚ po roku 2004. Pri „novoasociovaných“ štátoch sme dostali podobné výsledky a závislosť medzi GDP a HDI ako aj GNI a HDI boli štatisticky významné. Pri „starých“ členských štátoch závislosť GDP a HDI už nebola štatisticky signifikantná nakoľko parameter p vyšiel na 0,199.

⁵ <http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=44>

Graf 4

Závislosť HDI a GNI v krajinách EÚ v rokoch 2010-2012

Zdroj: WB, vlastné spracovanie

Nakoľko sme sa vedeli dopracovať ku skoro úplnej databáze hodnôt HDI, GDP, GNI štátov sveta, sme sa rozhodli preskúmať závislosti na vzorke o 177 štátov. V tomto prípade nám vyšli aj pre HDI-GDP aj pre HDI-GNI signifikantné závislosti. Ďalej sme otestovali štáty s veľmi vysokou úrovňou HDI, čiže tie kde HDI je v rozsahu 0,8 až 1,0. Išlo o 45 štátov. **Silná závislosť medzi HDI a GNI sa ukázala ako signifikantná, avšak závislosť medzi HDI a GDP už nie.** Pearsonov koeficient vyšiel 0,248 čo podľa Cohenovej škály naznačuje len slabú závislosť. Signifikančným testom sme zistili, že na hladine $\alpha = 0,05$ je hodnota $p = 0,108$, čo hovorí, že závislosť nie je signifikantná. Ako posledné sme otestovali všetky štáty v ktorých bol HDI v roku 2013 menší ako 0,8. V oboch prípadoch HDI-GDP a HDI-GNI vyšli takmer rovnako silné, štatisticky významné závislosti.

5. Závery

Na uvedenej vzorke členských štátov EÚ tesnejšiu závislosť vykazuje hrubý národný dôchodok a HDI. Hrubý domáci produkt vykazuje tiež silnú koreláciu s HDI. Na vzorke údajov zo všetkých dostupných krajín sveta rovnako silnú závislosť vykazovali HDI s GDP ako HDI s GNI, čiže považovanie HDI ako alternatívneho pojmu k GDP je v tomto prípade prijateľné. **Pri vzorke krajín s najvyššou úrovňou HDI, by HDI ako alternatíva bola vhodnejšia práve k GNI, nakoľko závislosť HDI a GDP sa ukázala ako slabá, štatisticky nevýznamná.** Ináč povedané, hrubý národný dôchodok má silnejší vplyv na vývoj indexu ľudského rozvoja ako hrubý domáci produkt, preto je presnejšie považovať HDI ako alternatívny ukazovateľ k GNI a nie k GDP.

Použitá literatúra

Rosling, H. (2012). HDI surprisingly similar to GDP/capita [cit. 2015-5-20]. Dostupné na: <http://www.gapminder.org/news/hdi-surprisingly-similar-to-gdpcapita/>

Sadequl, I. (1995). The human development index and per capita GDP, In Applied Economics Letters, Volume 2, Issue 5, 1995, DOI: 10.1080/135048595357537

Wolfers. J. (2009). Another Perspective on the Human Development Index. [cit. 2015-5-20]. Dostupné na: <http://freakonomics.com/2009/06/01/another-perspective-on-the-human-development-index/>

Kovacevic, M. (2010). Review of HDI Critiques and Potential Improvements, Human Development Research Paper 2010/33

Dudáš, T. (2012). Vývoj konkurencieschopnosti štátov vyšehradskej skupiny v rokoch 2001 – 2011 vo svetle medzinárodných indexov konkurencie schopnosti, Medzinárodné vzťahy 2/2012, ročník X, EKONÓM, Bratislava 2012, ISSN 1336 – 1562. s.56

Soper, D. (2014) Statistic Calculator Online [cit. 2015-4-16]. Dostupné na: <http://www.danielsoper.com/statcalc3/calc.aspx?id=44>

Baška, T. Použitie niektorých štatistických metód. [cit. 2014-3-20]. Dostupné na: <http://www.lefa.sk/internet/HandoutyJH/slov/07b.pdf>

Laluha, I.-Ošková, S.-Stanek, V. (2005). Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciácia obyvateľstva, Sociológia 37, 2005, č. 2, str. 137, ISSN 1336-8613

Zdroje údajov

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME, Humann Developments Reports, Online <http://hdr.undp.org/en/content/table-2-human-development-index-trends-1980-2013>

The World Bank. Online <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>

Reforma dôchodkových systémov vo vybraných krajinách EÚ v kontexte vekových hraníc odchodu do starobného dôchodku¹

The reform of pension systems in selected countries of the EU in the context of retirement ages in the old-age pension

Peter Sika

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovenská republika
e-mail: peter.sika@euba.sk

Abstrakt

The paper focuses on a partial parametric reform of ongoing changes in pension systems in selected EU countries in the context of setting retirement age, depending on the social insurance system, socio-economic development of countries and living conditions for citizens.

Klasifikácia JEL: G22, I38, J11

Kľúčové slová: transformácia dôchodkového systému, starnutie populácie, dôchodkový vek

1. Úvod

Systémy dôchodkového zabezpečenia predstavujú najväčší ekonomický potenciál bez ohľadu na to, či sú financované priebežným alebo kapitalizačným systémom. Financovanie dôchodkového zabezpečenia predstavuje významnú súčasť verejných financií a práve z tohto dôvodu významnou mierou ovplyvňuje jeho udržateľnosť. Dôchodkové systémy zabezpečujú kvalitu života pre významnú časť populácie a aj jej spotrebu, ktorá sa následne prejavuje v hospodárskom vývoji a ďalších súčiastiach národného hospodárstva. Z opačného pohľadu sú dôchodkové systémy významnou mierou ovplyvňované najmä demografickým vývojom, mierou zamestnanosti a spoločensko-politickou a ekonomickou situáciou v danom štáte.

Zmeny prebiehajúce v jednotlivých štátoch majú svoje špecifické a historické odlišnosti. Zatiaľ čo v krajinách západnej Európy dochádza k zmenám v dôchodkových systémoch pod tlakom najmä demografického vývoja v krajinách východnej Európy dochádza k oveľa radikálnejším reformám, ktoré sú vyvolané nielen tlakom demografického vývoja, ale najmä politickými a ekonomickými zmenami v týchto krajinách. Krajiny západnej Európy pristúpili k parametrickým zmenám existujúcich dôchodkových systémov po dlhodobých diskusiách a spoločensko-politickom konsenze, v krajinách východnej Európy došlo k radikálnemu odklonu

¹ Príspevok je výstupom riešeného projektu OP VaV s názvom: Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí. (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku. Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ.

od pôvodnej filozofie dôchodkového zabezpečenia a vytvorení súkromného kapitalizačného piliera.

Cieľom príspevku je vedecky poukázať na čiastočnú parametrickú reformu prebiehajúcich zmien v dôchodkových systémoch vybraných krajín EÚ v kontexte stanovenia vekových hraníc odchodu do starobného dôchodku v závislosti na systéme sociálneho poistenia, socio-ekonomickom rozvoji krajín a podmienkach života jednotlivých občanov.

2. Historický exkurz do vývoja dôchodkového systému a do stanovenia hranice odchodu do starobného dôchodku

Dôchodkový systém v svojej ranej podobe je taký starý ako civilizácia sama osebe. Pôvodom vzniku civilizácie bolo zabezpečenie ľudí od skončenia ich pracovne aktívneho života, postavené na solidarite.

Sporenie na svoj budúci dôchodok sa stáva bežným javom až v 19. a 20. storočí, lebo štát preberal na seba úlohu iniciátora vytvárania dôchodkových systémov.

Nemecká vláda na čele s kancelárom Bismarckom ako prvá krajina zaviedla povinné úrazové a nemocenské poistenie, ktoré prijal ríšsky snem v roku 1883. Nemocenské poistenie bolo postavené na obligatórnom princípe, čo pretrváva až do dnešného obdobia. Tento krok môžeme z odstupom času charakterizovať ako významný politický, ale najmä sociálny čin. Bismarck sa neuspokojil iba s povinným úrazovým a nemocenským poistením, ale zašiel ešte ďalej a zaviedol prvý moderný systém dôchodkového zabezpečenia a invalidného poistenia.²

Bismarck o dôchodkovom systéme povedal, že „každý, kto má pred sebou vyhliadku na dôchodok, čo ako malú, v starobe alebo chorobe, je oveľa šťastnejší a spokojnejší so svojim osudom, oveľa poslušnejší a ovládateľnejší, než ten, koho budúcnosť je absolútne neistá“.³

Bismarckov dôchodkový systém bol úspešný najmä v tom, že mnohí platitelia sa výplaty dôchodku, ktorý bol vyplácaný až po dosiahnutí veku 70 rokov, jednoducho nedožili, keďže priemerná dĺžka života v Nemecku bola v tom období iba 45 rokov. Až v roku 1916 sa veková hranica znížila na úroveň 65 rokov.

Podľa výpočtov ekonómov by uvedenej hranice v dnešnej dobe odpovedala veková hranice nastavená na cca 85 rokov. Išlo teda o skôr špecifické poistenie pre prípad, že by nastala situácia, ktorá nie je vysoko pravdepodobná. Tento systém teda chránil pred chudobou najmä tých, ktorí mali to šťastie dožiť sa vyššieho veku.⁴

Nemecký systém bol natoľko úspešný, že myšlienka vytvoriť dôchodkový systém inšpirovala mnoho európskych krajín, ktoré následne zaviedli vlastný systém.

² Sika, P., 2013. *Nový rozmer dôchodkovej politiky a reformy v Slovenskej republike*. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. 123 s. ISBN 978-80-225-3702-5, s. 9.

³ Hamerow, Theodore S., 1973. *The Age of Bismarck, Documents and Interpretations*. New York. Citované v Blackburn, R., 2002. *Banking On Death: Or, Investing in Life: The History and Future of Pensions*. Verso, London - New York. ISBN 1-85984-795-1. s. 46.

⁴ Svoboda, R., 2014. Veková hranice odchodu do starobného dôchodku v zemích EU. *Evropská sociální politika*, 2014. s. 4. Dostupné na: <http://www.duchodova-komise.cz/wp-content/uploads/2015/03/R.-Svoboda-V%C4%9Bkov%C3%A1-hranice-odchodu-do-d%C5%AFchodu-v-zem%C3%ADch-EU-Svoboda-30.-%C4%8Dervence-2014.pdf>

Väčšina krajín, ktoré nasledovali nemecký dôchodkový systém, zaviedla štátny dôchodok na veľmi nízkej úrovni, čo si následne vyžiadalo zavedenie tzv. druhého dôchodku založeného na zamestnaneckom princípe.

Druhá koncepcia štátneho dôchodkového systému vznikla v Anglicku a spája sa s menom Sira Williama Beveridgea, britského ekonóma. S cieľom obmedziť chudobu v starobe zaviedli v r. 1911 na jeho návrh vyplácanie dávky pokrývajúcej minimálne životné náklady pre obyvateľov nad 65 rokov. Systém má dve verzie: v prvej vyplácajú dôchodok všetkým, ktorí žili určitý čas v krajine, v druhom prípade len osobám v núdzi. Podľa tejto koncepcie zabezpečenie životnej úrovne dosiahnutej v aktívnom veku nie je úlohou štátu, ale má vyplynúť z dohody na pracovisku alebo v rámci odvetvia, resp. ho možno dosiahnuť osobnými úsporami. V krajinách uplatňujúcich dôchodkový systém beveridgeovského typu sa najviac rozšírili dôchodkové fondy prevádzkované inštitúciami poskytujúcimi finančné služby.⁵

K tvorbám a reformám dôchodkových systémov dochádzalo najmä v období svetových vojen, čo malo najmä motivujúci charakter na ťažký život obyvateľstva a taktiež išlo o naštartovanie dôvery k úlohe sociálnej politiky v spoločnosti.

Prvopočiatky dôchodkového systému boli nastavené ako poistenia sa na dlhovekosť. Až jeho následné reformy zmenili jeho charakter na systém sociálnej ochrany občanov dožívajúcich sa určitého veku.

Pokiaľ nazeráme na štátny dôchodkový systém z hľadiska historických súvislostí, vidíme jeho sociálny charakter, ktorý nemá s princípom zásluhovosti nič spoločného. Naopak, systém musí byť dostatočne flexibilný, aby sa dokázal včas prispôbiť socioekonomickým zmenám a dokázal na ne včas reagovať.⁶

Začiatky nášho sociálneho zabezpečenia spadajú do druhej polovice 19. storočia, keď boli naše krajiny súčasťou rakúsko-uhorskej monarchie. Vychádzalo sa z Bismarckových opatrení v tejto oblasti, ktoré sa uplatňovali v Prusku v snahe oslabiť silu robotníckeho hnutia. Sociálne poistenie vzniká postupne pre jednotlivé skupiny obyvateľov a vytvára sa niekoľko sústav nemocenského a dôchodkového zabezpečenia.⁷

Podľa nemeckého vzoru vzniklo neskôr aj sociálne poistenie v Uhorsku a po vzniku Československej republiky v roku 1918 bol prevzatý systém sociálneho poistenia z Rakúsko-Uhorska, a to úrazové, nemocenské, banícke poistenie a penzijné poistenie súkromných zamestnancov.⁸

Celý systém sociálneho poistenia na území Československej republiky bol postavený na rovnováhe medzi príjmami a výdavkami systému. Platby poistného uhrádzali spravidla v polovičnej výške zamestnávateľa a zamestnanci, avšak niektoré, ako napríklad úrazové poistenie bol povinný platiť výhradne zamestnávateľ.

⁵ Kun, J., 2011. Lesk a bieda súkromných dôchodkových fondov (1). Kritická ekonómia 1. 3. 2011.

⁶ Bowlby, Ch. 2010. Changing Times: Was there ever a golden age for retirement? [online]. History Extra - The official website of BBC History Magazine. Dostupné na: <http://www.historyextra.com/feature/changing-times-was-there-ever-golden-age-retirement>.

⁷ Krebs, V. a kol., 2010. Sociálna politika. Praha : Wolters Kluwer, 2010. s. 184.

⁸ Rievajová, E. a kol., 2013. Sociálne zabezpečenie. Bratislava : Ekonóm, 2013. s. 22.

Zákon č. 99/1948 Zb. o národnom poistení zaviedol jednotný systém národného poistenia, ktorý postupnými krokmi rozširoval platnosť zákona na všetky osoby. Zaviedla sa povinnosť štátu prispievať do fondov, čím sa mali vytvoriť rezervy.

Slovensko svoju dlhú púť za samostatnosťou zavŕšilo rozdelením Československej republiky a ku dňu 1.1.1993 vznikom samostatnej Slovenskej republiky. Tento historický medzník si vyžiadal i legislatívne zásahy do dôchodkových schém. Primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa sa zakotvilo v článku 39 Ústavy Slovenskej republiky.

Najpodstatnejšia zmena v oblasti dôchodkového zabezpečenia sa udiala prijatím zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení, čím sa prešlo od sociálneho zabezpečenia k sociálnemu poisteniu. Parlament Slovenskej republiky prijatím zákona č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení dokončil dôchodkovú reformu, čím sa umožnilo zavedenie druhého dôchodkového piliera. Následne sa dôchodkový systém dotvoril prijatím zákona č. 650/2004 Z. z. o doplnkovom dôchodkovom sporení, čo znamená, že správu dôchodkového pripoistenia vykonávajú doplnkové dôchodkové spoločnosti.

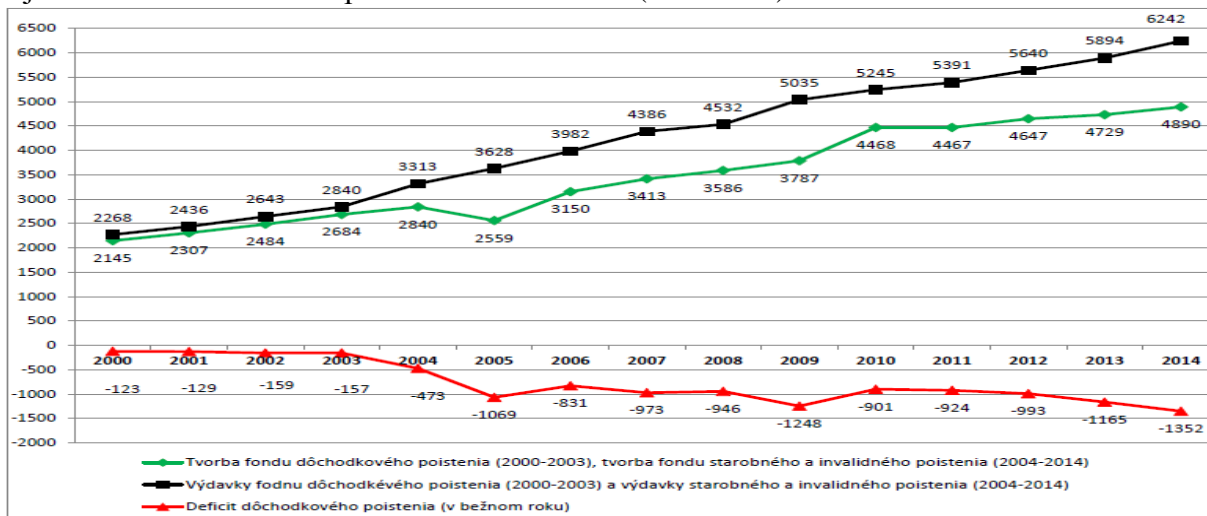
Na Slovensku bolo v rokoch 2004 až 2006 uskutočnených viacero zásadných zmien v dôchodkovom systéme s troma konkrétnymi cieľmi. Prvým cieľom bolo zmeniť predchádzajúci dôchodkový systém, založený takmer výlučne na priebežnom solidárnom systéme, na moderný trojpilierový systém s jasným vzťahom medzi zaplateným poistným a následným benefitom zo systému. Druhým cieľom bolo zlepšiť dlhodobú fiškálnu udržateľnosť systému, najmä v kontexte očakávaných demografických zmien v najbližších desaťročiach. Tretím cieľom bolo diverzifikovať zdroje príjmov v starobe (priebežný pilier – trh práce; kapitalizačný pilier – kapitálové trhy), čím sa zároveň čiastočne znižuje riziko negatívneho vplyvu na dôchodok z dôvodu nepriaznivého vývoja v jednotlivých pilieroch.⁹

Je potrebné však konštatovať, že najmä cieľ ohľadom dlhodobej fiškálnej udržateľnosti systému sa nenaplnil, nakoľko pri nastavovaní parametrov pre druhý dôchodkový pilier ako napr. výška príspevkových sadzieb, počet sporiteľov sa predpoklady nenaplnili a prispeli ešte k väčšiemu prehĺbeniu deficitov dôchodkového systému, ktorým je z krátkodobého hľadiska vystavený.

⁹ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2011. Analýza dlhodobej udržateľnosti a návrhy na zmenu dôchodkového systému Slovenskej republiky. Bratislava, 2011. s. 4.

Graf 1

Vývoj deficitu dôchodkového poistenia 2000 – 2014 (v mil. Eur)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe údajov Sociálnej poisťovne. Bratislava: SP, 2015.

Jedným z hlavných argumentov dôchodkovej reformy je diverzifikácia zabezpečenia v starobe.

Nový zákon o sociálnom poistení zaviedol tieto hlavné zmeny: postupné zjednotenie dôchodkového veku pre mužov aj ženy na 62 rokov od roku 2024. Dôchodkový vek mužov sa predĺžil zo 60 rokov v roku 2004 na 62 rokov v roku 2006. Do 31. decembra 2003 bol dôchodkový vek pre ženy 53 – 57 rokov veku, a to v závislosti od počtu vychovaných detí. Ženy u nás budú odchádzať do dôchodku rovnako ako muži, teda v 62 rokoch, až od roku 2023, keď sa už počet vychovaných detí v ich prípade nebude zohľadňovať.

V súlade s cieľom zabezpečiť dlhodobú finančnú udržateľnosť dôchodkového systému sa stanovuje nový spôsob postupnej automatickej úpravy dôchodkového veku v závislosti od dynamiky vývoja priemernej strednej dĺžky života vykázananej Štatistickým úradom SR spoločnej pre mužov a ženy v aktuálnom dôchodkovom veku vyjadrenom v celých rokoch (referenčný vek). Nový spôsob určovania veku odchodu do dôchodku sa vykoná najskôr od 1. januára 2017. Od roku 2017 sa k veku odchodu do dôchodku bude každý rok pridávať 45 až 50 dní. A tak ľudia, ktorí dosiahnu dôchodkový vek v roku 2024, by mali ísť do penzie ako 63-roční, tí, ktorí dosiahnu dôchodkový vek v roku 2032, pôjdu do penzie vo veku 64 rokov, a tí, ktorí pôjdu do penzie v roku 2040, už budú do dôchodku odchádzať ako 65-roční.

3. Tlak na reformy dôchodkových systémov z pohľadu udržateľnosti verejných financií

Otázka veku odchodu do starobného dôchodku z pohľadu udržateľnosti dôchodkových systémov sa stala v posledných rokoch v krajinách EÚ jednou z najdiskutovanejšou otázkou. Mnohé krajiny pod tlakom udržateľnosti verejných financií pristúpili k razantným politicko-parametrickým reformám, čo však bolo uskutočnené bez hlbších analýz a bez zohľadnenia socio-ekonomických ukazovateľov jednotlivých štátov ako aj dopadov na jednotlivcov.

Podľa Svetovej banky by mal každý penzijný systém či už na Slovensku alebo v ktorejkoľvek inej krajine spĺňať určité primárne a sekundárne kritériá. Medzi primárne kritériá zaraďuje najmä

primeranosť (adekvátnosť), dostupnosť a udržateľnosť. Na základe kritérií Svetovej banky možno penzijný systém považovať za udržateľný vtedy, ak bude:¹⁰

a) dlhodobo dostatočne finančne silný (dlhodobo nebude vytvárať tlak na verejné financie),

b) dlhodobo schopný udržať sa za primeraných podmienok (dlhodobo bude spĺňať ostatné primárne kritériá),

c) dlhodobo podporovať výkonnosť pracovného trhu, pracovnú mobilizáciu a finančne podporovať rozvoj trhu.

Pastoráková a Rievajová považujú dôchodkový systém za udržateľný ak:¹¹

1. zabráni sociálnemu úpadku v starobe,
2. zachová životný štandard pre obyvateľov v dôchodkovom veku,
3. podporí generačnú solidaritu,
4. zvýši zamestnanosť,
5. predĺži aktívny pracovný vek,
6. zabezpečí budúcnosť dôchodkových systémov a verejných financií,
7. prispôbi odvody a platby tak, aby sa finančné dôsledky starnutia vyvážené rozdelili medzi generácie,
8. zabezpečí riadne financovanie súkromných starobných dôchodkov,
9. prispôbi sa flexibilnejším vzorom zamestnanosti,
10. zabezpečí rovnaký prístup k ženám i mužom,
11. sprehládni dôchodkové systémy a bude schopný reagovať na výzvy budúcnosti.

V ostatnom čase sa prostredníctvom petície č. 2362/2013¹², ktorú predložila Juana Cruz Elena Vela Palacios (španielska štátna príslušníčka) otvorila aj otázka harmonizácie veku odchodu do dôchodku vo všetkých členských štátoch EÚ. Predkladateľka petície vyzýva Európsky parlament, aby Európskej komisii predložil návrh, ktorého cieľom bude zabezpečiť jednotnejší, a teda menej diskriminačný vek odchodu do dôchodku vo všetkých krajinách EÚ. Predkladateľka počíta napríklad s hranicou 67 rokov pre celú EÚ, vďaka ktorej budú dôchodkové systémy EÚ vzhľadom na vyššiu strednú dĺžku života sebestačné bez toho, aby museli žiadať o pomoc sektor bankovníctva a poisťovníctva, čo by mohlo vo väčšej miere ohroziť životné úspory z práce. Reakcia Európskej komisie na túto požiadavku znela: Európska komisia sa zapojila do činností, ktorých cieľom je prispieť k zabezpečeniu trvalo udržateľných dôchodkových systémov. Avšak Európska únia nemá právomoci prijímať právne predpisy o kľúčových aspektoch vnútroštátnych dôchodkových systémov vrátane veku odchodu do dôchodku pre všetky členské štáty, ktorý je v

¹⁰ Majerik, M. Socio-ekonomické ciele penzijných systémov v paneurópskom kontexte. Dostupné na: http://www.ef.umb.sk/dsr_2013/pdf/Majerik.pdf.

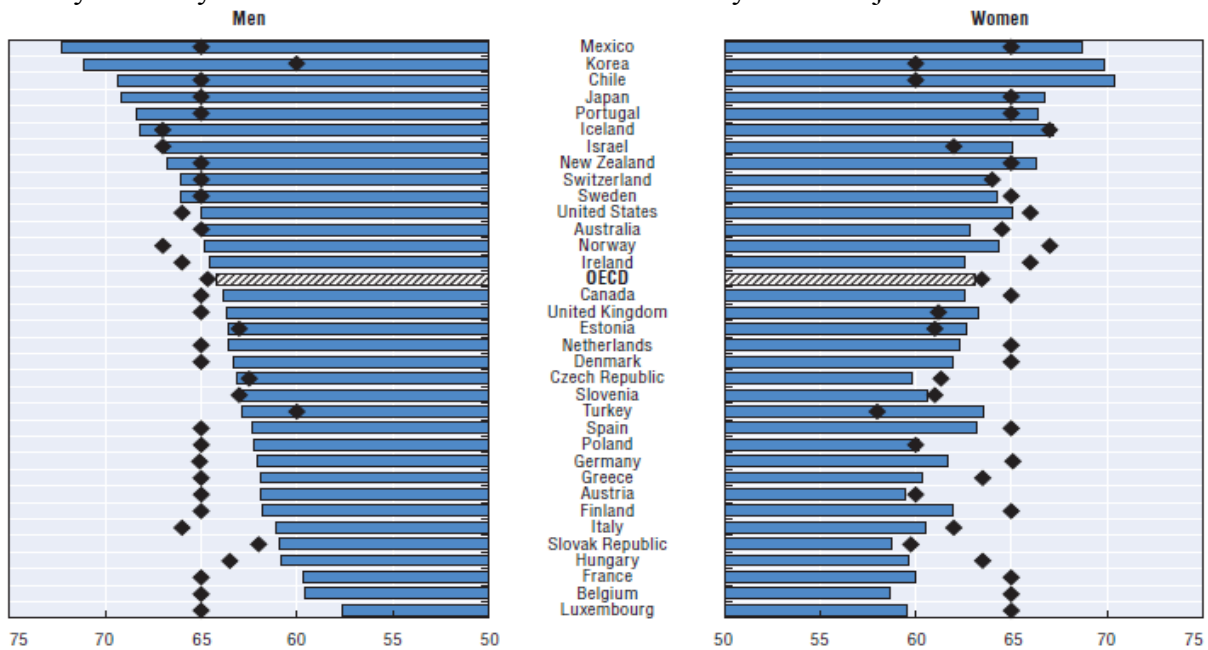
¹¹ Pastoráková, E. - Rievajová, E. 2007. Dôchodkové systémy v krajinách Európskej únie v kontexte reformných procesov. In Národohospodársky obzor. ISSN 1213-2446. Roč. 7, č. 2 (2007), s. 4.

¹² Dostupné na: http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/peti/cm/1048/1048513/1048513sk.pdf.

zodpovednosti členských štátov.¹³ Je možné postrehnúť, že sa Komisia prostredníctvom zelenej knihy snaží zistiť aj situáciu, či by bolo možné upraviť niektoré dôchodkové otázky (dôchodkový vek, ...), ktoré patria pod výlučnú právomoc členských štátov. Neumožňuje jej to však čl. 5 a čl. 153 Zmluvy o Európskej únii a Zmluvy o fungovaní Európskej únii. Otázka dôchodkového zabezpečenia patrí medzi spoločné zdieľané kompetencie (sociálna politika, kapitola X. Zmluvy o fungovaní EÚ).

Graf 2

Priemerný skutočný vek odchodu do dôchodku a dôchodkový vek v krajinách OECD

Zdroj: OECD (2013), Pensions at a Glance 2013: Retirement-Income Systems in OECD and G20 Countries, www.oecd.org/pensions/pensionsataglance.htm

Poznámka: Výpočty OECD založené na výsledkoch národných výberových zisťovaní pracovných síl a na európskom zisťovaní pracovných síl. Skutočný vek odchodu do dôchodku (stĺpce) je zobrazený za obdobie 2007-2012; dôchodkový vek (kosoštvorce) je zobrazený pre rok 2012.

Napriek tomu, že neexistuje právny nástroj na striktné predĺžovanie dôchodkového veku Európska komisia vyzýva členské štáty EÚ vo viacerých dokumentoch EK k úsporným opatreniam v rámci dôchodkového systému a taktiež k urýchlenému predĺžovaniu veku odchodu do dôchodku. Tieto odporúčania prijímajú jednotlivé krajiny s nevôľou, nakoľko nestačí iba predĺžiť vek odchodu do dôchodku, ale je potrebné upraviť široký kontext, tak sociálnych ako aj ekonomických parametrov, v kontexte dopadov nielen na verejné rozpočty, ale aj na životnú úroveň občanov. Taktiež je potrebné si uvedomiť, že socio-ekonomické ukazovatele sú v členských štátoch EÚ odlišné (priemerný vek dožitia, obdobie dôchodkového poistenia, výška odvodového zaťaženia, miera zásluhovosti pri stanovení výšky starobného dôchodku, miera valorizácie dôchodkových dávok, demografická skladba obyvateľstva, zdravotný stav obyvateľstva a pod.).

¹³ Dostupné na:

http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/peti/cm/1048/1048513/1048513sk.pdf.

Podľa Analýzy dlhodobej udržateľnosti dôchodkového systému Slovenskej republiky, ktorú publikovalo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR v roku 2011 sa do roku 2060 predpokladá nárast dĺžky života u mužov o 10,6 roka a u žien o 8,6 roka. Slovenská spoločnosť bude starnúť najrýchlejšie v EÚ. Zatiaľ čo dnes na 100 Slovákov v aktívnom veku 15-64 rokov pripadá 19 ľudí vo veku 65 rokov a viac, v roku 2060 ich bude takmer 66.

Priemerná dĺžka poberania dôchodku u mužov je v krajinách OECD približne 17,5 roka. Na Slovensku to bolo 16,3 roka, teda veľmi blízko priemeru OECD. V prípade žien sa priemer OECD pohybuje na úrovni 21,9 roka, na Slovensku to bolo až 25,1 roka. Postupným zvýšením dôchodkového veku na 62 rokov sa tento rozdiel zníži a hodnota bude veľmi blízko priemeru OECD. Je však zjavné, že aj v rámci krajín OECD je variabilita v prípade žien vyššia ako u mužov. V porovnaní dĺžky poberania dôchodku u mužov a žien sú značné rozdiely. Ženy poberali dôchodok v priemere o 9 rokov dlhšie ako muži. Na jednej strane mali možnosť odísť do dôchodku skôr ako muži (v priemere o 2,5 roka) a zároveň sa dožívajú vyššieho veku (o 6,5 roka). Zvýšenie dôchodkového veku na 62 rokov, bez zohľadnenia počtu vychovaných detí u žien, zníži tento rozdiel už iba na rozdiel v očakávanej dĺžke života.¹⁴

Z dlhodobého hľadiska má každá krajina k dispozícii viaceré nástroje na udržanie finančnej bilancie dôchodkového systému v prijateľných hraniciach, pričom najčastejšie sa uplatňujú zvyšovanie dôchodkového veku, zmena valorizačného mechanizmu dôchodkových dávok a zakomponovanie automatických stabilizátorov. Popri finančnej udržateľnosti je nevyhnutné prihliadať aj na primeranosť dôchodkových dávok.

Vláda Slovenskej republiky si uvedomila naliehavosť udržateľnosti dôchodkového systému, ale zároveň aj primeranosť dôchodkov, a preto prijala zmeny dôchodkového systému, ktorých cieľom je zlepšiť negatívne trendy.

Medzi najdôležitejšie parametrické zmeny môžeme zaradiť:

- naviazanie dôchodkového veku na vývoj strednej dĺžky života¹⁵,
- naviazanie valorizačného mechanizmu na dôchodcovskú infláciu¹⁶,
- posilnenie solidarity pri priznávaní dôchodkových dávok z priebežného piliera¹⁷,
- zvýšenie maximálnych vymeriavacích základov¹⁸,
- zmeny v II. pilieri dôchodkového systému¹⁹.

¹⁴ Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, 2011. Analýza dlhodobej udržateľnosti a návrhy na zmenu dôchodkového systému Slovenskej republiky. Bratislava, 2011. s. 12-13.

¹⁵ § 65a zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

¹⁶ § 82 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

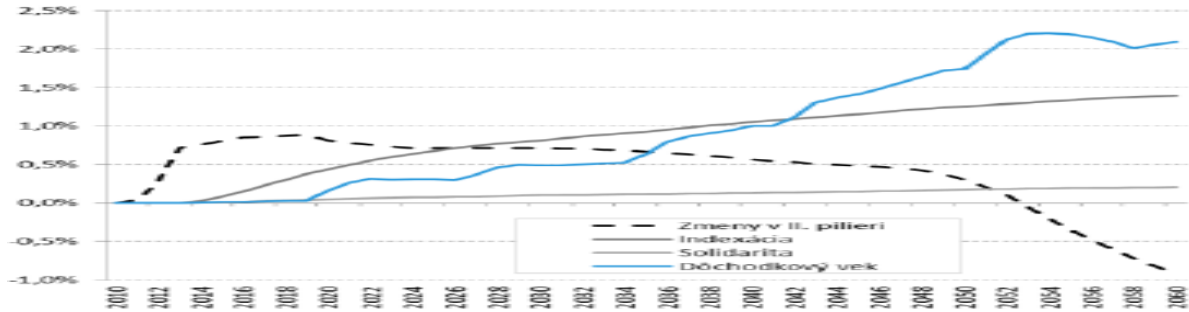
¹⁷ § 63 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

¹⁸ § 138 zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

¹⁹ § 22 zákona č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Graf 3

Príspevky jednotlivých opatrení k zmene salda dôchodkového systému (% HDP)

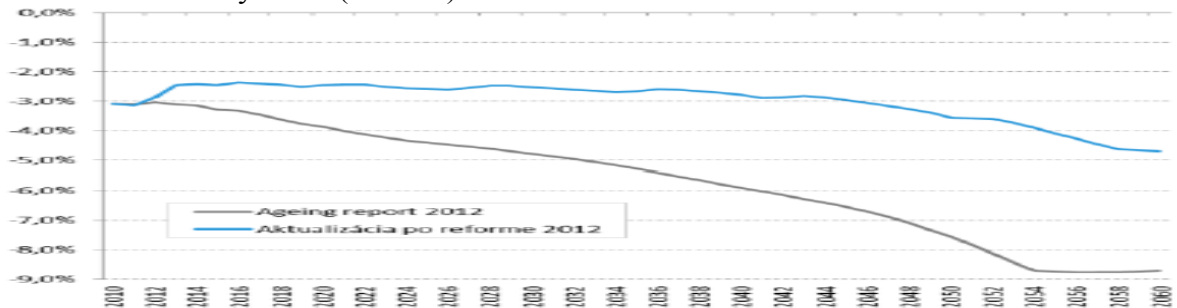

Zdroj: Ministerstvo financií Slovenskej republiky - Inštitút finančnej politiky, 2013. Starnutie zvýši výdavky, dôchodková reforma pomohla. Bratislava : Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Komentár 2013/4. s. 5. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8886>.

Podľa pôvodných projekcií zo začiatku roka 2012 sa mal deficit systému do roku 2060 prehľbiť zo súčasných 3 % na 9 % HDP, teda o 6 percentuálnych bodov. Dôchodková reforma z roku 2012 tento stav výrazne zlepšuje a posilňuje dlhodobú udržateľnosť verejných financií. V roku 2060 by mal po nej deficit systému dosiahnuť úroveň približne 5 % HDP, čo znamená zlepšenie bilancie verejných financií o 4 percentuálne body.²⁰

Graf 4

Saldo dôchodkového systému (% HDP)

Zdroj: Ministerstvo financií Slovenskej republiky - Inštitút finančnej politiky, 2013. Starnutie zvýši výdavky, dôchodková reforma pomohla. Bratislava : Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Komentár 2013/4. s. 5. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8886>.

²⁰ Ministerstvo financií Slovenskej republiky - Inštitút finančnej politiky, 2013. Starnutie zvýši výdavky, dôchodková reforma pomohla. Bratislava : Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Komentár 2013/4. s. 1. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8886>.

4. Prehľad prijatých a plánovaných zmien vo vybraných štátoch EÚ vo väzbe na dôchodkový vek

V tejto časti sa zameriame na stručný prehľad legislatívnych úprav dôchodkového veku vo vybraných krajinách Európskej únie. V ostatných rokoch sa touto problematikou zaberali takmer všetky krajiny Európskej únie a došlo k mnohým systémovým zmenám.

Belgicko spustilo svoju dôchodkovú reformu už v roku 2009, čo znamenalo, že vyrovnalo vek odchodu do dôchodku pre mužov aj ženy na úroveň 65 rokov. Nová belgická vláda vyjadrila zámer pripraviť novú dôchodkovú reformu, ktorá má zaistiť finančnú a sociálnu stabilitu dôchodkového systému, čo znamená, že zákonný dôchodkový vek sa zvýši na 66 rokov v roku 2025 a na 67 rokov v roku 2030.

V **Bulharsku** vstúpil v roku 2012 do platnosti zákon, ktorým sa predlžuje vek odchodu do dôchodku každý rok o pol roka na konečný stav 65 rokov pre mužov a 63 rokov pre ženy.

V **Česku** je vek odchodu do dôchodku na úrovni 62 rokov a 10 mesiacov pre mužov a 61 rokov a osem mesiacov pre ženy. Zvyšuje sa podľa ročníka narodenia o dva mesiace ročne pre mužov a o štyri, resp. šesť mesiacov pre ženy v závislosti od počtu vychovaných detí, pričom jednotný dôchodkový vek 66 rokov a 8 mesiacov bude dosiahnutý v roku 2041 (pre ročník 1975). V ďalšom období sa bude predlžovať dôchodkový vek jednotne o dva mesiace ročne, v roku 2020 by mal dosiahnuť úroveň 67 rokov a ďalej rásť.

Estónsky dôchodkový systém, ktorý využíva tzv. II. pilier významnou mierou zasiahla globálna hospodárska kríza, ktorá viedla k politickému rozhodnutiu pre zvýšenie veku odchodu do dôchodku od roku 2017, kedy začne obdobie deviatich rokov postupné navyšovanie veku odchodu do dôchodku na úroveň 65 rokov.

Fínsko pristúpilo k dohode o dôchodkovej reforme od roku 2017, ktorú odobrili sociálni partneri, čím sa postupne zvyšuje minimálny vek pre odchod do dôchodku o 3 mesiace ročne zo 63 rokov na 65 rokov v období od roku 2017 do roku 2027. Počas tohto obdobia by sa upravoval aj maximálny vek pre odchod do dôchodku zo 68 rokov na 70 rokov. Toto opatrenie sa bude týkať pracovníkov narodených po roku 1955, pre ostatných zostávajú hranice na pôvodnej úrovni. Následne od roku 2027 dôjde k naviazaniu dôchodkového veku na očakávanú dĺžku života.

Holandsko zaznamenáva rýchle starnutie. Očakáva sa nárast podielu populácie staršej ako 65 rokov zo 16% v roku 2011 na 22% do roku 2025. Demografický vývoj vytvára tlak, ktorý sa vláda snaží zmierniť predlžovaním veku odchodu do dôchodku. Dôchodkový vek pre verejný dôchodkový pilier sa postupne zvyšuje zo 65 na 67 rokov do roku 2023. Pre zamestnanecké dôchodky je stanovený vek na 67 rokov, avšak od roku 2015 v tomto systéme došlo k úprave dôchodkového veku tak, aby odrážal zmeny v priemernej dĺžke života.

Chorvátsko má značné problémy s udržateľnosťou dôchodkového systému, ktorú významnou mierou prehlbujú štedré zásluhové dôchodky pre veteránov a predčasné dôchodky. Z tohto dôvodu došlo v Chorvátsku k predlžovaniu veku odchodu do dôchodku na úroveň 65 rokov pre obidve pohlavia.

Írsky pay-as-you-go systém, poskytuje dôchodkovú dávku od 66 rokov veku. Plný vek odchodu do dôchodku sa postupne zvyšuje na 67 rokov do roku 2021 a na 68 rokov do roku 2028 pre obidve pohlavia. Zvyšovanie dôchodkového veku v rámci riešenia demografických

problémov krajiny a zabezpečenia udržateľnosti dôchodkového systému v budúcnosti odpovedá podmienkam záchranného balíčka, ktorý bol dohodnutý v roku 2010.

Maďarský dôchodkový vek je na jednotnej úrovni 62 rokov pre mužov aj ženy, počnúc rokom 2014 sa začal zvyšovať o šesť mesiacov ročne na 65 rokov, pričom predĺženie dôchodkového veku sa dotkne poistencov narodených v a po roku 1952.

Nemecko zmiernilo zákonom u vybraných poistencov, ktorí platili príspevky na zákonné dôchodkové poistenie po dobu 45 rokov, odísť do starobného dôchodku dva roky pred dosiahnutím zákonného dôchodkového veku, bez zníženia dôchodku, napriek tomu, že od roku 2012 navyšuje vekovú hranicu zo súčasných 65 rokov na cieľových 67 rokov v roku 2029.

Dôchodkový vek v **Pol'sku** je 65 rokov a 4 mesiace pre mužov (postupne sa zvyšuje na konečných 67 rokov do roku 2020) a 60 rokov a 4 mesiace pre ženy (postupne sa zvyšuje na 67 rokov do roku 2040).

Rakúsky dôchodkový systém počíta s navyšovaním dôchodkového veku do roku 2028 na úroveň 65 rokov.

Slovenský dôchodkový systém počíta s vekom odchodu do dôchodku na úrovni 62 rokov pre obe pohlavia, nakoľko ešte nebolo ukončené navyšovanie dôchodkového veku u žien. Avšak reforma dôchodkového systému z roku 2012 zaviedla opätovnú úpravu veku odchodu do dôchodku, čím sa dôchodkový vek naviazal na očakávanú dĺžku života. Táto úprava sa bude aplikovať od roku 2017. Je potrebné však upozorniť na to, že patríme medzi krajiny, kde majú ľudia najkratší počet rokov zdravého života.

V **Taliansku** bolo v roku 2013 navýšené minimum pre priznanie starobného dôchodku na 66 rokov u mužov, pričom do roku 2026 sa má dosiahnuť konečných 67 rokov. U žien dochádza postupnému navyšovaniu dôchodkového veku z úrovne 61 rokov na konečných 67 rokov v roku 2026.

Veľká Británia urýchľuje zvyšovanie štátneho dôchodkového veku, ktorý sa bude postupne zvyšovať zo 66 na 67 rokov medzi rokmi 2026 až 2028, čo je o 8 rokov skôr, ako je naplánované v súčasnej dobe. Zároveň sa zavádza pravidelné preskúmanie štátneho dôchodkového veku každých 6 rokov počnúc rokom 2017.

5. Závěry

V priebehu nasledujúcich desaťročí začnú čoraz intenzívnejšie vplývať demografické zmeny na udržateľnosť verejných výdavkov. V dôsledku zvýšenia očakávanej dĺžky života, relatívneho nárastu počtu dôchodcov voči populácii v produktívnom veku a nižšieho počtu narodených detí budú ovplyvnené najmä oblasti ako dôchodky, zdravotníctvo, dlhodobá starostlivosť a školstvo.

Staroba je nielen fyziologickou zmenou ľudského organizmu, ale je tiež veľmi výraznou spoločenskou zmenou pre každého jednotlivca. So starobou sa obvykle spája koniec aktívneho spoločenského života a odchod do dôchodku. Človek týmto odchodom do dôchodku stráca jednak svoje spoločenské postavenie, ale, tiež je nezanedbateľnou otázkou strata príjmu, na ktorý bol počas svojej pracovnej aktivity zvyknutý. Starobný dôchodok je považovaný za

najvýznamnejšiu dávku dôchodkového poistenia. Je najčastejšie priznávaným a vyplácaným dôchodkom.²¹

Formovanie dôchodkových modelov členských štátov bolo ovplyvnené odlišným historickým, politickým a ekonomickým vývojom. Z toho vyplýva, že porovnávanie dôchodkového systému na základe ukazovateľa veku odchodu do dôchodku bez znalostí širších súvislostí a parametrov vedie k skresleným interpretáciám a záverom. Na zabezpečenie udržateľnosti dôchodkového systému nepostačuje iba úprava niektorého parametra pri výpočte dôchodkových dávok, ale je potrebné brať do úvahy širšie súvislosti, ktoré majú významný vplyv na dôchodkový systém. Ide napríklad o daňový a odvodový systém, politiku zamestnanosti, situáciu na pracovnom trhu, systém sociálnej politiky a v neposlednom rade aj od modelu dôchodkového systému uplatňovaného v jednotlivých krajinách, čo znamená akú úlohu plní dôchodková dávka a na to nadväzujúci dôchodkový vek.

Pokiaľ dochádza k nárastu výdavkov na dôchodkový systém, tak je potrebné hľadať také riešenia, ktoré nebudú len na ťarchu predlžovania pracovného života, nakoľko narazíme na problém vytlačania mladšej generácie z trhu práce na úkor staršej, aj keď nejde o markantnú koreláciu. Ďalej je dôležité redukovať výdavkovú stránku niektorých typov dôchodkových dávok, ktoré prehlbujú dôchodkový deficit. Z toho vyplýva, že je nevyhnutné uskutočniť komplexnú dôchodkovú reformu a nie len čiastočne parametrickú.

Použitá literatúra

Bowlby, Ch. (2010). *Changing Times: Was there ever a golden age for retirement?* History Extra - The official website of BBC History Magazine. Dostupné na: <http://www.historyextra.com/feature/changing-times-was-there-ever-golden-age-retirement>.

Hamerow, Theodore S. (1973). *The Age of Bismarck, Documents and Interpretations*. New York. Citované v Blackburn, R., 2002. *Banking On Death: Or, Investing in Life: The History and Future of Pensions*. Verso, London - New York. ISBN 1-85984-795-1.

Krebs, V. a kol. (2010). *Sociální politika*. Praha : Wolters Kluwer, 2010.

Kun, J. (2011). *Lesk a bieda súkromných dôchodkových fondov (1)*. Kritická ekonómia 1.3.2011. Dostupné na: <http://blog.jetotak.sk/kriticka-ekonomia/2011/03/01/janos-kun-lesk-a-bieda-sukromnych-dochodkovych-fondov-1/>.

Majerik, M. (2013). *Socio-ekonomické ciele penzijných systémov v paneurópskom kontexte*. Dostupné na: http://www.ef.umb.sk/dsr_2013/pdf/Majerik.pdf.

Matlák, J. et al. (2009). *Práva sociálneho zabezpečenia*. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o., 2009. 383 s. ISBN 978-80-7380-212-7.

Ministerstvo financií Slovenskej republiky - Inštitút finančnej politiky (2013). *Starnutie zvýši výdavky, dôchodková reforma pomohla*. Bratislava : Ministerstvo financií Slovenskej republiky. Komentár 2013/4. s. 1. Dostupné na: <http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8886>.

²¹ Matlák, J. et al., 2009. *Práva sociálneho zabezpečenia*. Plzeň : Aleš Čeněk, s.r.o., 2009. 383 s. ISBN 978-80-7380-212-7, s. 145-146.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky (2011). *Analýza dlhodobej udržateľnosti a návrhy na zmenu dôchodkového systému Slovenskej republiky*. Bratislava, 2011. s. 4.

OECD (2013). *Pensions at a Glance 2013: Retirement-Income Systems in OECD and G20 Countries*, Dostupné na: www.oecd.org/pensions/pensionsataglance.htm.

Pastoráková, E. - Rievajová, E. (2007). *Dôchodkové systémy v krajinách Európskej únie v kontexte reformných procesov*. In *Národohospodársky obzor*. ISSN 1213-2446. Roč. 7, č. 2 (2007), s. 49-61.

Rievajová, E. a kol. (2013). *Sociálne zabezpečenie*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013, ISBN 978-80-225-6-3631-8.

Sika, P. (2013). *Nový rozmer dôchodkovej politiky a reformy v Slovenskej republike*. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2013. 123 s. ISBN 978-80-225-3702-5.

Svoboda, R. (2014). *Věková hranice odchodu do starobního důchodu v zemích EU*. Evropská sociální politika, 2014. Dostupné na: <http://www.duchodova-komise.cz/wp-content/uploads/2015/03/R.-Svoboda-V%C4%9Bkov%C3%A1-hranice-odchodu-do-d%C5%AFchodu-v-zem%C3%ADch-EU-Svoboda-30.-%C4%8Dervence-2014.pdf>

www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/peti/cm/1048/1048513/1048513sk.pdf.

Zákon NR SR č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

Zákon NR SR č. 43/2004 Z. z. o starobnom dôchodkovom sporení v znení neskorších predpisov.

Základné črty chudobných pracujúcich na Slovensku na základe údajov EU-SILC¹

Basic features of working poor in Slovakia on basis data of EU-SILC

Silvia Šipikalová

Ekonomická univerzita v Bratislave

Národohospodárska fakulta, Katedra sociálneho rozvoja a práce

Dolnozemska cesta 1

Bratislava, 852 35

Slovensko

e-mail: silvia.sipikalova@euba.sk

Abstrakt

Poverty is often considered as a problem of insufficient income especially those who are outside the labor market. In recent years the EU initiatives have moved to the working poor, which is also the result of poor quality of work. Empirical studies and the EU reports identified a number of main mechanisms that lead to in-work poverty: low wages, individual characteristics, labor market specifications, structure and the number of members of family. There are the specific factors that require special tools. In the Slovak Republic there are approximately 5.7 % of working poor, while the financial and economic crisis has fundamentally not reflected in work at the poverty rate. The paper identifies the basic features of the working poor in the Slovak Republic based on the results of the survey EU-SILC and highlight those elements which predispose to-work poverty.

Klasifikácia JEL: I32, I39

Kľúčové slová: chudoba, chudoba pracujúcich, príčiny chudoby pracujúcich, základné charakteristiky chudobných pracujúcich

1. Úvod

Do centra pozornosti členských krajín EÚ sa problém chudoby dostal až v 70. a 80. rokoch minulého storočia v čase hospodárskej krízy, kedy sa objavujú spoločné koordinované kroky v oblasti boja proti chudobe. Európska komisia iniciovala tzv. akčné sociálne programy, ktorých oblasťou záujmu bola politika boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. Kľúčovým zlomom bol Lisabonský samit v roku 2000, kde Európska rada vyhlásila, že rozsah chudoby a sociálnej exklúzie je neakceptovateľný a uzniesla sa na tom, že je nevyhnutné podniknúť rozhodujúce kroky smerom k podstatnému zníženiu chudoby. Vzhľadom na to, že chudoba je mnohodimenzionálnym javom bolo potrebné rozšíriť nástroje koordinácie politických opatrení členských štátov o zavedenie otvorenej metódy koordinácie (OMC – open method of

¹ Tento článok vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí (ITMS 26240120032). Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku/Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ⁴. (50 %) a s podporou výskumného projektu VEGA č. 1/0103/12 „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločensko-ekonomických zmien“ (50 %).

coordination). Otvorená metóda koordinácie bola navrhnutá tak, aby usmerňovala politiky v oblasti sociálnej inklúzie a najmä stimulovala spoluprácu medzi jednotlivými členskými štátmi únie. K jej kľúčovým oblastiam patria aj spoločné indikátory na meranie chudoby a sociálnej exklúzie, za účelom čoho prijala EÚ nový systém štatistického zisťovania o príjmových a životných podmienkach „EU-SILC“ (European Union – Survey of Income and Living Condition). Začiatok využívania tohto zisťovania bol rok 2004 v krajinách EÚ15 (s výnimkou Nemecka, Holandska, Veľkej Británie, ktoré získali odklad do roku 2005) ako aj v Estónsku, Nórsku, Islande. Nové členské štáty EÚ začali toto zisťovanie od roku 2005. Ide o systém zladených štatistických zisťovaní už existujúcich systémov na národnej úrovni, kde základným ukazovateľom chudoby naďalej zostáva výška dosiahnutého príjmu, a preto je viac ako polovica sociálnych indikátorov venovaná práve finančnej chudobe. Pri skúmaní finančnej chudoby sa využíva v krajinách EÚ ako hlavné kritérium miera rizika chudoby, ktorá je definovaná, ako podiel osôb s ekvivalentným disponibilným príjmom pod 60 % mediánu ekvivalentného príjmu. Pre prepočet disponibilného príjmu domácnosti na ekvivalentný sa používajú ekvivalentné škály, ktoré merajú relatívne životné náklady rodín rôznej veľkosti a štruktúry v porovnaní s referenčnou jednotkou*. Zvyčajne posudzujú dva prvky: spotrebiteľskú jednotku (berú sa do úvahy potreby jednotlivých členov domácnosti podľa ich charakteristík) a úspory z rozsahu (klesanie hraničných nákladov s ďalším členom domácnosti). Od roku 2004 boli v rámci OMC vyvinuté indikátory dotýkajúce sa chudoby pracujúcich, čo súviselo so vzostupom pracujúcich ohrozených chudobou. Prejavy chudoby pracujúcich sú rozdielne v jednotlivých krajinách EÚ, čo závisí od národných špecifik. V nasledujúcich častiach sa bližšie zameriame na chudobných pracujúcich na Slovensku.

2. Chudobní pracujúci – vymedzenie, meranie a príčiny

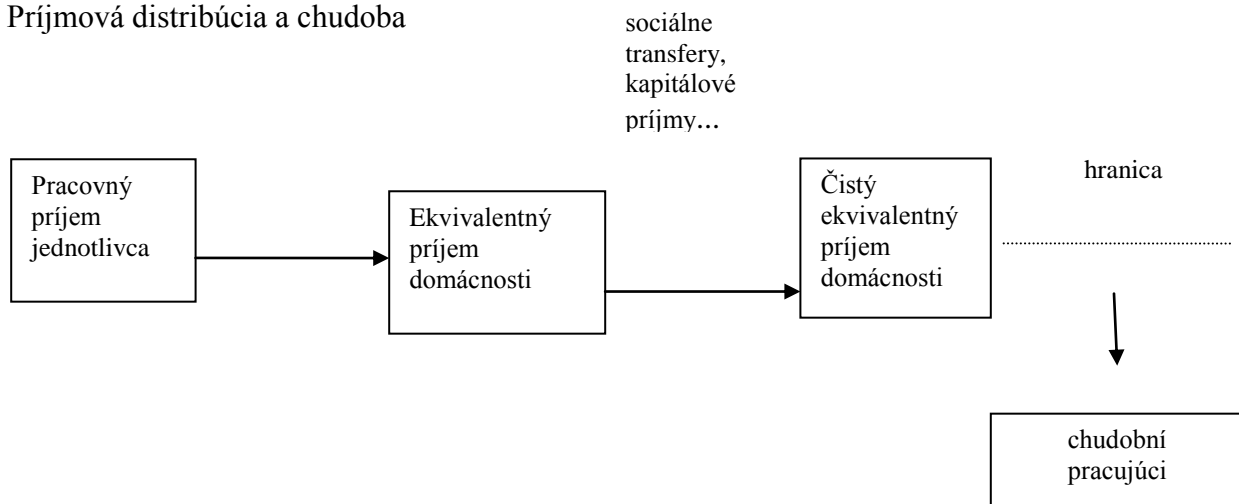
V odbornej literatúre sa môžeme stretnúť s viacerými definičnými vymedzeniami chudobných pracujúcich, ktoré sa líšia v prístupoch, čo znamená chudoba a kto je pracujúci.

Jednou z možností ako zadefinovať chudobného pracujúceho je, že ide o osobu, ktorej individuálny pracovný príjem leží pod určitou hranicou (Schäfer, 1997). Táto hranica môže byť hranicou chudoby alebo určitým percento z priemernej mzdy či inak určená. Liehti, Knöpfel (1998) rozširujú definíciu chudobných pracujúcich na všetkých členov domácnosti, ktorí žijú v chudobnej domácnosti s najmenej jedným pracujúcim. Podľa UNRISD (2010) sú chudobní pracujúci definovaní ako tí jednotlivci, ktorí sú zamestnaní a žijú v domácnostiach, ktorých príjmy alebo úroveň spotreby je pod hranicou chudoby. Z tohto definičného vymedzenia vychádzajú aj Bardone, Guio (2005) v publikácii Eurostatu, ktoré definujú chudobných pracujúcich ako tých jednotlivcov, ktorí hlavne pracovali v referenčnom roku (či už ako zamestnanci alebo SZČO) a ktorých ekvivalentný disponibilný príjem domácnosti je pod 60 % mediánu danej krajiny. Zamestnanecký status sa meria na základe kalendárnych mesiacov označených respondentom ako tie, v ktorých bol zamestnaný najmenej 7 kalendárnych mesiacov. Chudoba pracujúcich je teda všeobecne vnímaná ako stav chudoby zažívaný osobou bez ohľadu na jej status aktívneho pôsobenia na trhu práce v platenom zamestnaní (EAPN, 2013).

* Pre prepočet sa využíva tzv. modifikovaná stupnica s nasledujúcimi koeficientmi: 1,00 pre prvého dospelého člena domácnosti, 0,50 pre druhého a každého ďalšieho dospelého člena domácnosti, 0,50 pre každé dieťa 14 a viac ročné, 0,30 pre každé dieťa do 14 rokov.

Schéma 1

Príjmová distribúcia a chudoba

Zdroj: vlastná úprava a spracovanie podľa Strengmann-Kuhn (2002)

Pri kvantifikácii chudobných pracujúcich sa tak ako v EÚ, tak aj na Slovensku využíva miera rizika chudoby pracujúcich, ktorá je odvodená od miery rizika chudoby ale zameriava sa len na pracujúcich vo veku 18 a viac. Miera rizika chudoby pracujúcich sa odvíja od národnej hranice chudoby, ktorá sa líši medzi krajinami.

Tabuľka 1

Hranica rizika chudoby, miera rizika chudoby, miera rizika chudoby pracujúcich v SR

Ukazovateľ	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Hranica rizika chudoby pre jednotlivca (Eur)	2256	2547	2944	3224	3403	3670	3784	4156	4042	4086
Miera rizika chudoby (%)	13,3	11,6	10,5	10,9	11,0	12,0	13,0	13,2	12,8	12,6
Miera rizika chudoby pracujúcich (%)	9,0	6,3	4,9	5,8	5,2	5,7	6,3	6,2	5,8	5,7

Zdroj: vlastné spracovanie podľa EU-SILC 2005-2014

Napriek tomu, že hranica chudoby každoročne rastie, tak môžeme pozorovať na Slovensku mierny pokles podielu ľudí ohrozených chudobou v roku 2013 oproti roku 2004. Ešte väčší pokles zaznamenávame v miere rizika chudoby pracujúcich, kde sa podiel pracujúcich ohrozených chudobou znížil z pôvodných 9 % v roku 2004 na 5,7 % v roku 2013. Počas celého obdobia štatistického zisťovania EU-SILC je miera rizika chudoby pracujúcich nižšia oproti miere rizika chudoby o viac ako polovicu s výnimkou rokov 2004 a 2005.

Keď sa zameriavame na jednotlivcov, ktorí pracujú a sú chudobní, je potrebné pochopiť, prečo ich príjem nie je dostatočný, aby ich a ich rodiny vytiahol z chudoby s osobitým dôrazom na špecifiká trhu práce. Ide pritom o kombináciu dvoch úrovni analýzy. Prvá je spájaná so statusom jednotlivca na trhu práce, čo závisí aj od osobnostných charakteristík pracujúceho

a druhá úroveň sa dotýka analýzy príjmovej situácie domácnosti. Pracujúci sa tak môže ocitnúť v chudobe, keď jeho pracovný príjem je nízky, či už z dôvodu nízkej kvalifikácie, pohlavia, veku alebo z dôvodu formy zamestnávania a príjmy ostatných členov domácnosti nestačia na vyvarovanie sa chudobe. Ďalším spôsobom ako sa pracujúci môže ocitnúť v chudobe je ten, že síce jeho pracovný príjem je postačujúci ale zloženie jeho domácnosti ho predurčuje na život v chudobe.

Tabuľka 2

Možnosti vedúce ku chudobe jednotlivca

Možnosti	Predmetom skúmania
Nízka mzda	Andreß -Lohmann, 2008, Cooke a Lawton 2008, Nolan et al. 2010, Grimshaw 2011, Rochovská a Námešný 2012...
Osobnostné charakteristiky	Lohmann 2008, Eurostat 2010, Fraser et al., 2011, Herman – Georgescu, 2012...
Štruktúra domácnosti	Pena et al., 2004, Bardone a Guio 2005...
Dočasná, čiastková práca, nízka intenzita práce	Fuller a Vosko 2008, Nolan et al. 2010, EK 2012, Dafermos – Papatheodorou, 2012, ILO 2012, Heyes 2013, Olsthoorn 2014, Heyes a Lewis (2013), Gerbery 2013, Herman 2014

Zdroj: vlastné spracovanie

Okrem vplyvov na úrovni jednotlivca ovplyvňujú chudobu pracujúcich aj makroekonomické trendy ako sú globalizácia a s ňou spojené technologické zmeny, narastajúce nerovnosti, sociálna politika či premeny sociálneho štátu.

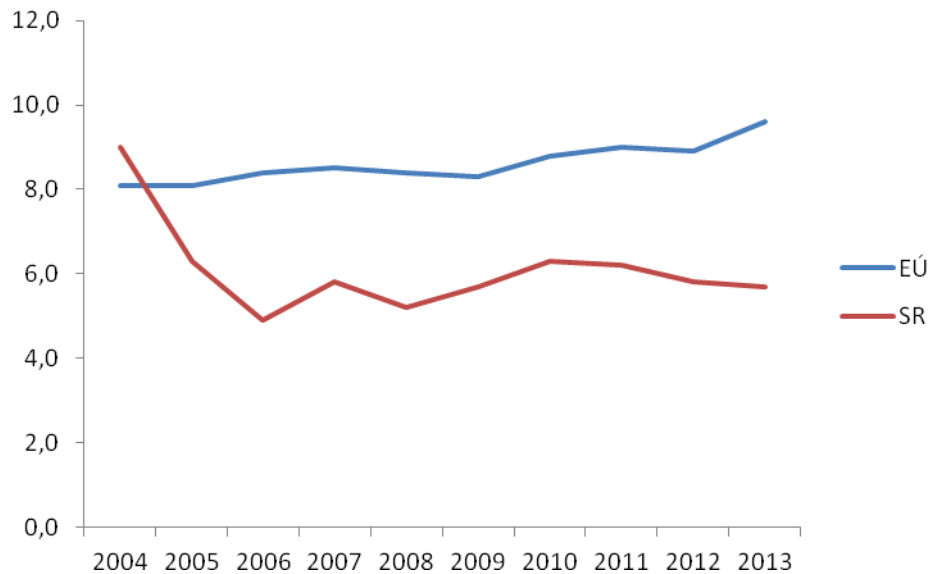
3. Základné charakteristiky chudobných pracujúcich v SR

V nasledujúcej analýze porovnáваме mieru rizika chudoby pracujúcich na Slovensku a charakteristiky pracujúcej populácie SR v ohrození chudobou podľa definície Eurostatu a s použitím výsledkov EU-SILCu.

V roku 2013 bolo 9,6 % pracujúcich ohrozených chudobou v priemere EÚ28, pričom miera rizika chudoby pracujúcich na Slovensku bolo 5,7 %. Od začiatku štatistického zisťovania EUSILC až po súčasnosť sa miera rizika chudoby pracujúcich na Slovensku pohybuje pod priemerom EÚ28 s výnimkou roku 2004. Najnižšia miera rizika chudoby pracujúcich bola na Slovensku v roku 2006 (4,9 %) a od tohto roku zaznamenávame mierny rast v podiele pracujúcich ohrozených chudobou až do roku 2010. Od roku 2010 môžeme pozorovať mierny pokles chudobných pracujúcich na Slovensku vyvolaný zlepšením ekonomického vývoja po finančnej a hospodárskej kríze, čo je opačný trend v porovnaní s priemerom EÚ28.

Graf 1

Vývoj chudobných pracujúcich (%)

Zdroj: EU-SILC [ilc_iw01] (cit. 09.11.2015)

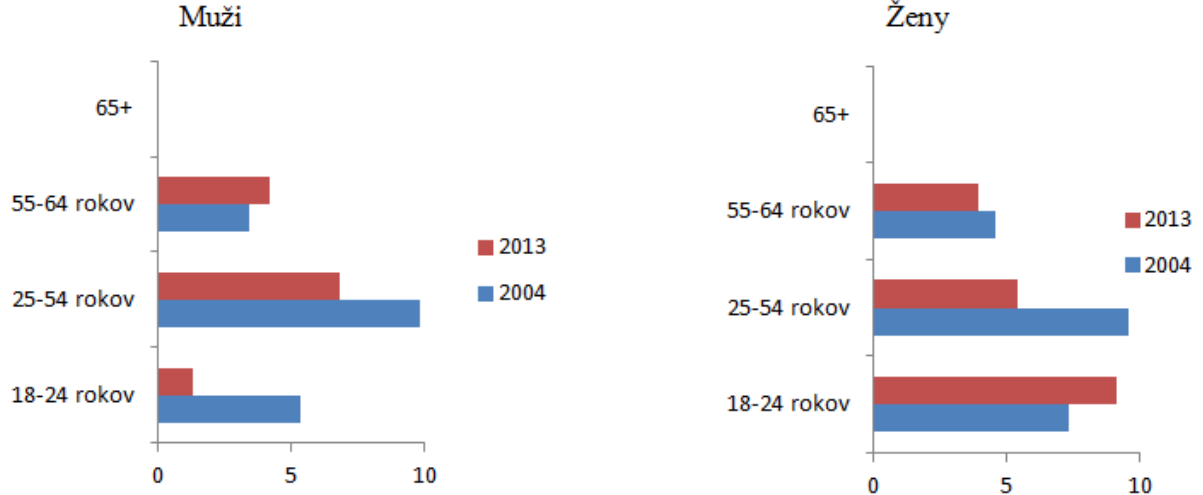
Poznámka: v rokoch 2004-2009 sa použil priemer za EÚ27 a od roku 2010 priemer za EÚ28

Pracujúci muži boli podľa posledného zisťovania EU-SILCu ohrození viac chudobou ako ženy. V priemere EÚ28 bolo v roku 2013 ohrozených chudobou 10,0 % pracujúcich mužov a 9,0 % pracujúcich žien. Na Slovensku bol tiež podiel chudobných pracujúcich v neprospech mužov, keď 6,1 % pracujúcich mužov bolo ohrozených v roku 2013 chudobou oproti 5,3 % žien.

Na grafe 2 môžeme vidieť zastúpenie mužov a žien ohrozených chudobou na Slovensku podľa vybraných vekových kategórií. U oboch pohlaví môžeme vidieť rozdielne zastúpenie chudobných pracujúcich podľa vekových kategórií pracujúcich. Kým u mužov sú najviac chudobou ohrození pracujúci muži vo veku 25 až 54 rokov, tak u žien sú to pracujúce ženy vo vekovej kategórii 18 až 24 rokov. Môžeme sa domnievať, že tento jav je u mužov spôsobený nedostatočným príjmom domácnosti vzhľadom na zakladanie rodiny a tým aj vzhľadom na veľkosť a štruktúru domácnosti a u žien je to dôsledkom nízkeho príjmu v prvých rokoch zamestnania.

Graf 2

Miera rizika chudoby pracujúcich podľa pohlavia a vekových kategórií na Slovensku (%)

Zdroj: EU-SILC [ilc_iw01] (cit. 09.11.2015)

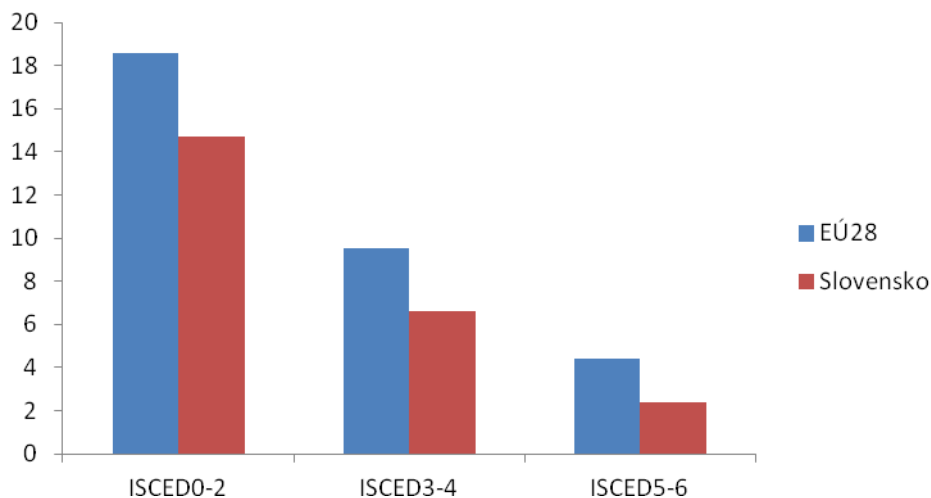
U najstaršej vekovej kategórii 65+ u oboch pohlaví nevykazuje Slovensko chudobných pracujúcich, čo súvisí s nastaveným dôchodkovým systémom, keď dôchodkový vek je 62 rokov, čo predurčuje pracujúcich v dôchodkovom veku k poberaniu dôchodku ako aj pracovného príjmu, čím sa vyvarujú ohrozeniu rizikom chudoby.

V roku 2013 sa znížila miera rizika chudoby pracujúcich mužov vo veku od 18 do 54 rokov a zvýšila vo vekovej kategórii 55 až 64 rokov v porovnaní s rokom 2004. U žien sa v období rokov 2004 až 2013 znížil podiel chudobných pracujúcich žien vo veku 25 až 64 rokov a naopak zvýšil u najmladšej vekovej skupiny pracujúcich žien.

Miera rizika chudoby pracujúcich môže byť zvýšená aj vďaka nízkemu vzdelaniu, ktoré ich predurčuje k zamestnávaniu v nízkoplatených sektoroch (výroba, stavebníctvo, poľnohospodárstvo, rybolov, obchod, služby) ako aj na nestabilných pracovných miestach. Rozdiely v miere chudoby pracujúcich podľa vzdelania môžu byť porovnané s relatívnymi zárobkami zo zamestnania podľa najvyššie dosiahnutého vzdelania. Najpočetnejšou skupinou sú chudobní pracujúci s najnižším ukončeným vzdelaním (ISCED 0-2), ktorí v priemere EÚ28 predstavovali 18,6 % a na Slovensku 14,7 % v roku 2013.

Graf 3

Chudobní pracujúci podľa najvyššie dosiahnutého vzdelania (2013, %)

Zdroj: EU-SILC [ilc_iw04]

Ďalej v priemere EÚ28 bolo ohrozených chudobou 9,5 % pracujúcich s najvyššie ukončením vzdelaním ISCED 3-4, pričom pod jej priemerom bolo Slovensko s podielom 6,6 % pracujúcich ohrozených chudobou v roku 2013. Najmenej ohrozených chudobou sú pracujúci s dosiahnutým najvyšším stupňom vzdelania (ISCED 5-6). Ich podiel v roku 2013 bol na úrovni 4,4 % v priemere EÚ28 a na Slovensku len 2,4 %. Stále však platí, že čím vyššie dosiahnuté vzdelanie človek získa, tým lepšie postavenie na trhu práce zaujme.

K príčinám vyššieho ohrozenia rizikom chudoby pracujúcich patria okrem osobnostných charakteristík aj charakteristiky domácnosti. Chudoba pracujúcich tak nie je zapríčinené nízkym príjmom ale aj nedostatočným príjmom vzhľadom na počet členov domácnosti. Domácnosti bez nezaopatrených detí čelia na Slovensku 2,5 násobne menšiemu riziku chudoby pracujúcich ako domácnosti s nezaopatrenými deťmi. S vyšším počtom nezaopatrených detí klesá príjem domácnosti na jedného člena a domácnosti sú tak viac vystavené riziku chudoby. Najnižšiu mieru rizika chudoby pracujúcich dosiahla v roku 2013 na Slovensku domácnosť s 2 alebo viacerými dospelými bez nezaopatrených detí (2,8 %), čím sa potvrdzuje, že pracovný príjem viacerých členov domácnosti je rozhodujúci pri ohrození chudobou pracujúcich. O 3,5 percentuálneho bodu (p.b.) bola vyššia miera chudoby pracujúcich u jednočlenných domácností, čo je dôsledkom pracovného príjmu pod hranicou 60 % mediánu národného disponibilného príjmu. Pracovný príjem tak nedostatočne chráni pred rizikom chudoby.

Tabuľka 3

Chudobní pracujúci podľa typu domácnosti (% , 2013)

Typ domácnosti	EÚ28	Slovensko
Jednotlivec	13,6	6,3
Jednotlivec s nezaopatrenými deťmi	20,0	16,6
Dvaja alebo viacerí dospelí bez nezaopatrených detí	6,1	2,8
Dvaja alebo viacerí dospelí s nezaopatrenými deťmi	10,6	7,9

Domácnosť bez nezaopatrených detí	8,0	3,3
Domácnosť s nezaopatrenými deťmi	11,2	8,1

Zdroj: EU-SILC [ilc_iw02] (cit. 09.11.2015)

Najvyššia miera rizika chudoby pracujúcich na Slovensku (16,6 %) bola v roku 2013 u domácnosti jednotlivca s nezaopatrenými deťmi dôsledkom toho, že vo väčšine domácností je živiteľkou rodiny žena, ktorej príjem nie je postačujúci na vymanenie sa rodiny z rizika chudoby.

Ohrozenie chudobou pracujúcich významnou mierou ovplyvňujú ich pracovné charakteristiky. Zamestnanci na Slovensku boli v roku 2013 chudobou ohrození menej ako ostatní pracujúci, nakoľko majú vyššiu istotu pracovného príjmu.

Tabuľka 4

Chudobní pracujúci podľa pracovných charakteristík (% , 2013)

Pracovné charakteristiky	EÚ28	Slovensko
Typ pracujúceho		
zamestnanec	7,4	4,3
ostatní pracujúci	23,2	13,6
Pracovný čas		
ustanovený týždenný pracovný čas	7,7	5,2
skrátенý týždenný pracovný čas	15,7	11,4
Počet mesiacov práce		
menej ako 1 rok	18,1	13,0
1 rok	9,0	5,4
Typ pracovnej zmluvy		
zamestnanci s pracovnou zmluvou na dobu neurčitú	5,9	3,7
zamestnanci s pracovnou zmluvou na dobu určitú	15,7	8,8
Pracovná intenzita		
nízka (0,2-0,45)	36,7	37,0
stredná (0,45-0,55)	20,6	18,5
vysoká (0,55-0,85)	10,2	5,6
veľmi vysoká (0,85-1,00)	5,2	3,0

Zdroj: EU-SILC [ilc_iw07] (cit. 09.11.2015)

Poznámka: Pracovná intenzita vyjadruje v akej miere sa využíva pracovný potenciál domácnosti – koľko z pracovného času členovia domácnosti v produktívnom veku odpracujú.

Neisté formy zamestnania (pracovné zmluvy na dobu určitú, na skrátенý pracovný čas) spôsobujú väčšie ohrozenie chudobou pracujúcich o viac ako dvojnásobok v porovnaní so štandardnými formami zamestnania. Okrem toho, že spôsobujú chudobu pracujúcich, robia budúcnosť pracujúcich neistou, čím sa znižuje možnosť osamostatnenia sa, založenia si rodiny ako aj zabezpečenia vlastného bývania či iných statkov dlhodobej spotreby. Čím menej času trávi pracujúci výkonom práce, tým viac je vystavený riziku chudoby. Vo všetkých ukazovateľoch chudobných pracujúcich dotýkajúcich sa trhu práce sú hodnoty za Slovensko nižšie ako priemer EÚ28 s výnimkou jedného ukazovateľa a tým sú chudobní pracujúci s nízkou intenzitou práce. V roku 2013 bolo až 37 % pracujúcich s pracovnou intenzitou 20 až 45 % ustanoveného

týždenného času na Slovensku ohrozených chudobou oproti 36,7 % v EÚ28. Je to výsledkom nižšieho pracovného ohodnotenia na Slovensku v porovnaní s priemerom EÚ28 a tak nízka intenzita práce je predpokladom ocitnutia sa v chudobe.

Na základe uskutočnenej analýzy môže konštatovať, že medzi chudobnými pracujúcimi prevažujú muži, ďalej pracujúci so základným alebo nižším vzdelaním a pracujúci vo vekovej kategórii 25 až 54 rokov. Chudobní pracujúci väčšinou nie sú zamestnancami ale sú SZČO alebo iné pracujúce osoby, ďalej častejšie pracujú na skrátenej pracovnej úvazok, čím majú aj nízku pracovnú intenzitu a viac pracujú na dobu určitú ako neurčitú. Z hľadiska zloženia domácnosti chudobní pracujúci žijú s nezaopatrenými deťmi ako samoživitelia.

3. Závěry

Chudoba pracujúcich v spoločnosti nie je novodobým fenoménom ale postupom času sa dostáva do popredia záujmu EÚ ale aj národných vlád. I keď je podiel pracujúcich ohrozených chudobou na Slovensku nižší o viac ako polovicu oproti priemeru EÚ28, nemožno napriek tomu zanedbať tento socioekonomický jav. Chudoba pracujúcich predstavuje komplexný koncept, ktorý využíva kombináciu dvoch rozdielnych javov: práce a chudoby. Pri jej skúmaní kombinujeme individuálnu rovinu s kolektívnou, čím sa zameriavame na pracovný status jednotlivca a príjmový status domácnosti. Štruktúra domácnosti tak priamo ovplyvňuje, či sa pracovné príležitosti premenia do rizika chudoby alebo nie. Tento prístup merania predstavuje niekoľko výziev, pokiaľ ide o správne určenie príčin chudoby pracujúcich. Ľudia s veľkými rodinami, ktorí musia podporovať ďalšie závislé osoby sa môžu ocitnúť v chudobe, aj keď zarábajú primerané mzdy pre živobytie. To vytvára priestor pre širšiu diskusiu o primeranosti miezd ako aj nové výzvy pre model živiteľa rodiny, najmä pri narastajúcom počte slobodných rodičov.

Z našej analýzy nám vyplynulo, že medzi hlavné príčiny chudoby pracujúcich na Slovensku patrí najmä nedostatočné vzdelanie a z toho aj vyplývajúce nízke mzdové ohodnotenie, ďalej nižšia kvalita pracovných miest a rodič-samoživiteľ. Ku znižovaniu chudoby pracujúcich na Slovensku tak môže prispieť zlepšenie zamestnateľnosti ľudí pomocou vzdelávania a školenia ale i zvyšovanie kvality pracovných miest či cielená pomoc pre osamelých rodičov. I keď chudoba pracujúcich v podmienkach SR nie je priamo riešená, je zahrnutá v rámci hospodárskej politiky, politiky trhu práce, vzdelávacej politiky, sociálnej politiky či politiky spojenej so sociálnym systémom SR, čo prispieva k jej znižovaniu.

Použitá literatúra

Andreß, H. - Lohmann, H. (2008.). *The Working Poor in Europe. Employment, Poverty and Globalization*. Bodmin, Cornwall: Edward Elgar Publishing. 315 s. ISBN 978-1-84720-798-2.

Bardone, L. – Guio, A.C. (2005). In-work Poverty. New commonly agreed indicators at the EU level. *Statistics in Focus* 5/2005, 12 s. European Communities, 2005, ISSN 1024-4352.

Cooke, G. – Lawton, K. (2008). *Working out of Poverty: A Study of the Low Paid and the Working Poor*. London: Insitute for Public Policy Research. http://www.ippr.org/assets/media/images/media/files/publication/2011/05/working_out_of_poverty_1616.pdf?noredirect=1, [citované 06.10.2015].

Dafermos, Y. – Papatheodorou, C. (2012). Working Poor, Labour Market and Social Protection in the EU: A Comparative Perspective. *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 6(1/2012), s. 71–88. <http://dx.doi.org/10.1504/ijmcp.2012.047208>

European Anti Poverty Network (EAPN). (2013). *Working and Poor*. EAPN Position Paper on In-work Poverty. <http://www.eapn.eu/en/news-and-publications/publications/eapn-position-papers-and-reports/working-and-poor-eapn-s-position-paper-on-in-work-poverty>, [citované 06.10.2015].

Európska komisia. (2012). *Employment and Social Development in Europe 2011*. EÚ, 2012, 286 s. ISBN 978-92-79-21313-7 .

Eurostat. (2010). *In-Work Poverty in the EU*. Luxemburg: European Commission, 2010, 52 s, ISSN 1977-0375. http://www.abaco-project.eu/documents/In-work_poverty.pdf, [citované 06.11.2015].

Frazer, N. et al. (2011). *Working Poverty in Europe. A Comparative Approach*. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 337 s. ISBN 978-0-230-29010-5.

Fuller, S. – Vosko, L. F. (2008). *Temporary Employment and Social Inequality in Canada: Exploring Intersections of Gender, Race and Immigration Status*. Social Indicators Research, 88(1), 31–50. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-007-9201-8>

Gerbery, D. (2013). *Nízka intenzita práce a riziko chudoby u pracujúcich v nadväznosti na hodnotenie chudoby a sociálneho vylúčenia*. http://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2012/Gerbery/2265_gerbery_web.pdf, [citované 28.11.2015].

Grimshaw, D. (2011). *What do we know about Low-Wage Work and Low-Wage Workers? Analysing the Definitions, Patterns, Causes and Consequences in International Perspective*. Geneva: ILO, Conditions of work and Employment Series No.28, 66 s.

Heyes, J. (2013). Flexicurity in Crisis: European Labour Market Policies in a Time of Austerity. *European Journal of Industrial Relations*, March 2013 19: 71–86. <http://dx.doi.org/10.1177/0959680112474749>

Heyes, J. – Lewis, P. C. (2013). Employment protection under fire: Labour market deregulation and employment in the European Union. *Economic and Industrial Democracy*. <http://dx.doi.org/10.1177/0143831x13491842>

Herman, E. – Georgescu, M. A. (2012). Employment Strategy for Poverty Reduction. A Romanian Perspective. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, vol. 58, No 10, s.406–415. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro>.

Herman, E. (2014). Working Poverty in the European Union and its main determinants: an empiric analysis. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*, vol 25, No 4, s. 427-436. EISSN 2029-5839.

ILO. (2012). World of Work Report 2012: Better Jobs for a Better Economy. http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/@publ/documents/publication/wcms_179453.pdf, [citované 18.11.2015].

Liechti, A. – Knöpfel, C. (1998). *Trotz Einkommen kein Auskommen: working poor in der Schweiz: ein Positionspaper der Caritas-Verlag*. Luzern: Caritas-Verlag, 120 s.

Lohmann, H. (2008). The Working Poor in European Welfare States: Empirical Evidence from a Multilevel Perspective. In: Andreß, H.-J./Lohmann, H. (Ed.): *The Working Poor in Europe. Employment, Poverty and Globalization*. Bodmin, Cornwall: Edward Elgar Publishing.

Nolan, B. et al. (2010). *Low Pay, In-Work Poverty and Economic Vulnerability: A Comparative Analysis Using EU-SILC*. Geary Institute Working Paper, 30 s. <http://www.ucd.ie/geary/static/publications/workingpapers/gearywp201028.pdf>, [citované 03.10.2015].

Olsthoorn, M. (2014). Measuring Precarious Employment: A Proposal for Two Indicators of Precarious Employment Based on Set-Theory and Tested with Dutch Labor Market-Data. *Social Indicators Research*, vol. 119, Issue 1, s. 421-441. <http://dx.doi.org/10.1007/s11205-013-0480-y>

Pena-Casas, R. – Latta, M. (2004). *Working Poor in the European Union*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin. <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2004/67/en/1/ef0467en.pdf>, [citované 03.10.2015].

Rochovská, A. – Námešný, L. (2012). Chudoba pracujúcich v Európskej únii v roku 2009 – rozsah a regionálne špecifiká. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, vol 56, 2012, No. 2, s. 197-213.

Strengmann-Kuhn, W. (2002) Working Poor in Europe: A Partial Basic Income for Workers? In *9th International Congress Basic Income European Network*, Geneva 12.-14.9.2002, 26 s.

ŠÚ SR. *Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností SR za roky 2005 až 2014*. Dostupné online na: www.statistics.sk, [citované 18.11.2015].

United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). (2010) *Combating Poverty and Inequality. Structural Change, Social Policy and Politics*. Printed in France, 380 s., ISBN 978-92-9085-076-2

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

<http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>

Tradičné a nové teoretické otázky analýzy konkurencie a súťaživosti¹

Traditional and new theoretical issues of analysis of competition and competitiveness

Mária Tokárová

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta, Katedra hospodárskej politiky
Dolnozemska cesta 1
852 35 Bratislava 5
Slovenská republika
e-mail: maria.tokarova@euba.sk

Abstrakt

Market has a key role in the allocation of resources and the distribution of impacts within the interaction processes of individual economic entities. The market is the meeting place of supply and demand. The supply side consists of sovereign producers whose product, as a result of the selected combinations of the factors of production, applies for demand in conditions of competition with other competing producers. The demand side is represented by consumers with differing behavior. There is relatively large number of decision alternatives and product selections. Consumers can behave rational as well as irrational. These facts have an impact on the market and the competition. The competition brings benefits to consumers in case if they behave rationally and have information, which enables them to choose among the offered products. In this topic, traditional as well as new approaches exist that will be presented in this contribution. These are mainly related to behavioral economics, which is based on knowledge of psychology in the analysis of economic processes and their behavior. This is also important in the field of competition as it states how behavioral economics and deviations from rational behavior influence the behavior of consumers.

Klasifikácia JEL: L2, L23

Kľúčové slová: trh, konkurencia, ponuka, dopyt, súťaž, tradičné a nové prístupy, behaviorálna ekonómia

1. Úvod

Súťaž a jej ochrana vychádza zo skutočnosti, že musí byť prospešná, efektívna, že prináša prospech spotrebiteľovi, a to v prípadoch, keď sa chová racionálne a keď disponuje informáciami, ktoré mu umožňujú vybrať si z ponúkaných tovarov. Trh, na ktorom funguje súťaž, tak prináša spotrebiteľovi efekt, nakoľko núti firmy, aby ponúkali širokú škálu výrobkov. Ak sa spotrebiteľ správa racionálne, súťaži to prospieva. Úloha súťaže je iná v situácii, ak sa spotrebiteľ správa neracionálne, to znamená v prípadoch, keď nevenuje dostatočnú pozornosť informáciám a keď firmy nemôžu čerpať výhody vyplývajúce z poskytnutých informácií. Z tohto dôvodu je

¹ Príspevok je výstupom projektu VEGA č. 1/0103/12 „Trh práce vo väzbe na ekonomický rast v kontexte spoločenské-ekonomických zmien“ a projektu VEGA č. 1/0277/14 „Inovácie a konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky“.

nevyhnutné poznať tak správanie sa firiem, ako aj správanie sa spotrebiteľov. Cieľom príspevku je uviesť skôr známe, nami charakterizované ako tradičné prístupy k správaniu sa firiem a spotrebiteľa, ako aj prístupy nové, ktoré vychádzajú z poznatkov behaviorálnej ekonómie a ktoré súvisia so súťažou.

2. Základné teoretické východiská

J. A. Kay vo svojom príspevku k stému výročiu založenia časopisu *The Economic Journal* vtípne a zároveň realisticky poznamenal, že jedným z najcharakteristickejších stanovísk manažérov a podnikateľov voči ekonómii a ekonomickému výskumu je tvrdenie, že ekonómia je len pokusom o prognózovanie budúceho ekonomického vývoja pri nedostatočnej znalosti vývoja súčasného (Kay, 1991). Skutočne, skoro 240 rokov po vyjdení Smithovho „Bohatstva národov“ ako základnej filozofie liberálnej trhovej ekonomiky súkromného vlastníctva sa zdá, že rozpor medzi začlenením Marshallových reprezentatívnych (priemerných) firiem, spotrebiteľov a trhov do modelu ekonomickej rovnováhy, vzťahovanej potom obojstranne ku škále faktorov a indikátorov makroekonomickej dynamiky, a diferencovanou realitou každodenného konkrétneho podnikania a konjunktúry konkrétneho trhu, je priveľký a prekomplikovaný. Fenomén „priemernosti“ neoklasickej marginálnej analýzy neplatil v praxi ešte skôr, než bol definitívne zvládnutý exaktnou matematickou formou. Môžeme však potom, s tradičným aparátom analýzy dopytu, ponuky, priemerných nákladov a príjmov v logike Pareto-, resp. kvázi Pareto-optimisticky, rozanalyzovať dynamiku mikrosféry s vedomím (a presvedčením) o správnosti istého stupňa konkurencie v ekonomike ako záruky efektívnosti, optimálnosti alokácie a spravodlivosti distribúcie? Nie sú naše ambície, konkretizované vo formulácii zámernej politiky podpory a ochrany konkurenčného prostredia v ekonomike so zreteľom na žiaduci stav celkovej národohospodárskej výkonnosti a (alebo) rastu, nerealistické? Ak zostaneme týmto ambíciám pozitívne naklonení, musíme – a táto úloha sa opakuje neustále – vymedziť aspoň rámcové kritériá posudzovania stavu hospodárskej súťaže. Napokon, tieto základné charakteristiky, dominujúce tradičnému prístupu, predstavujeme v ďalšom texte.

2.1. Charakteristika tradičných východísk vplyvujúcich na generovanie trhu

Je to zaiste veľmi triviálne, ale vždy hodné zopakovania: trh má kľúčovú úlohu v alokácii zdrojov a v distribúcii dôchodkov v procesoch interakcie samostatných ekonomických subjektov. Je miestom stretávania sa dopytu a ponuky a vytvárania trhovej ceny ako základnej informácie pre všetky typy a hierarchie týchto subjektov. Stranu ponuky pritom tvoria suverénni výrobcovia, ktorých produkt ako výsledok nimi zvoleného typu kombinácie výrobných faktorov sa uchádza o záujem dopytu v podmienkach súťaže s ostatnými konkurujúcimi výrobcami. Ak by sme sa pokúsili čo najlepšie formulovať produkčnú funkciu výrobcov (strany ponuky) pri striktnom rešpektovaní podmienok neoklasickej marginálnej analýzy, môžeme tak urobiť s využitím Hicksovho modelu multiprodukčnej a multifaktorovej firmy.

Pre tento model je charakteristická produkčná funkcia, založená na nasledujúcich predpokladoch:

- firma nie je limitovaná stupňom využiteľnosti produkčných faktorov, t. j. môže ich voľne transformovať na výrobu prakticky nekonečnej skupiny produktov,
- produkčná funkcia je spojitá (s nenulovými parciálnymi deriváciami prvého a druhého stupňa) a priradzuje kombináciu nezávislých faktorových premenných kombináciám nezávislých premenných produkcie,

- počiatočný charakter produkčnej funkcie je determinovaný existujúcimi technickými podmienkami firmy, realizovanými jej inžiniermi a technikmi,
- produkčná funkcia firmy je charakteristická klesajúcou hraničnou mierou technickej substitúcie medzi akýmikoľvek dvoma faktormi výroby, klesajúcim hraničným produktom a vzrastajúcou hraničnou mierou produktovej transformácie medzi akýmikoľvek dvoma produktmi,
- všetky výrobné faktory a produkty firmy sú dokonale deliteľné,
- parametre, ktoré určujú produkčnú funkciu firmy, nie sú meniteľné počas typického firemného produkčného obdobia (v unifikovanej forme – deň, mesiac, rok a pod.),
- parametre firemnej produkčnej funkcie nemôžu nadobúdať charakter náhodných premenných (Hicks, 1939).

Samozrejme, definovanie všeobecného tvaru produkčnej funkcie nepostačuje pre celkovú charakteristiku správania sa firmy. Predovšetkým, pre rozhodovacie procesy firmy (resp. jej manažérov) sú nevyhnutné minimálne tri rozdielne typy informácií:

- informácie o technológii produkcie,
- informácie o ponuke faktorov produkcie,
- informácie o charaktere dopytu po vyrábanej produkcii.

Za podmienok neoklasickej marginálnej analýzy informácie o dopyte po produkcii existujú zvyčajne v dvoch základných formách. Na jednej strane firmy buď poznajú ceny všetkých produktov (to predpokladá ich konštantnosť), alebo poznajú funkciu svojich celkových príjmov. Pre prípad dokonalej konkurencie sa predpokladá, že ceny všetkých firemných produktov sú konštantné a nezávislé od úrovne ich výstupu (množstva produktov). V inom prípade možno predpokladať, že firma pozná funkciu svojich celkových príjmov, t.j. reláciu medzi celkovým príjmom a množstvom jednotlivých výrobkov. Pritom všetky typy týchto informácií sú založené na istom stupni a na charaktere poznania dopytu po daných výrobkoch. Teórie dopytu sú všeobecne teóriami o charaktere vzťahu medzi kupovanými množstvami produktov a danou úrovňou ich cien. V podstate sa doposiaľ vyčlenili tri základné koncepcie analýzy dopytu:

1. analýza dopytu založená na teórii užitočnosti (za predpokladu existencie spojitej funkcie užitočnosti v kardinalistickom tvare),
2. analýza dopytu založená na predpoklade dokonalých indiferenčných kriviek,
3. analýza dopytu s predpokladom nestálej preferencie.

Základné východiská prvých dvoch koncepcií analýzy dopytu sú dostatočne známe. Tretia koncepcia je relatívne mladšia (Samuelson, 1948; Houthakker, 1950; Hicks, 1956). Výhodou tohto realistickejšieho prístupu je upustenie od požiadavky dokonalej znalosti a jednoznačnosti indiferenčných kriviek zo strany spotrebiteľa. Prevažuje tu ex post ponímanie správania sa spotrebiteľa, pričom sa predpokladá, že existuje pomerne veľké množstvo rozhodovacích alternatív a výberu spotrebiteľa za danej statickej situácie na trhu, a že žiadna z nich nie je definitívne najpreferovanejšie. Hicksova verzia tejto teórie dopytu je založená na nasledujúcich podmienkach:

- spotrebiteľ je konfrontovaný s konečnou škálou výrobkov, pričom ich ceny sú stále a známe,
- spotrebiteľ je ohraničený pri svojich nákupoch rôznych výrobkov fixným dôchodkom,

- spotrebiteľ sa správa podľa preferenčnej škály,
- poradie v preferenčnej škále má neustály charakter,
- spotrebiteľ vždy preferuje možnosť voľby väčšieho množstva výrobkov pred menším,
- preferenčná škála spotrebiteľa je nezávislá od preferenčnej škály všetkých ostatných spotrebiteľov,
- model má statický charakter a predpokladá dokonalú informovanosť (Hicks, 1956).

Na základe týchto podmienok je formulovaný i Hicksov model dopytu za predpokladu neustálych preferencií, charakterizovaný funkciou dopytu so záporným sklonom. R. Hicks takisto formuloval predpoklad, že pri analýze dopytu možno pripustiť výnimku, resp. neplatnosť klasického pravidla dopytu (spotreba stúpa ak cena klesá, za inak rovnakých podmienok), ak sú splnené tri podmienky:

1. produkt musí mať charakter inferiórneho statku so signifikantnou zápornou dôchodkovou elasticitou dopytu po ňom,
2. substitučné efekty sú zanedbateľne malé,
3. podiel dôchodku, vydaného na spotrebu tohto inferiórneho statku, je významne veľký.

Posledná uvedená výnimka z klasických predpokladov je pomerne významná pre celkovú inováciu prístupu k analýze súvislostí medzi formulovaním dopytu po určitom produkte ako sumy množstiev produktu dopytovaných individuálnymi spotrebiteľmi pri danej cene a poznaním, eventuálne využívaním informácií o takto špecifikovanom dopyte v rozhodovacej praxi firiem. Pravda, táto výnimka bola formulovaná pôvodne už skôr, v jednej z prác E. E. Slutského zo začiatku 20. storočia (Slutsky, 1915).

Rozhodnutie spotrebiteľov a ich vplyv na charakter funkcie dopytu sú len jednou stránkou analýzy dopytu v podmienkach statickej rovnováhy. Druhou, pre nás ešte relevantnejšou, je stupeň poznania funkcie dopytu zo strany firiem a charakter jeho využívania. Z tohto pohľadu sú modely trhového dopytu klasifikované najčastejšie na základe nasledujúcich prístupov:

1. významu konkrétnej individuálnej firmy pre celkový trh,
2. homogenity produktov predávaných na čiastkových trhoch,
3. elasticity dopytu.

Pri analýze týchto prístupov sa potom tradične vymedzujú štyri typy modelov trhového dopytu, a to dokonalá konkurencia, čistý monopol, monopolistická konkurencia, duopol a oligopol (Tokárová, 2008), ktorými sa v príspevku v súlade s jeho cieľom zaoberať nebudeme. V ďalšej časti poukážeme na nové prístupy súvisiace so správaním sa spotrebiteľov, a teda aj so súťažnou politikou.

3. Nové teoretické prístupy súvisiace so súťaživosťou a so súťažou

Nové prístupy súvisiace so správaním sa spotrebiteľa vychádzajú z behaviorálnej ekonómie. Je to smer, ktorý v analýze ekonomických procesov a správania sa ekonomických subjektov uplatňuje poznatky psychológie. Behaviorálnu ekonómiu možno charakterizovať aj ako smer, ktorý sa snaží vyrovnáť sa s kritikou ekonomického konceptu výhradne racionálne uvažujúceho nezávislého jedinca, tzv. homo economics, ktorý sa rozhoduje na základe dobrých znalostí a dostatku informácií, racionálne a vždy vo svoj vlastný prospech (Zháňalová, 2011). V skutočnosti tomu tak nie je, v správaní sa spotrebiteľov existujú odchýlky od jeho racionálneho

správania sa. Táto skutočnosť má vplyv aj na hospodársku súťaž a na trh. Na trhu musí fungovať efektívna súťaž, ktorá prináša súťažiacim prospech. Núti totiž firmy k tomu, aby ponúkali širokú škálu tovarov. Tak má spotrebiteľ väčšiu možnosť voľby, nech už sa správa racionálne alebo neracionálne. Ak sa správa racionálne, pomáha to aj súťaži.

K inej situácii pri súťaži dochádza, ak sa spotrebiteľ správa neracionálne. Ide o prípady, keď spotrebiteľ nevenuje dostatočnú pozornosť informáciám; firmy nemôžu v takomto prípade ziskovať výhody vyplývajúce z poskytnutých informácií. Súťaž tak nepomáha spotrebiteľovi, ak odhliadneme od jeho racionálneho správania sa. Zo strany spotrebiteľa ide o dopyt po tovaroch, ktoré by za iných okolností nechcel. Súťaž totiž uspokojuje dopyt spotrebiteľa po tovaroch, ktoré chce, a nie po tých, ktorých nákup nie je v súlade s racionálnym správaním sa.

Možno konštatovať, že hospodárska súťaž a jej ochrana prinášajú prospech spotrebiteľovi v prípadoch, ak sa správa racionálne, a ak disponuje informáciami, ktoré mu umožňujú vybrať si z ponúkaných tovarov.

Tak vzniká otázka, či predpoklady, ktoré sa týkajú pozitívneho prínosu súťaže pre spotrebiteľa, nie sú obmedzené racionálnym či neracionálnym správaním sa subjektov (Zháňalová, 2011).

V súťažnej politike sa v súčasnosti uplatňuje celoeurópsky trend, t. j. prechádza sa z formálneho posudzovania súťažných prípadov na tzv. ekonomický prístup. Dôraz na ekonomické trendy sa už dlhšie uplatňuje v USA. Preto hlavná inštitúcia pre súťaž v USA Federal Trade Commission (ďalej FTC) venuje veľkú pozornosť behaviorálnej ekonómii. Bol to najmä komisár (do roku 2012) J. T. Rosch, ktorý vo svojej štúdii (2010) uvádza vzťah medzi behaviorálnou ekonómiou a súťažou. Tento vzťah vychádza z princípov chicagskej školy, a to:

- predávajúci a kupujúci sa správajú racionálne, t. j. predávajúci sa snaží maximalizovať svoj profit a kupujúci sa snaží maximalizovať výhody kúpy,
- nedokonalý trh sa sám a rýchlo napráva,
- racionálne uvažujúci predávajúci dokáže zistiť, kedy predátorské správanie sa je v rozpore s jeho osobnými záujmami.

Viacerí ekonómovia aj v súčasnosti potvrdzujú, že subjekty sa na trhu vôbec nesprávajú racionálne. Teórie uvádzanej chicagskej školy boli platné a uznávané viac ako štyridsať rokov, avšak nie je možné vychádzať z predpokladu, že kupujúci a predávajúci, rovnako ako ostatné subjekty na trhu, sa správajú vždy racionálne a v súlade s maximalizáciou zisku. Dokonca niektorí ekonómovia sa domnievajú, že existujú isté „predvídateľné neracionálne spôsoby“, podľa ktorých sa ľudia správajú, keď napríklad v situáciách hodnotenia rizika dochádza často k preceňovaniu možnosti úspechu a k podceňovaniu možnosti neúspechu.

Pokiaľ ide o iracionalitu na strane predávajúcich, situácia je komplikovanejšia. Je známe, že chicagská škola vychádza z názoru, podľa ktorého sa predávajúci správajú vždy racionálne, pretože ich cieľom je maximalizácia zisku, a to za predpokladu dokonalých znalostí a informácií o trhu. Tie podniky, ktoré sa nesprávajú racionálne, vylúčia z trhu podniky, ktorých správanie sa je racionálne. Táto teória však neodráža skutočnosť, že podnik tvoria jednotlivci. Okrem toho by mala zohľadňovať aj poznatky z iných vied, napríklad zo sociológie a psychológie a zvažovať racionalitu jednotlivcov, teda skutočnosti, ktoré motivujú ich správanie sa. Ľudská bytosť sa správa teda v rámci obmedzenej racionality, ktorá je u každého jednotlivca iná (Zháňalová, 2011).

Už spomínaný J. T. Rosch (2010) uvádza poznatky, ktoré by sa mali zohľadňovať v oblasti hospodárskej súťaže. Ide predovšetkým o skutočnosť, že trhy sú informačne asymetrické, čo znamená, že nie všetci kupujúci disponujú rovnakými informáciami, rovnako ako nie všetci predávajúci. Aj strana ponuky a dopytu sa líši, pokiaľ ide o dostupné informácie. To znamená, že v niektorých prípadoch môže dochádzať k iracionálnemu správaniu sa aj v dôsledku informačnej asymetrie. Niektorí predávajúci preferujú pred dlhodobým ziskom len zisk krátkodobý, čiže vo svojom správaní sa preto nezohľadňuje situácia v budúcnosti. A nakoniec, ľudské bytosti majú tendenciu stávať sa tzv. status quo kupujúcimi, t. j. kupujú výrobky a služby, ktoré poznajú a nemenia svoje zvyklosti (Rosch, 2010; Zháňalová, 2011).

K zástancom poznatkov behaviorálnej ekonómie patrí ďalej bývalý komisár FTC W. E. Kovacic. Už dlhšiu dobu zdôrazňuje nevyhnutnosť aplikácie intenzívnejšieho empirického postupu v oblasti hospodárskej súťaže. Podľa neho „investície do znalosti znamenajú dlhodobý prínos a pomáhajú súťažným úradom držať krok s dôležitými ekonomickými teóriami, empirickými štúdiami a právnymi analýzami, vďaka čomu súťažné úrady dokážu, čeliť výzvam v podobe komplexných a náročných otázok“ (Kovacic, 2009). Empirické vedy a najmä behaviorálna ekonómia tak pomáhajú týmto úradom lepšie pochopiť dynamické trhové prostredie a aj skutočnosť, ako zákonné a neformálne normy ovplyvňujú normy správania sa jednotlivca a súťaž ako celok.

3. Závery

V alokácii zdrojov a v distribúcii dôchodkov má základnú kľúčovú úlohu trh. Predstavuje miesto stretávania sa ponuky a dopytu. Stranu ponuky tvoria suverénni výrobcovia, ktorých produkt ako výsledok nimi zvoleného typu výrobných faktorov sa uchádza o záujem dopytu v podmienkach súťaže s ostatnými konkurujúcimi si výrobcami. Tieto skutočnosti súvisia so súťažou, ktorá má spotrebiteľovi prinášať efekt. Poznanie správania sa tak výrobcov, ako aj spotrebiteľov je nevyhnutné. V príspevku uvádzame skôr známe prístupy k tejto problematike (Hicks, 1939; Houthaker, 1959; Samuelson, 1948; Slutsky, 1952), ako aj prístupy nové. Ide najmä o behaviorálnu ekonómiu a uplatňovanie psychologických poznatkov a o to, ako táto vedná disciplína a najmä odchýlky od racionálneho správania sa ovplyvňujú rozhodovanie ekonomických subjektov na trhu (Kahneman, Tversky, 1979). Tieto poznatky môžu prispieť k novému pohľadu na súťažnú politiku a k účinnej súťaži.

Použitá literatúra

Hicks, J. R. (1939). *Value and capital*. Oxford: Clarendon Press. pp. 72–83.

Hicks, J. R. (1956). *A revision of demand theory*. Oxford : The Oxford University Press.

Houthakker, H. S. (1950). Revealed preference and the utility function. *Economica*, pp. 159–174.

Kahnemann, D. – Tversky, A. (1979). Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica* 47, No. 2, pp. 263-291.

Kay, J. A. (1991). Economics and business. *The Economic Journal*. ISSN 1468-0297, Vol. 101, No. 1, pp. 57–63.

Kovacic, W. E. (2009). Rating the Competition Agencies: What Constitutes Performance? *Geo Mason, L. Rev.*

Tokárová, M. (2008). *Protimonopolná politika*. 2. vydanie. Bratislava : Sprint vfra. s. 14. ISBN 978-08-89085-98-9.

Rosch, J. T. (2010). *Some Observations on Behavioral Economics and the Creation of the Consumer Financial Protection Agency*. Washington.

Samuelson, P. A. (1948). Consumption theory in terms of revealed preference. *Economica*, pp. 243–253.

Slutsky, E. E. (1919). *On the theory of the budget of the consumer*. In Stigler, G. J. – Boulding, K. E. (eds.) (1952). *Readings in price theory*. Homewood : Richard, D. Irwin, Inc.

Zháňalová, L. (2011). Behaviorální ekonomie ve vztahu k hospodářské soutěži. *Antitrust*, č. 1, s. 102–105.

Pracovní migrace na Slovensku v letech 2005-2014

Labour migration in Slovakia in years 2005-2014

Petr Zadražil

Ekonomická univerzita v Bratislave
Národohospodárska fakulta
Katedra sociálneho rozvoja a práce
Dolnozemska cesta 1
Bratislava, 852 35
Slovensko
e-mail: petr.zadrazil@euba.sk

Abstrakt

Labour migration is usually considered means of balancing labour supply and demand in space, however in long run, it deepens problems in underdeveloped regions, which lose higher-qualified labour force. In Slovakia, regional disparities are evident on axes East-West, especially in terms of unemployment and wages. This paper aims to research on national migration in Slovakia in past 10 years, with focus on labour migration. In first part, it brings summary of selected literature on the topic. Then the paper presents results of research, using analysis of statistical data as provided in publications of the Statistical Office of the Slovak Republic, showing amount of total migrations by declared reason, focusing on labour migration, labour migration by distance, balance by region and introducing indicator of labour migration as balance of labour migration per 100k inhabitants.

Klasifikace JEL: J61, R23

Klíčová slova: regionální disparity, pracovní migrace, pracovní mobilita

1. Úvod

Regionální disparity, jak na Slovensku, tak v Evropské unii, jsou jedním z diskutovaných problémů mezi odborníky různých oblastí. Jedním z jejich projevů je i migrace lidí mezi lokalitami s cílem najít lepší životní a pracovní podmínky. Důležitou roli pro ekonomický rozvoj konkrétního regionu a zaostávání jiného hraje tedy pohyb pracovní síly mezi regiony, ať už jde o migraci spojenou se změnou trvalého bydliště nebo pouze dojíždění pracovní síly za prací a zpět. Lze tedy předpokládat, že ekonomicky zaostávající regiony budou vykazovat migrační ztrátu a naopak rozvinutější regiony migrační příbytek.

Mobilita jako pendlování za prací na denní, týdenní nebo jiné pravidelné bázi, a migrace, jako trvalé přesídlení za prací, umožňují vyšší efektivitu trhu práce pro překonávání nesouladu mezi nabídkou a poptávkou v prostoru. V kontextu existence vysoké nezaměstnanosti, zejména strukturální, je potom pracovní migrace jedním z krátkodobých řešení tohoto problému. Na druhou stranu migrace dále prohlubuje zaostávání méně rozvinutých regionů odchodem zejména ekonomicky aktivního obyvatelstva v produktivním věku, většinou s vyšší vzdělaností a kvalifikační úrovní. Dochází tak v dlouhodobém hledisku k spirálovitému zhoršování

ekonomické konkurenceschopnosti regionů s převažující emigrací a ke kumulaci problémů na pracovním trhu.

Mezi nejčastější příčiny stěhování vedle ekonomických faktorů, tedy přiblížení se pracovníka i s rodinou zaměstnání, patří zejména rodinné důvody, uzavření manželství nebo naopak jeho rozpad a podobně. Předkládaný příspěvek popisuje migraci na Slovensku se zaměřením na pracovní migraci a jeho cílem je popsat a analyzovat z vybraných klíčových statistik regionální migraci za práci v období let 2005 – 2014, tedy poslední desetiletí. Východiskovou hypotézou analýzy je předpoklad atraktivitu hlavního města Bratislavy, které přitahuje pracovní migranty z ostatních regionů Slovenska, a naopak rostoucí míra emigrace z regionů ve směru osy severovýchod-jihozápad.

2. Migrace a pracovní migrace jako jeden z jejích typů

Bezák (2006) vyjmenovává tři základní důvody zájmu o zkoumání vnitřní migrace.¹ Prvním je, že migrace je vedle klesající porodnosti a stabilní úmrtnosti třetí složkou populační dynamiky a má tendenci hrát významnou úlohu v populačním vývoji nejen SR, ale i celé Evropy. Migrace se navíc změnou skladby populace (podle věku a pohlaví) druhotně promítá i do celkové natality a mortality sledovaného území. Druhým důvodem růstu vědeckého zájmu o migraci je její vztah k ostatním jevům a procesům prostorové organizace společnosti. Je úzce provázaná se socioekonomickými jevy jako trh práce, kvalita života v dané lokalitě a podobně, je proto indikátorem změněných podmínek v regionech. Jako třetí důvod autor uvádí změnu charakteru samotné vnitřní migrace. Přestávají platit dřívější pravidla, že migrace vyrovnává vnitřní nerovnováhu mezi regionálními trhy práce a stává se selektivnější podle věku, vzdělání a profesní strukturu.

Vnitřní migraci je možné členit na intraregionální, tedy migraci v rámci regionálních jednotek, například krajů, a interregionální, výměnu obyvatelstva mezi zvolenými územními jednotkami. Migrační teorie rozlišují mezi dvěma hlavními důvody migrací. Jsou jimi pracovní migrace, která je odlišná od migrace motivované změnou rodinného nebo sociálního statusu, protože se zpravidla uskutečňuje ve větších vzdálenostech a překračuje často hranice vymezených regionů, zatímco u druhého důvodu migrace jde obvykle o intraregionální stěhování. Vycházejí z dichotomie venkov-město je možné rozlišovat čtyři základní pohyby, a to z venkova do města, z města na venkov, z města do města a z venkova na venkov. V kontextu rozdělení na pracovní migraci a migraci z rodinných nebo bytových důvodů je možné konstatovat, že zatímco v migraci z měst do měst a z venkova do měst převažují pracovní důvody, bytová situace a kvalita života naopak vedou k migraci z měst na venkov, případně z venkova na venkov (Bezák, 2006).²

Bezák (2005) uvádí, že „jedním z charakteristických rysů prostorové struktury migračních systémů je větší nebo menší stupeň soustředění intraregionálních migrací do relativně malého počtu prostorových kanálů. Interregionální migrační toky nejsou rozloženy rovnoměrně mezi všechny možné dvojice výchozích a cílových regionů.“³ Tuto vlastnost označuje literatura jako prostorovou koncentraci migračního systému a jejím projevem je nerovnost v relativních

¹BEZÁK, A. 2006. Vnútorne migrácie na Slovensku : súčasné trendy a priestorové vzorce. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2006, roč. 58, č. 1, s. 16.

²BEZÁK, A. 2006. Vnútorne migrácie na Slovensku : súčasné trendy a priestorové vzorce. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2006, roč. 58, č. 1, s. 23-24.

³BEZÁK, A. 2005. Priestorová koncentrácia interregionálnych migrácií na Slovensku. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2005, roč. 57, č. 3, s. 187.

velikostech interregionálních migračních toků. Uvažujeme-li jeden region, pak podle teorie většina imigrantů pochází z malé skupiny výchozích regionů, zatímco většina emigrantů směřuje do malé skupiny cílových regionů, a tyto skupiny mohou být výrazně odlišné.

2.1 Interregionální migrace na Slovensku

Šprocha (2011)⁴ uvádí, že zatímco za socialismu měla vnitřní migrace výrazně koncentrační charakter, kdy se lidé stěhovali z venkovských zemědělských regionů do průmyslových oblastí ve městech, po roce 1989 dochází k postupným změnám. Dekoncentrační podoba migrace se spojuje s popularitou suburbanizace, růstem atraktivity menších obcí v zázemí větších měst, a je doprovázená celkovým poklesem objemu migrace v 90. letech. Obrat v trendu poklesu nastává až po roce 2000 v souvislosti s rozvojem bytové výstavby a finančního trhu umožňujícího hypoteční úvěry.

Bezák (2006) doplňuje⁵, že proces snižování vnitřní migrace začal už od poloviny 80. let jako mírný, narůstal v průběhu 90. let a přetrvával až do roku 2000, přičemž k tomuto výraznému poklesu mobility došlo paradoxně v období, kdy narůstaly existující a vznikaly nové regionální disparity. V první polovině prvního desetiletí 21. století autor konstatuje, že více než polovina migrací se uskutečňuje v daném funkčním městském regionu jako důsledek charakteristické vlastnosti migračních pohybů, tedy že počet migrací klesá s rostoucí vzdáleností mezi východiskovým a cílovým regionem. V letech 2002-2004 se až 61 % migrací uskutečnilo na vzdálenost do 20 km, mezi 20-50 km proběhlo 18 % migrací, zatímco nad 100 km to bylo jen 11 %. V kontextu interregionálních migrací se pak ve stejném období uskutečnila téměř polovina mezi sousedícími funkčními městskými regiony, a z ostatních nesousedících regionů připadalo 45 % na migraci do regionů Bratislavy a Košic. V případě největších slovenských měst tak jejich vyšší atraktivita překonává brzdící efekt vzdálenosti. Pohyb z měst převažoval na Slovensku od 90. let. V letech 2002-2004 tvořily ročně migrace z města na venkov průměrně 43 % všech migrací, zatímco v opačném směru to bylo 24 %, z venkova na venkov 22 % a nejmenší podíl 11 % připadal na stěhování mezi městy. Navíc až 70 % migrací z města na venkov směřovalo do obcí ve stejném funkčním městském regionu. Uvedená čísla tedy potvrzují dekoncentrační a suburbanizační pohyby ve sledovaném období.⁶

Z pohledu období 2004-2008 konstatuje Jurčová (2008)⁷ poměrně stabilní strukturu vnitřního stěhování s převahou kratších vzdáleností, necelá polovina, 47 %, je v rámci okresu, 29 % mezi okresy v rámci kraje a 24 % mezi kraji. Pouze 4 % migrujících v roce 2007 uvedla jako důvod změnu pracoviště nebo přiblížení k pracovišti, situace ale byla diferencovaná z regionálního pohledu. Vyšší míru pracovní migrace vykazují mezikrajské migrace, 10 %. Jurčová konstatuje vztah k vzdělanostní úrovni migrantů, zatímco osoby s nižším vzděláním se stěhují častěji z obce do obce ve stejném okrese, u migrace mezi okresy v rámci kraje roste podíl středoškolsky

⁴ŠPROCHA, B. 2011. Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *RELIK 2011 : sborník příspěvků : 4. mezinárodní konference*. Praha, 5.-6.12.2011. Slaný : Melandrium, 2011. s. 16. ISBN 978-80-86175-75-1.

⁵BEZÁK, A. 2006. Vnútorné migrácie na Slovensku : súčasné trendy a priestorové vzorce. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2006, roč. 58, č. 1, s. 29-30.

⁶BEZÁK, A. 2006. Vnútorné migrácie na Slovensku : súčasné trendy a priestorové vzorce. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2006, roč. 58, č. 1, s. 23-24.

⁷JURČOVÁ, D. 2008. *Pracovné migrácie v Slovenskej republike* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2008. [cit. 2015-11-15]. s. 9. ISBN 978-80-89398-02-7 Dostupné na internetě: <http://www.infostat.sk/new_web/sk/_publikacie/pracovne_migracie.pdf>

vzdělaných obyvatel s maturitou a vysokoškolsky vzdělaní tvoří téměř čtvrtinu migrantů mezi kraji. Podle věku pak tvoří až 30 % stěhujících se osoby mezi 25-34 lety, a jejich podíl na stěhování mezi kraji je dokonce 36 %. Při analýze migrace v jednotlivých krajích v letech 2006 a 2007 dochází autorka k závěru, že největší přitažlivou silu měl Bratislavský kraj s hlavním městem, kam směřovaly nejvýznamnější migrační proudy ze všech regionů kromě Prešovského a Košického kraje, které vykazovaly největší migrační toky mezi sebou vzájemně. Nejtěsnější vazbu na Slovensku vykazovaly sousední Bratislavský a Trnavský kraj, kdy ve sledovaném období směřovalo 51-53 % migrantů z Bratislavského do Trnavského kraje a opačným směrem to bylo 43 %.

Bezák (2011) hovoří o výrazném prostorovém trendu plynule klesajícího migračního salda na ose jihozápad – severovýchod Slovenska. Migrační přírůstek je nejvýraznější v hlavním městě a bezprostředně sousedících okresech. Naopak regiony vykazující úbytek leží hlavně na severu a severovýchodě země, konkrétně na Spiši a v Zemplíně. V celkovém zhodnocení komponentů populačního růstu za sledované období dvacetiletí 1991 – 2010 Bezák konstatuje, že přirozená reprodukce si uchovává dominantní podíl na změnách počtu obyvatel regionů, ale migrační komponent v čase roste.⁸

Jurčová (2010) shledává, že „nejatraktivnějším prostorem, do kterého směřují migrační toky v současnosti, je Bratislavský kraj.“⁹ Region hlavního města vykazuje HDP na obyvatele vysoce nad průměrem nejen mezi ostatními regiony Slovenska, ale i v rámci Evropské unie. Například za období 2005-2009 se průměrně přistěhovalo do Bratislavského kraje 5,7 tisíc osob ročně. Naopak do Prešovského kraje se ve stejném sledovaném období přistěhovalo průměrně méně než 1000 osob a je tak nejméně atraktivním krajem z pohledu imigrace. Bratislavský kraj označuje Jurčová i jako region s nejvyšším počtem vystěhovalých, průměrně 3,3 tisíce osob ročně, naopak nejméně obyvatel opouštělo Žilinský kraj, 2,1 tisíce osob. Z prostorového hlediska se přírůstky koncentrují na západě Slovenska, zatímco úbytky, vázané na málo prosperující okresy s nedostatečnou tvorbou pracovních míst, jsou patrné zejména na východě. Jako relativně stabilní označuje autorka Žilinský kraj. V časovém období deseti let 2000-2009 dochází k závěru, že zatímco v prvním pětiletém intervalu směřovaly významnější migrační toky zejména z Trnavského, Nitranského, Trenčínského a Banskobystrického kraje do Bratislavy, z Bratislavy do Trnavského kraje a významná byla i výměna obyvatelstva mezi sousedícími Trnavským a Nitranským krajem, oba východní regiony, Košický a Prešovský kraj, vykazovaly výměnu mezi sebou a migrace mezi východem a ostatními kraji byla nevýrazná, Žilinský kraj dokonce nevykazoval významnější migrační výměnu (nad 500 osob ročně) s žádným ze slovenských regionů. Až v druhém sledovaném období, 2005-2009, narůstá migrace i ze Žilinského, Košického a Prešovského kraje zejména do Bratislavského kraje, odkud naopak vzrostla migrace do Nitranského kraje s přetrvávajícím migračním tokem do nejbližšího Trnavského kraje. Analýza tak potvrzuje přesun obyvatelstva na ose východ-západ a migrační zisky zejména Bratislavského kraje, a naopak čistou ztrátu zejména Prešovského kraje.

Zvláštní postavení v systému migrace mají města Bratislava jako hlavní a největší město státu a Košice jako druhé největší město a centrum nadregionálního významu, které každé mají počet

⁸BEZÁK, A. 2011. Komponenty rastu obyvateľstva funkčných mestských regiónov na Slovensku v rokoch 1991 – 2010. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. ISSN 1338-6034, 2011, roč. 55, č. 2, s. 157-158.

⁹JURČOVÁ, D. 2010. *Migračné toky v Slovenskej republike*. [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2010. [cit. 2015-11-15]. s. 9. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/migracnetoky.pdf>>

obyvatel vysoce přesahující jakékoli jiné slovenské město. Jurčová (2010)¹⁰ dochází k závěru, že v případě Bratislavy pochází přistěhovalí z regionů celého Slovenska s tím, že v období deseti let 2000-2009 je patrný trend růstu migrace ze vzdálenějších okresů, zatímco v opačném směru je spektrum zájmových regionů mnohem menší a obyvatelé hlavního města se vystěhovávají zejména do bližšího okolí v klesajícím trendu do Bratislavského, Trnavského, Nitrianského a Trenčinského kraje. Nejvýznamnější cílovou destinací je okres Senec, následovaný Dunajskou Stredou. V případě města Košice jsou původním regionem nově přistěhovaných zejména okresy Košického kraje, následované Prešovským krajem. Opačným směrem obyvatelstvo migruje hlavně do okresu Košice-okolí, a v menší míře do jiných okresů Košického kraje, do Prešovského kraje a do Bratislavského kraje, který má v migraci z Košic rostoucí tendenci.

2.2 Pracovní migrace na Slovensku

Janotka a Gazda (2008)¹¹ ve své práci analyzují vztah mezi regionálními disparitami ve mzdách a zaměstnanosti a dávají je do souvislosti s meziregionální mobilitou pracovní síly. Navazují na práce jiných autorů zkoumajících vlivy reálných mezd na migraci mezi zeměmi se závěrem, že v dlouhém období migrace koriguje mzdovou diferenciaci blíže k rovnovážné hodnotě, a aplikují poznatky na regionální migraci ve Slovenské republice. Vycházejí z dat Statistického úřadu SR za období 1997 – 2006 a sledují vztah salda migrace a reálných mezd ve vybraných okresech. Jejich analýza ukazuje zápornou korelaci mezi úrovní reálných mezd a saldem migrace menší intenzity, nepředstavuje tedy statisticky významný vztah. Výsledek interpretují v komplexnosti migračních procesů, například v Bratislavě sice zaměstnanci dosahují vyšších průměrných mezd, vysoké jsou ale i náklady na lokální málo mobilní až nemobilní zboží a služby, zejména bydlení. Stejně tak má vliv i nezaměstnanost, protože lidé častěji odcházejí z regionů s vyšší nezaměstnaností a odchází primárně s cílem zaměstnat se, ne jen za vyšší mzdou. Bariérou je i menší mobilita z důvodů velké vzdálenosti pracovních regionů od domova a rodiny a dalších vazeb nebo další ekonomické, demografické a sociální faktory.

Jurčová (2012)¹² hodnotí vnitřní migraci na Slovensku jako velmi nízkou, za sledované období let 2007 – 2011 došlo k nárůstu v roce 2008 a opětovnému poklesu v dalších letech, a nejvíce deklarovaných stěhování bylo z bytových důvodů (36,3 %), následovaných skupinou rodinných důvodů (33,9 %), jiných důvodů (24,4 %) a z pracovních příčin se uskutečnilo jen 3,2 % migrací. Struktura stěhování byla stabilní, 46 % představovaly migrace mezi obcemi jednoho okresu, necelých 30 % mezi okresy v rámci kraje a přibližně čtvrtina pak mezi kraji Slovenska. V roce 2011 přetrvávala určitá migrační uzavřenost východu Slovenska, kdy 37 % migrací z Košického kraje směřovalo do Prešovského kraje, a stejné procento opačným směrem z Prešovského kraje do Košického. Z obou krajů byl na druhém místě cíle migrací Bratislavský kraj, který je zároveň na prvním místě mezi ostatními kraji Slovenska a migrace směřující do regionu hlavního města tvořily téměř třetinu vystěhování ze všech ostatních krajů. Z Bratislavského kraje pak více než polovina migrací mířila do Trnavského kraje, konkrétně 52

¹⁰JURČOVÁ, D. 2010. *Migračné toky v Slovenskej republike*. [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2010. [cit. 2015-11-15]. s. 26. Dostupné na internetě: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/migracnetoky.pdf>>

¹¹JANOTKA, M., GAZDA, V. 2008. O mobilite pracovnej sily v rámci SR. In: *National and Regional Economics VII. Zborník z konferencie*. Košice, Ekonomická fakulta TU, s. 331–336.

¹²JURČOVÁ, D. a kol. 2012. *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2012. [cit. 2015-11-15]. s. 74. ISBN 978-80-89398-21-8. Dostupné na internetě: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Pop_vyvoj_2011_def.pdf>

%. V roce 2011 pak měly aktivní saldo migrace pouze tyto dva kraje, ostatní regiony byly migračně ztrátové, zejména oba východní regiony. V souvislosti se zkoumáním pracovní migrace uvádí autorka její rostoucí podíl s růstem vzdálenosti, oproti 3,2 % celkově při všech migracích tvořily pracovní migrace 8,5 % případů migrací mezi kraji, kde autorka konstatuje zejména lepší možnost nalezení práce a uplatnění se zejména v Bratislavském kraji.

V případě dojížděním za prací vidí Jurčová (2008)¹³ obdobné vazby jako u migrace. Největší atraktivitu měl Bratislavský kraj s 76 tisíci pracujícími s bydlištěm v jiném kraji za rok 2007. Největší podíl tvořili obyvatelé Trnavského kraje, přibližně 30 tisíc. Jediným dalším krajem s aktivním dojížděním byl Košický kraj, ostatní kraje pak měly pasivní saldo dojížděky za prací. Nejvyšší byla v Trnavském kraji, 26 tisíc osob, následovaný Prešovským krajem s 21 tisíci osobami dojíždějícími za prací do jiných krajů v roce 2007.

Jurčová (2012)¹⁴ se věnovala dojíždění za prací i ve své další publikaci. Dominantní postavení měl v roce 2011 Bratislavský kraj, kam primárně směřovaly osoby trvale žijící ve všech krajích kromě Prešovského a Košického, a celkem šlo o 75 tisíc osob, zatímco z Bratislavského kraje jinam dojíždělo 5 tisíc osob, čím vzniklo aktivní saldo 70 tisíc osob. Hlavním zdrojem dojíždějící pracovní síly regionu hlavního města byl Trnavský kraj. Jediným dalším krajem s aktivním saldem dojíždějících a odjíždějících za prací byl Košický kraj s 7,8 tisíci osob, zejména z Prešovského kraje. Tento region pak vykazoval největší pasivní saldo spolu s Trnavským krajem, 18 tisíc osob.

Šprocha (2011)¹⁵ se zabývá jedním z aspektů regionální migrace, a to konkrétně úroveň lidského kapitálu, kvantifikovanou stupněm nejvyššího dosaženého vzdělání, a konstatuje, že jde o jeden z důležitých atributů migrace na Slovensku a jeden z projevů socioekonomické heterogenity populace. „*Jedním z důležitých atributů lidského kapitálu je jeho regionální rozměr.*“¹⁶ Prostorovou distribuci populace s vyšším dosaženým vzděláním v určitých regionech dává do souvislosti s koncentrací vzdělávacích institucí v těchto oblastech. Dochází tak k polarizaci vzdělanostní úrovně na Slovensku na oblasti s nadprůměrnou vzdělanostní strukturou v okresech s velkými hospodářskými, kulturními a vzdělanostními centry, a okresech s vysokým podílem osob se základním a neúplným středním vzděláním. Zároveň analyzuje hodnoty nejvyššího dosaženého vzdělání ve věkových kategoriích a dochází k závěru, že vzdělanostní úroveň mladších generací roste. Konstatuje, že vysokoškolsky vzdělané osoby vykazují vyšší intenzitu migrace a zároveň se častěji než jiné vzdělanostní skupiny stěhují na delší vzdálenosti. Tedy zatímco lidé s nižším vzděláním se nejčastěji stěhují mezi obcemi v rámci okresu nebo okresy v rámci kraje, největší podíl na migraci mezi kraji mají vysokoškoláci. Za sledované

¹³JURČOVÁ, D. 2008. *Pracovné migrácie v Slovenskej republike* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2008. [cit. 2015-11-15]. s. 12-13. ISBN 978-80-89398-02-7 Dostupné na internetě: <http://www.infostat.sk/new_web/sk/_publikacie/pracovne_migracie.pdf>

¹⁴JURČOVÁ, D. a kol. 2012. *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2012. [cit. 2015-11-15]. s. 76. ISBN 978-80-89398-21-8. Dostupné na internetě: <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Pop_vyvoj_2011_def.pdf>

¹⁵ŠPROCHA, B. 2011. Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *RELIK 2011 : zborník príspevků : 4. mezinárodná konferencia. Praha, 5.-6.12.2011*. Slaný : Melandrium, 2011. s. 1. ISBN 978-80-86175-75-1.

¹⁶ŠPROCHA, B. 2011. Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *RELIK 2011 : zborník príspevků : 4. mezinárodná konferencia. Praha, 5.-6.12.2011*. Slaný : Melandrium, 2011. s. 1. ISBN 978-80-86175-75-1.

období 1996-2010 Šprocha konstatuje¹⁷, že regiony s nejvyšším odlivem obyvatel do jiných krajů se staly marginalizované oblasti východního a středního Slovenska, konkrétně periferní okresy Banskobystrického, Košického a zejména Prešovského kraje. Cílovými oblastmi byly zejména Bratislava a Košice, ale i Banská Bystrica, Žilina a Trenčín. Šprocha dochází k závěru, že mezi podprůměrnou vzdělanostní strukturou regionu a negativním migračním saldem existuje významná shoda. Migrací vysoce vzdělaných obyvatel do oblastí, které je možné charakterizovat jako vzdělanostní centra, tak dochází k rostoucí koncentraci tvořící základnu lidského kapitálu pro vyšší rozvoj těchto lokalit, a naopak oblasti s odlivem populace se stávají více marginalizované.

3. Analýza pracovní migrace na Slovensku 2005-2014

Následující část příspěvku se zaměřuje na migraci spojenou se změnou trvalého pobytu, která je statisticky podchycená v pramenných dílech Stav a pohyb obyvatelstva SR zpracovávaných Statistickým úřadem, která zachycuje i důvod migrace, a umožňuje sledovat deklarovanou pracovní migraci. Analýza vychází ze statistických dat pokrývajících sledované období 2005 - 2014. V těchto datech jsou zahrnuté údaje o migraci definované změnou trvalého pobytu, a to všech osob s trvalým pobytem v SR, tedy nejen slovenských občanů, ale i cizinců s povolením k trvalému pobytu. Konkrétně sledovanou veličinou je vnitřní stěhování, které Statistický úřad definuje následovně: „*Vnitřním stěhováním se rozumí změna obce trvalého pobytu mezi obcemi, okresy a kraji na území Slovenské republiky. Vnitřní stěhování z obce do obce v okrese zahrnuje i stěhování mezi městskými částmi Bratislavy a Košic.*“¹⁸ Statistika zobrazuje údaje o uskutečněných migracích v časovém období, ne o migrantech. Jedna osoba se během sledovaného období může stěhovat více než jednou. V delším sledovaném období pak roste podíl osob, které uskutečnili opakovanou migraci, například se vrátili do původního místa pobytu.

Jak uvádí Jurčová (2008), „*při změně obce trvalého pobytu je každá osoba povinná nahlásit tuto změnu v ohlašovně pobytu v místě nového bydliště, a při tom vyplnit hlášení o stěhování. Hlášení o stěhování nabízí 9 důvodů, ze kterých si má stěhující se vybrat jeden. Jde o změnu pracoviště, přiblížení se k pracovišti, studium, zdravotní důvody, svatba, rozvod, bytové důvody, následování rodinného příslušníka a jiné důvody.*“¹⁹ Důvody migrace při evidenci jsou uvedené taxativně, a vybraný může být pouze jeden hlavní důvod. Reálně však je příčinou stěhování kombinace důvodů, proto může být většinou označená kolonka jiné. Problémem se tak může jevit spolehlivost statistiky. Jiné důvody, ať už jde nejjednodušší možností, o komplexní příčinu změny bydliště jdoucí napříč ostatními možnostmi, neochotu odpovědět úřadům na citlivou otázku nebo nezájem, jsou nejčastěji deklarovaným důvodem, čím dochází ke zkreslení uvedených statistik. Přesto jsou dostupná data nejlepším možným zdrojem sledování pracovní migrace a je tedy vhodné použít je k analýze.

¹⁷ŠPROCHA, B. 2011. Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *RELIK 2011 : sborník příspěvků : 4. mezinárodní konference. Praha, 5.-6.12.2011*. Slaný : Melandrium, 2011. s. 16. ISBN 978-80-86175-75-1.

¹⁸•STATISTICKÝ ÚŘAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY : Pramenné diela : *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike. Roky 2005-2014*. [online]. Bratislava. Štatistický úrad Slovenskej republiky. 2005-2014. [cit. 2015-11-15]. Dostupné na <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6674>>.

¹⁹JURČOVÁ, D. 2008. *Pracovné migrácie v Slovenskej republike* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2008. [cit. 2015-11-15]. s. 9. ISBN 978-80-89398-02-7 Dostupné na internetě: <http://www.infostat.sk/new_web/sk/_publikacie/pracovne_migracie.pdf>

Dalším problémem je diskrepance mezi datem přihlášení k trvalému pobytu, které nezřídka neodpovídá skutečnému datu přestěhování, část migrací proto může být evidovaná v jiném roce, než se reálně uskutečnila. Lze však předpokládat, že míra opožděných přihlášení se v čase významně nemění, a proto může být tento faktor při analýze zanedbaný.

Dále je vhodné upozornit i na fakt, že místo trvalého pobytu se nemusí vždy shodovat s místem obvyklého pobytu ani výkonu práce. Pro sledování dojíždění za prací tak neexistuje odpovídající statistika zachycující celou populaci. Na druhé straně je třeba podotknout, že na úrovni trvalého bydliště jsou vedeny i ostatní statistiky, například o nezaměstnanosti, čím je vytvořená konzistentní a porovnatelná sada statistických informací.

3.1. Migrace podle důvodu a objem pracovních migrací

Tabulka č. 1 zobrazuje objem migrací ve sledovaném období let 2005 – 2014 podle deklarovaného důvodu stěhování, a na základě dat o počtu obyvatel zobrazuje počet pracovních migrací a celkových migrací na 100 tisíc obyvatel. Je patrné, že ve sledovaném období docházelo průměrně k přibližně 87 tisícům migrací ročně, přičemž nejvyšší hodnoty více než 94 tisíc bylo evidováno v posledním roce a nejnižšího počtu naopak v roce 2009. Protože celkový počet migrací zahrnuje mimo pracovních migrací i rodinné, zdravotní nebo další důvody, není možné dát pokles po roce 2008 do přímé souvislosti s ekonomickou krizí a je možné se pouze domnívat, že jednou z příčin mohl být i celkový pesimismus ohledně socioekonomického vývoje, který odrazilo obyvatelstvo od změny bydliště v poměrně nejistých podmínkách. Nejčastějšími důvody stěhování byly ve sledovaném období bytové důvody, průměrně ve 36,4 % ročních migrací, dále následování rodinného příslušníka a jako třetí byly uváděny jiné důvody. Z dat dále vyplývá, že celkový počet migrací na 100 tisíc obyvatel kolísá okolo 1600 migrací za rok. Pracovní migrace sumarizují migrace deklarované jako změna pracoviště nebo přiblížení k pracovišti, které je možné v kontextu práce považovat za čistě pracovní migraci. Jejich počet na 100 tisíc obyvatel se pohyboval od 65 na začátku sledovaného období v roce 2005, přes mírný růst na 68 v roce 2006, následovaný slabým poklesem v letech 2007 a 2008 a prudkým poklesem po roce 2008. Minima dosáhl v předposledním roce sledovaného období, 2013, poté se mírně zvýšil. Zatímco celkový počet migrací na 100 tisíc obyvatel se tedy na konci sledovaného období pohyboval na přibližně stejných hodnotách jako na jeho začátku, v případě pracovních migrací byl v roce 2014 jen na úrovni 77 % roku 2005.

Tabulka 1

Migrace podle deklarovaného důvodu 2005 – 2014

Deklarovaný důvod	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Změna pracoviště (A)	1,450	1,537	1,434	1,418	1,080	1,045	997	947	862	678
Přiblížení k pracovišti (B)	2,031	2,145	1,932	1,996	1,667	1,921	1,789	1,672	1,640	2,033
Studium	210	210	193	170	173	185	279	247	174	128
Zdravotní důvody	2,608	2,804	2,536	2,442	2,011	1,811	1,536	1,339	1,524	1,462
Sňatek	6,833	6,223	6,286	6,504	5,893	5,513	5,318	5,126	4,893	5,312
Rozvod	1,534	1,587	1,528	1,584	1,562	1,614	1,449	1,388	1,306	1,337
Bytové důvody	32,18 1	33,96 1	33,42 6	33,32 5	28,57 7	31,94 6	31,02 7	30,03 5	30,43 5	32,90 7
Následování rod. přísluš.	24,65 9	24,73 7	24,05 0	23,93 3	22,12 2	23,68 8	22,15 3	22,09 4	22,88 2	27,03 7

Jiné důvody	15,66 4	18,30 0	18,33 3	17,72 5	17,38 9	20,15 4	20,79 9	20,27 9	20,84 7	23,14 5
CELKEM	87,17 0	91,50 4	89,71 8	89,09 7	80,47 4	87,87 7	85,34 7	83,12 7	84,56 3	94,03 9
Z toho prac. migr. (A+B)	3,481	3,682	3,366	3,414	2,747	2,966	2,786	2,619	2,502	2,711
Prac. migr. na 100 tis. ob.	65	68	62	63	51	55	52	48	46	50
Celk. migr. na 100 tis. ob.	1,618	1,697	1,662	1,648	1,485	1,618	1,581	1,537	1,562	1,735

Zdroj dat: Vlastní zpracování. ŠÚ SR, Pramenné diela *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike*. Roky 2005-2014.

3.2. Objem pracovní migrace podle vzdálenosti

Tabulka č. 2 zobrazuje objem pracovních migrací podle vzdálenosti v kategoriích migrací mezi obcemi v rámci jednoho okresu, pracovních migrací mezi okresy v rámci jednoho kraje a pracovních migrací mezi kraji a dává je do relace k celkovým pracovním migracím a souhrnu všech evidovaných migrací v daném roce. Obdobně jako v tabulce 1 jsou pracovní migrace prostým součtem dvou deklarovaných důvodů migrací, a to změny pracoviště a přiblížení k pracovišti. Trend klesajícího počtu pracovních migrací po roce 2008, kdy začala globální krize, je v uvedených datech zřejmý. Jejich nejvyšší počet byl zaznamenán v předkrizových letech, konkrétně nejvyšší hodnotu evidujeme v roce 2006 na úrovni 3682 deklarovaných pracovních migrací. Zcela nejnižší absolutní počet pracovních migrací byl evidovaný v roce 2013, který završil čtyřletý pokles v řadě od roku 2010. V posledním zkoumaném roce je patrný mírný nárůst. Nejvyšší meziroční pokles byl zaznamenán v roce 2009, o 667 migrací, co představuje propad pracovních migrací o téměř 20 % oproti předchozímu roku. V relativním vyjádření tvořily pracovní migrace průměrně pouze 3,6 % všech migrací. I zde je patrný růst podílu v předkrizových letech do roku 2006 na hodnotu mírně nad 4 %, mírný pokles v následujících dvou letech, a výraznější propad po roce 2008 až pod 2,9 % v roce 2014. Analýzou pracovních migrací podle vzdálenosti zjišťujeme, že dominují migrace na větší vzdálenosti, tedy mezi kraji. Ty tvořily ve sledovaném období let 2005 – 2014 průměrně 63 % všech pracovních migrací, zatímco mezi okresy v rámci jednoho kraje proběhlo jen 21 % pracovních migrací a na pracovní migrace mezi obcemi jednoho okresu připadlo jen 16 %. Je tak možné se domnívat, že za práci se lidé stěhovali na větší vzdálenosti, zatímco na bližší preferovali dojížděku do zaměstnání. V časovém srovnání je patrné, že zatímco podíl pracovních migrací v rámci okresu kromě posledního sledovaného roku postupně klesal z 17,8 % v roce 2005 až na 14,4 % v roce 2013, (následovaný opětovným nárůstem na 16,9 % v roce 2014), u migrací na delší vzdálenosti naopak jejich podíl na celkových pracovních migracích narůstal i přes pokles v absolutním počtu z 59,6 % v roce 2005 na 65,4 % v roce 2013, s mírným poklesem v roce 2014. Zatímco se tedy v souhrnu za práci uskutečnilo méně migrací, vzrostla preference vzdálenějších lokalit a regionů.

Tabulka 2

Objem pracovní migrace podle vzdálenosti

Rok	Migr. celkem	Pracovní migrace							
		Celk.	podíl prac. migrací na celkové migraci	Pracovní migrace z obce do obce v okrese		Pracovní migrace z okresu do okresu v kraji		Pracovní migrace mezi kraji	
				Celk.	Podíl na prac.migr.	Celk.	Podíl na prac. migr.	Celk.	Podíl na prac. migr.
2005	87,170	3481	3.99%	620	17.81%	787	22.61%	2074	59.58%
2006	91,504	3682	4.02%	610	16.57%	799	21.70%	2273	61.73%
2007	89,718	3366	3.75%	512	15.21%	722	21.45%	2132	63.34%
2008	89,097	3414	3.83%	526	15.41%	686	20.09%	2202	64.50%
2009	80,474	2747	3.41%	445	16.20%	608	22.13%	1694	61.67%
2010	87,877	2966	3.38%	460	15.51%	637	21.48%	1869	63.01%
2011	85,347	2786	3.26%	430	15.43%	592	21.25%	1764	63.32%
2012	83,127	2619	3.15%	386	14.74%	518	19.78%	1715	65.48%
2013	84,563	2502	2.96%	361	14.43%	504	20.14%	1637	65.43%
2014	94,039	2711	2.88%	458	16.89%	581	21.43%	1682	62.04%

Zdroj dat: Vlastní zpracování. ŠÚ SR, Pramenné diela *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike*. Roky 2005-2014.

3.3. Saldo pracovní migrace podle krajů a za Bratislavu a Košice

Tabulka č. 3 zobrazuje údaje o pracovní migraci definované obdobně jako v tabulkách 1 a 2 jako součet migrací s deklarovaným důvodem změna pracoviště a přiblížení k pracovišti, v jednotlivých krajích Slovenska a zvláště ve dvou největších městech, Bratislavě a Košicích, s údaji o saldu vypočítaném jako rozdíl imigrace a emigrace z daného území. S výjimkou dvou let, 2009 a 2010, kdy Trnavský kraj vykazoval nízké aktivní saldo pracovní migrace, se za celé sledované období projevilo aktivní saldo pracovní migrace pouze v Bratislavském kraji, který je tak v konečném důsledku jediným územím profitujícím z pracovní migrace na Slovensku. Zatímco počty přistěhovalých rostly v období do roku 2008, v roce 2009 klesly až o 63 % v porovnání s předchozím rokem, a poté mírně rostly, v případě odstěhovaných z Bratislavského kraje naopak klesaly s výkyvy po celé sledované období. Kumulativní saldo pracovní migrace Bratislavského kraje za roky 2005 – 2014 tvořilo více než 9,8 tisíc osob. Ostatní kraje byly čistě ztrátové, nejnižší kumulativní pasivní saldo měl Trnavský kraj, -0,4 tisíce osob, naopak nejvyšší vykazoval Prešovský kraj s úbytkem -2,5 tisíce osob za sledovaných 10 let. Kromě Prešovského kraje jsou nejvíce ztrátové i Košický a Banskobystrický kraj. Všeobecně je možné konstatovat, že pasivní saldo klesá ve směru od severovýchodu na jihozápad. Tabulka dále pro srovnání zobrazuje i údaje o pracovní migraci za dvě největší slovenská města. Bratislava jako dominantní město celého Bratislavského kraje vykazuje aktivní saldo pracovní migrace korespondující s údaji za celý kraj, s podílem na hodnotách za kraj v rozmezí od 70,8 % do 94,5 %. Tento podíl však klesl zejména po roce 2008, a je tak možné konstatovat, že pracovní imigranti preferují jako místo trvalého pobytu nejbližší zázemí hlavního města, ať už tam pracují nebo pouze žijí a za práci do hlavního města jen dojíždějí, případně může jít o migranty, kteří v Bratislavě předtím bydleli přechodně a při koupi vlastního bydlení při nezměněném zaměstnání preferovali suburbánní oblasti. V případě Košic atraktivita metropole východu Slovenska nepřevýšila

atraktivitu jiných regionů, zejména Bratislavy, a proto i ve městě Košice převažuje pracovní emigrace nad imigrací a Košice vykazovaly negativní saldo pracovní migrace, zejména před rokem 2008. V období krize a po ní se ale migrace z Košic do jiných regionů výrazně zpomalila, v posledním sledovaném roce 2014 dokonce město Košice vykazovalo kladné saldo pracovní migrace.

Tabulka 3

Saldo pracovní migrace podle krajů a v BA a KE za roky 2005 – 2014

rok	kraj								město	
	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE	BA	KE
2005	1003	-110	-109	-38	-117	-147	-227	-255	882	-84
2006	1164	-82	-148	-113	-69	-230	-286	-236	1100	-96
2007	1082	-58	-114	-93	-120	-152	-283	-262	958	-74
2008	1240	-49	-137	-185	-83	-241	-292	-253	1045	-88
2009	763	8	-99	-65	-63	-147	-199	-198	572	-61
2010	863	26	-124	-51	-67	-194	-251	-202	611	-14
2011	917	-33	-138	-67	-65	-185	-277	-152	699	-7
2012	975	-24	-133	-121	-66	-177	-238	-216	743	-44
2013	913	-15	-130	-141	-65	-175	-229	-158	676	-32
2014	968	-79	-81	-167	-93	-150	-250	-148	700	15

Zdroj dat: Vlastní zpracování. ŠÚ SR, Pramenné diela *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike*. Roky 2005-2014.

3.4. Saldo pracovní migrace na 100 tisíc obyvatel

Tabulka č. 4 ukazuje indikátor pracovní migrace vypočítaný jako zlomek, kde v čitateli je saldo pracovní migrace za každý rok sledovaného období 2005 – 2014, zjištěné v tabulce číslo 3, a ve jmenovateli střední hodnota počtu obyvatel za roky 2005 – 2009, respektive průměrný počet obyvatel krajů v letech 2010 – 2014 (podle ŠÚ SR), výsledek je následně přepočítaný na 100 tisíc obyvatel. Cílem je analyzovat pracovní migraci na regionální úrovni nejen v absolutních číslech počtu migrací, ale ve vztahu k počtu obyvatel daného regionu. Zatímco hodnoty indikátoru podle očekávání z podstaty konstrukce potvrzují pozici Bratislavského kraje s průměrně 162 imigracemi za práci na 100 tisíc obyvatel za rok, pozice Prešovského kraje jako nejvíce ztrátového regionu v souvislosti s pracovní migrací není tak jednoznačná. Dosáhl sice nejvyšších hodnot v osmi sledovaných letech s hodnotami okolo 31 emigrací za práci za rok v průměru, v letech 2005 a 2009 měl ale vyšší hodnotu Košický kraj a v roce 2008 Banskobystrický kraj, a s hodnotou 37 emigrací za práci na 100 tisíc obyvatel za rok šlo zároveň o nejnižší dosaženou hodnotu indikátoru ve sledovaném období.

Tabulka 4

Saldo pracovní migrace na 100 tisíc obyvatel v letech 2005 – 2014

Rok	Kraj							
	BA	TT	TN	NR	ZA	BB	PO	KE
2005	166	-20	-18	-5	-17	-22	-28	-33
2006	192	-15	-25	-16	-10	-35	-36	-31
2007	178	-10	-19	-13	-17	-23	-35	-34

2008	202	-9	-23	-26	-12	-37	-36	-33
2009	123	1	-17	-9	-9	-22	-25	-25
2010	138	5	-21	-7	-10	-30	-31	-26
2011	152	-6	-23	-10	-9	-28	-34	-19
2012	160	-4	-22	-18	-10	-27	-29	-27
2013	148	-3	-22	-21	-9	-27	-28	-20
2014	156	-14	-14	-24	-13	-23	-31	-19

Zdroj dat: Vlastní zpracování. ŠÚ SR, Pramenné diela *Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike*. Roky 2005-2014.

4. Závěry

Práce shrnula vybrané závěry domácích autorů v problematice pracovní migrace na Slovensku zejména ve sledovaném období 2005 – 2014 a dále se věnovala analýze statistických údajů o pracovní migraci.

Slovensko je v porovnání s jinými rozvinutými státy zemí s poměrně nízkou mírou migrace celkově, zejména pak pracovní migrace. V celkovém počtu průměrně 87 tisíc evidovaných migrací v sledovaném období tvořily pracovní migrace poměrně nevýznamné množství 3,5 %, a tento podíl navíc ve sledovaném období klesal. Na 100 tisíc obyvatel se v roce 2005 uskutečnilo 65 migrací za prací, v roce 2014 jen 50. Na základě zjištěných údajů je možné konstatovat výrazný pokles deklarovaných migrací zejména po roce 2008, z čeho se dá usuzovat souvislost s finanční krizí a pesimismem obyvatel ohledně ekonomického vývoje a pracovních příležitostí v jiných regionech. V průměru došlo za sledovaných 10 let k 3,0 tisícům pracovních migrací, z toho přibližně 63 % připadalo na migrace mezi kraji, tedy na větší vzdálenost, a jejich podíl rostl i přes jejich klesající absolutní počet.

Analýza pracovních migrací podle krajů ukázala, že Bratislavský kraj, s výjimkou Trnavského kraje ve dvou letech ve sledovaném období, jako jediný vykazoval aktivní saldo pracovní migrace, a celkový přírůstek pracovních migrantů v kumulativním vyjádření představoval 9,8 tisíc osob, o které zároveň přišly ostatní kraje, z nich s největším pasivním saldem pracovní migrace ve výšce 2,5 tisíc osob Prešovský kraj. Analýza dále potvrdila atraktivitu regionu hlavního města a zejména samotné Bratislavy pro pracovní migranty z ostatních regionů, i když v posledních letech klesá podíl migrací s cílem přímo v Bratislavě a narůstá jejich počet v nejbližším okolí v rámci Bratislavského kraje. Indikátor pracovní migrace vypočítaný jako saldo migrace v poměru k počtu obyvatel kraje přepočítaný na 100 tisíc obyvatel potvrdil dominantní postavení Bratislavského kraje jako cílové lokality pracovních migrantů na Slovensku, s hodnotou průměrně 162 pracovních migrací na 100 tisíc obyvatel za rok. Na opačném pólu stál Prešovský kraj v sedmi sledovaných letech, Košický kraj ve dvou a Banskobystrický kraj v jednom roku sledovaného období.

Pracovní migrace je na jedné straně řešením zejména pro mladší a kvalifikovanější osoby, které odchází z regionů s nízkými mzdami a vysokou nezaměstnaností, na druhé straně tyto regiony tak přichází o perspektivní a kvalifikovanou pracovní sílu, a pokles kvalifikovaného obyvatelstva v mladém produktivním věku, který dále prohlubuje problémy zaostávajících regionů. Na Slovensku je tento proces patrný zejména na ose východ-západ. Region hlavního města vykazuje koncentrační tendenci a přitahuje migranty z ostatních regionů, ty naopak dlouhodobě ztrácejí. Přesto není míra migrace, vyjádřená například saldem migrace na 100 tisíc obyvatel, nijak výrazná a dlouhodobě se pohybuje na relativně stabilních hodnotách.

Použitá literatúra

Bezák, A. 2005. Priestorová koncentrácia interregionálnych migrácií na Slovensku. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2005, roč. 57, č. 3, s. 187-205.

Bezák, A. 2006. Vnútorne migrácie na Slovensku : súčasné trendy a priestorové vzorce. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2006, roč. 58, č. 1, s. 15-44.

Bezák, A. 2011. Komponenty rastu obyvateľstva funkčných mestských regiónov na Slovensku v rokoch 1991 – 2010. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. ISSN 1338-6034, 2011, roč. 55, č. 2, s. 149-163.

Janotka, M., Gazda, V. 2008. O mobilite pracovnej sily v rámci SR. In: *National and Regional Economics VII. Zborník z konferencie*. Košice, Ekonomická fakulta TU, s. 331–336.

Jurčová, D. 2008. *Pracovné migrácie v Slovenskej republike* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2008. [cit. 2015-11-15]. ISBN 978-80-89398-02-7 Dostupné na internete: <http://www.infostat.sk/new_web/sk/_publikacie/pracovne_migracie.pdf>.

Jurčová, D. 2010. *Migračné toky v Slovenskej republike*. [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2010. [cit. 2015-11-15]. 127 s. Dostupné na internete: <<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/migracnetoky.pdf>>.

Jurčová, D. a kol. 2012. *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2011* [online]. Bratislava : Infostat – Inštitút informatiky a štatistiky, 2012. [cit. 2015-11-15]. 101 s. ISBN 978-80-89398-21-8. Dostupné na internete:

<http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Pop_vyvoj_2011_def.pdf>.

Rievajová, E. a kol. 2012. *Trh práce a politika zamestnanosti*. 1. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo EKONÓM, 2012. 268 s. ISBN 978-80-225-3544-1.

Šprocha, B. 2011. Regionálne rozdiely v štruktúre obyvateľstva podľa najvyššieho dosiahnutého vzdelania a vnútorná migrácia na Slovensku. In *RELIK 2011 : sborník příspěvků : 4. mezinárodní konference. Praha, 5.-6.12.2011*. Slaný : Melandrium, 2011. s. 1-19. ISBN 978-80-86175-75-1.

Štatistický úrad SR: *Pramenné diela : Stav a pohyb obyvateľstva v Slovenskej republike. Roky 2005-2014*. [online]. Bratislava. Štatistický úrad Slovenskej republiky. 2005-2014. [cit. 2015-11-15]. Dostupné na <<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=6674>>.